

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

EUROPOS STUDIJŲ MAGISTRO PROGRAMA

AUGUSTINAS ULECKAS

II kurso studentas

**POLITINIŲ PARTIJŲ EUROSKEPTICIZMAS DANIJOJE: EUROPOS PABĖGĖLIŲ
KRIZĖS IR „BREXITO“ ĮTAKOS ĮVERTINIMAS**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas: dr. Liutauras Gudžinskas

Vilnius, 2019

Magistro darbo vadovo išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....

(data)

.....

(v., pavardė)

.....

(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....

(data)

.....

(Gynimo komisijos sekretoriaus/ės parašas)

Magistro darbo recenzentas/ė:

.....

(v., pavardė)

Bakalauro/magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas/ė:

Komisijos nariai:

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Uleckas A. Politinių partijų euroskepticizmas Danijoje: Europos pabėgėlių krizės ir „Brexit“ įtakos įvertinimas: Europos studijų specialybės, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas L. Gudžinskas. – V., 2019. – 65 p.

Reikšminiai žodžiai: partijų euroskepticizmas, Danija, ES krizės, pabėgėlių krizė, „Brexitas“, partijų politika, Europos Sąjunga, kietasis ir minkštasis euroskepticizmas.

Šiame darbe yra nagrinėjamos Danijos politinių partijų pozicijos ES klausimais (nuo 2011 m. iki dabar) ir šių pozicijų kaita ES krizių metu. Remiantis tyrimo modeliu, siekiama išanalizuoti, kokią įtaką pabėgėlių krizė ir „Brexitas“ turi Danijos politinių partijų ES politikai ir jos turiniui, įvertinant partijų ideologines ir strategines pozicijas. Tyrimas yra atliekamas analizuojant tiriamojo laikotarpio partijų oficialius dokumentus ir pasisakymus žiniasklaidoje.

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas magistro darbas „Politinų partijų euroskepticizmas Danijoje: Europos pabėgėlių krizės ir „Brexit“ įtakos įvertinimas“ yra:

1. Atliktas mano pačio ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute / Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą naudotos literatūros sąrašą.

Augustinas Uleckas

TURINYS

ĮVADAS	6
1. EUROSKEPTICIZMO STUDIJŲ LITERATŪROS APŽVALGA	9
2. EUROSKEPTICIZMO SAMPRATA.....	11
2.1. Partinis euroskepticizmas.....	12
2.1.1. Partinio euroskeptiškumo priežastys ir euroskepticizmo santykis su atskiromis partijų šeimomis.....	13
2.2. Krizių poveikis partijų euroskeptiškumui.....	15
3. TYRIMO MODELIS IR DUOMENYS.....	17
3.1. Tyrimo duomenys	17
3.2. Tyrimo eiga.....	18
4. DANIJOS EUROSKEPTICIZMO ISTORIJA	21
5. DANIJOS PARTIJŲ RINKIMINIŲ PROGRAMŲ ANALIZĖ IR POZICIJŲ ES KLAUSIMAIS 2011 – 2019 M. NUSTATYMAS.....	23
5.1. Partijų pozicijos ES klausimais nuo 2011 m. iki 2015 m.	25
5.2. Partijų pozicijos ES klausimais nuo 2015 m. iki 2016 m.	30
5.3. Partijų pozicijos ES klausimais „Brexit“ laikotarpiu.....	39
5.4. Pabėgėlių krizės ir „Brexit“ įtaką partijų pozicijoms ES atžvilgiu ir euroskeptiškumui.....	48
IŠVADOS	50
LITERATŪRA IR ŠALTINIAI	52
PRIEDAI	59
SUMMARY	65

ĮVADAS

Darbo problema ir aktualumas. Daugelyje Europos Sąjungos (toliau – ES) valstybių vyrauja pozityvi nuomonė ES atžvilgiu, tačiau yra fiksuojamas augantis visuomenės euroskepticizmas. Visuomenė vis labiau kvestionuoja Europos integracijos idėją ir vyksta procesas, kurį Liesbet Hooghe ir Gary Marks įvardija, kaip perėjimą nuo atlaidaus konsensuso prie varžančio nepritarimo. Jo metu masės jau nėra abejingos Europos integracijos klausimams, į jų spaudimą reaguoja partijos ir stengiasi politizuoti Europos Sąjungos politiką.¹ Prognozuojama, jog 2019 m. išrinktas naujas Europos Parlamentas (toliau – EP) pasižymės didžiausiu euroskeptiškų partijų atstovų skaičiumi per visą istoriją ir tai gali lemti drastiškus ES politikos pokyčius artimoje ateityje.² Euroskeptiškumo augimas nėra vienintelė problema, su kuria ES susiduria. Iš tiesų, XXI a. ES istorija pagrįstai galima laikyti besitęsiančia krize, kadangi per sąlyginai trumpą laiką ES susidūrė su trimis tiek patitinkama ES, tiek tikėjimą jos ateitimi išbandančiais iššūkiais: euro zonos krize 2010 m., pabėgėlių krize 2015 m. ir nuo 2016 m. besitęsiančiu „Brexitu“. Moksliniame diskurse vyrauja nuomonė, jog krizės prisideda prie euroskeptiškumo augimo. Tačiau kyla **problema**, kad nėra aišku kaip pasireiškia krizių įtaka partijų euroskeptiškumui, jo turiniui ir partijų elgsenai krizių metu. Dar daugiau, trūksta darbų, kurie atskleistų, ar skirtingos krizės, vykstančios panašiu metu taip pat veikia partijų euroskeptiškumą, nėra teorinio modelio, kuris padėtų tai efektyviai ištirti. Šiuo darbu bus nagrinėjama krizių ir euroskeptiškumo sąveika, kuri leistų prognozuoti partijų elgseną krizių metų ateityje ir padėtų nustatyti kokio pobūdžio krizės pasižymi didžiausia įtaka.

Danijos atvejis tiriant partijų euroskeptiškumą yra pasirinktas neatsitiktinai. Po „Brexitu“ Danija ekspertų buvo įvardijama, kaip ES valstybė, kurios išstojimas iš ES yra labiausiai tikėtinas.³ Tam yra pagrindo, kadangi 2016 m. net 42% danų pritarė Danijos išstojimui iš ES, už tai agituoja euroskeptiškos partijos, kurios parlamente turi 64 mandatus iš 179.⁴ Dar daugiau, Danijos vyriausybės programoje pirmą kartą per istoriją yra pateikiama aiški kritika ES politikai ir jos veikimo principams, valstybė laikosi griežtesnio ES politikos kurso.⁵ Nemažiau svarbi ir Danijos euroskeptiškumo istorija – Danija vienintelė valstybė referendumo būdu atmetusi Maastrichto sutartį, ji taip pat surengė 8 referendumus įvairiais ES klausimais, nuolat priešinasi politinei integracijai, ir

¹ Liesbet Hooghe, Gary Marks, „A Postfunctionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus“, *British Journal of Political Science*, 39(1), 2009, 17.

² „Euroscptics set for big gains in EU elections“, *Euronews*, 2019 02 18. <<https://www.euronews.com/2019/02/18/biggest-groups-set-to-lose-the-most-in-eu-elections>>, [Žiūrėta: 2019 04 29].

³ Aleks Szczerbiak, Paul Taggart, „How has Brexit, and other EU crises, affected party Euroscepticism across Europe?“, *EUROPP*, 2017 05 18. <<https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2017/05/18/how-has-brexit-affected-euroscepticism-across-europe/>>, [Žiūrėta: 2019 04 14]

⁴ Issa Jeppesen, Andreas Nygaard, „Stigende antal danskere vil have afstemning om EU“, *DR*, 2016 06 08. <<https://www.dr.dk/nyheder/udland/brexit/stigende-antal-danskere-vil-have-afstemning-om-eu>>, [Žiūrėta: 2019 04 29]

⁵ Regering „For Et Friere Rigere og Mere Trygt Danmark“, *Regeringsgrundlag*, 2016, 45.

todėl, įvykus „Brexitui“, Danija bus ES narė, kuri mažiausiai dalyvauja bendroje ES politikoje. Šie parametrai leidžia Daniją laikyti tinkamu objektu ekstremalaus atvejo studijai. Kitų valstybių kontekste Danijos atvejį galima laikyti ekstremaliu ne tik dėl euroskeptiškos istorijos ir ES klausimo svarbos nacionalinėje politikoje, bet ir dėl ryšio su pabėgėlių ir „Brexito“ krizėmis. 2015 m. pabėgėlių krizės metu Danija priėmė rekordinį skaičių pabėgėlių, imigracijos klausimas buvo pats svarbiausias visuomenės ir partijų tarpe, o ES vykdoma migracijos politika sulaukė kritikos.⁶ ES narystės kontekste Jungtinę Karalystę (toliau – JK) ir Daniją sieja glaudus ryšys, Danijos įstojimas į ES buvo nulemtas identiško JK sprendimo, Danija aktyviai palaikė JK siekį išsiderėti geresnes narystės sąlygas, todėl „Brexitas“ sukėlė Danijos visuomenės ir partijų abejones dėl Danijos narystės ES.⁷ Šios krizės vyko panašiu metu, tačiau pasižymėjo skirtingu pobūdžiu ir specifika, todėl svarbu nustatyti, kuri krizė turėjo didesnę įtaką Danijos partijų euroskeptiškumui.

Darbo tikslas ir uždaviniai. Remiantis darbo problema yra formuluojamas tikslas – išanalizavus partijų rinkimines programas ir kitus dokumentus, nustatyti pagrindinius Danijos partijų pozicijų ES atžvilgiu ir euroskeptiškumo pokyčius 2011-2019 m., įvertinant partijų elgseną krizių metu.

Darbo tikslui pasiekti yra keliami šie **uždaviniai**:

1. apžvelgti euroskepticizmą, jo sąveiką su ES krizėmis nagrinėjančią mokslinę literatūrą ir apibrėžti partijų minkštojo ir kietojo euroskepticizmo sampratas;
2. remiantis euroskepticizmo studijų literatūra, suformuoti teorinį modelį, kuris padėtų analizuoti partijų pozicijų ES klausimais ir euroskeptiškumo kaitą krizių metu;
3. identifikuoti partijų pozicijas ir jų pokyčius ES klausimais ir euroskepticizmo apraiškas tiriamuoju laikotarpiu nuo 2011 – 2019 m.;
4. vadovaujantis tyrimo modeliu, nustatyti ES krizių įtaką partijų ES pozicijoms ES klausimais, euroskeptiškumui ir jų turiniui;

Tyrimo objektas. Danijos politinių partijų oficialios pozicijos ES klausimais 2011 - 2019 m. laikotarpiu.

Metodologija. Išsikeltiems uždaviniams pasiekti, darbe yra naudojamas ekstremalaus atvejo studijos metodas, kuris yra atliekamas stebint subjektus su išskirtine charakteristika. Pasirinkus Daniją, kuri išsiskiria iš kitų ES valstybių savo euroskeptiškumo istorija, unikalia padėtimi ES, o taip pat euroskeptiškumą partijų įtaka šalyje, kaip atvejį, šis metodas leis išgauti naudingas teorines išvagas, atrasti priežastinius ryšius, kuriuos bus galima generalizuoti nagrinėjant ir lyginant įprastus atvejus.

⁶ Sabina Zawadzki, Teis Jensen, „Danish centre-right opposition wins election, PM quits party“, *Reuters*, 2015 06 19. <<https://www.reuters.com/article/us-denmark-election/danish-centre-right-opposition-wins-election-pm-quits-party-idUSKBN0OYOT120150619>>, [Žiūrėta: 2019 04 29].

⁷ Catharina Sørensen, „Evolving Patterns of Euroscepticism in the Danish Landscape“, *EPIN*, 25, 2015, 7.

Darbe taip pat yra pasitelkiama mokslinės literatūros analizė ir kokybinė pirminių dokumentų analizė. Mokslinė literatūros analizė leis apibrėžti euroskepticizmo sampratą, identifikuoti teorinį partijų skirstymą pagal pozicijas ES klausimais ir krizių įtaką partijų euroskeptiškumui. Remiantis moksline literatūra, bus sudarytas tyrimo modelis, kuris leis pritaikyti euroskepticizmo teoriją nagrinėjant partijų euroskeptiškumą ir pasižymės tyrimo tikslui pasiekti būtinais 4 žingsniais: 1) Danijos partijų pozicijų ES klausimais įvertinimas ir euroskeptiškų partijų identifikavimas; 2) Pozicijų ES klausimais ir euroskeptiškumo turinio kaitos atskirais laikotarpiais nustatymas; 3) Pabėgėlių krizės ir Brexito įtakos Danijos partijų euroskeptiškumui įvertinimas; 4) Valdančiųjų ir opozicinių partijų santykio su euroskepticizmu krizių metu nustatymas. Kokybinė pirminių dokumentų analizė yra skirta nacionalinių ir EP rinkimų programų, partijų dokumentų ir pasisakymų žiniasklaidoje detaliam išnagrinėjimui. Analizės metu bus naudojami konkretūs kriterijai, kuriais remiantis partijos bus suskirstomos į pro-europietiškas, minkštojo euroskepticizmo ir kietojo euroskepticizmo partijas.

Darbo naujumas. Dėl krizių naujumo partinio lygmens euroskeptiškumas ir pozicijų ES klausimais kaita krizių metu nėra plačiai išnagrinėta. Moksliniuose darbuose dėmesys yra skiriamas euro zonos krizės įtakos euroskepticizmui nustatymui, o tiriant pabėgėlių krizės ir „Brexito“ įtaką yra apsiribojama visuomenės euroskeptiškumo tyrimais. Darbe nauja tai, jog bus įvertinta „Brexito“ ir pabėgėlių krizės įtaka partijų euroskeptiškumui, remiantis ne įprastai naudojamu ekspertų apklausų metodu, bet kokybine partijų dokumentų turinio analize. Kokybinė turinio analizė padės išsamiau ir giliau įvertinti ne partijų pozicijas, bet ir jų turinį. Darbas naujas ir tuo, jog jame taikomas unikalus tyrimo modelis, kuriame partijų elgsena ir pozicijų kaita krizių metu yra vertinama atsižvelgiant ne tik į partijos ideologiją, bet ir strateginę padėtį, vadovaujantis partijų konkurencijos logika. Šis aspekto įtraukimas į tyrimą eigą leidžia paaiškinti tuos pozicijų kaitos niuansus, kurie yra sunkiai paaiškinami remiantis euroskepticizmo literatūra.

1. EUROSKEPTICIZMO STUDIJŲ LITERATŪROS APŽVALGA

Euroskepticizmas kaip reiškiny pradėtas tirti tik paskutiniame XX a. dešimtmetyje⁸, tačiau ši Europos studijų sritis pasižymi aktyviais debatais apie euroskepticizmo priežastis ir mokyklomis, tiriančiomis euroskepticizmą skirtingose srityse ir skirtingais metodais. Išsamiai euroskepticizmo studijų pasiekimus aprašo Cas Mudde, kuris apibendrinamas mokslines tendencijas šioje srityje išskiria dvi skirtingas mokyklas: Sussex'o mokyklą ir Šiaurės Karolinos mokyklą. Pastarajai priklausantys mokslininkai žinomi dėl GAL-TAN partinę dimensijos sampratos. GAL-TAN dimensija kitaip negu įprastas politinis spektras suskirsto partijas ir parodo, jog euroskeptiškos partijos dažniausiai būna abiejose skalės kraštutiniuose. Sussex'o mokykla daugiausiai siejama su euroskeptiškumo tyrimais partijų lygmeniu ir labiausiai žinoma dėl kietojo ir minkštojo euroskepticizmo (angl. *hard and soft euroscepticism*) terminų naudojimo⁹, kurį apibrėžia Paul Taggart ir Aleks Szczerbiak viename svarbiausių euroskepticizmo darbų „*Opposing Europe? The comparative party politics of Euroscepticism*“.¹⁰ Šiame ir kituose savo moksliniuose darbuose P. Taggart ir A. Szczerbiak apibrėžia skirtingus euroskeptiškumo lygius, pagal tai suskirsto partijas bei nustato, kad euroskeptiškumas labiausiai būdingas radikalioms dešinėms ir kairėms partijoms.¹¹ Kitų šiam darbui aktualių mokslininkų tokių, kaip Sofia Vasilopoulou, Stéphanie Dechezelles ir Laure Neumayer, darbuose pripažįstama, kad dabar euroskepticizmas yra sutinkamas visose partijų šeimose, tačiau radikalioms dešinėms partijoms šeimose labiausiai. Tokios nuostatos laikosi ir A. Rohrschneider ir S. Whitefield. Šių mokslininkų tyrimas apie finansų krizės įtaką euroskeptiškumui parodė, jog vyraujančios partijos nėra linkę keisti savo nuostatų ir netampa euroskeptiškomis. Susidarusi situacija pasinaudoja mažesnės euroskeptiškos partijos, kurios politizuoja Europos klausimus ir sulaukia visuomenės paramos.¹² Todėl, Europos integracija ir atskiri jos bruožai šioms partijoms suvokiami kaip grėsmė nacionalinei tapatybei, identitetui ir jos šiems procesams priešinosi tiek dėl atstovaujama vertybių¹³, tiek siekdamas pranašumo prieš tradicines partijas.¹⁴

⁸ Liesbet Hooghe, Gary Marks, „Sources of Euroscepticism“, *Acta Politica*, 42, 2007, (119-127), 120.

⁹ Cas Mudde, „The comparative study of party-based Euroscepticism: the Sussex versus the North Carolina School“, *East European Politics*, 28:2, 2012, (193-202), 196.

¹⁰ Aleks Szczerbiak, Paul Taggart, „*Opposing Europe? The comparative party politics of Euroscepticism. Vol. 1: Case studies and country surveys*“ Oxford: Oxford University Press, 2008.

¹¹ Paul Taggart, Aleks Szczerbiak, „Europeanisation, euroscepticism and party systems: Party-based euroscepticism in the candidate states of Central and Eastern Europe“, *Perspectives on European Politics and Society*, 3(1), 2002, (23-41).

¹² Robert Rohrschneider, Stephen Whitefield, „Responding to growing European Unionskepticism? The stances of political parties toward European integration in Western and Eastern Europe following the financial crisis“, *European Union Politics*, 17(1), 2016, (138–61).

¹³ Sofia Vasilopoulou, „Far Right Parties and Euroscepticism: Patterns of Opposition“, *University of York*, 2018.

¹⁴ Stéphanie Dechezelles, Laura Neumayer, „Introduction: Is Populism a Side-Effect of European Integration? Radical Parties and the Europeanization of Political Competition“, *Perspectives on European Politics and Society*, 11(3), 2010,(229-236).

Atsižvelgiant į magistrinio darbo temą, būtina išskirti keletą aktualiausių darbų, kuriuose bandoma išsiaiškinti kokį poveikį euroskepticizmui turėjo skirtingos ES krizės. Šioje srityje daug nuveikė P. Taggart ir A. Sczcerbiak. Naujausiame jų darbe nagrinėjamas ryšys tarp pabėgėlių krizės, euro zonos krizės bei „Brexit“ ir partinio euroskeptiškumo. Autorių teigimu šių krizių poveikis Europos valstybėse stipriai varijuoja ir skirtinga krizė lemia skirtingą euroskepticizmo turinį ir skirtingų partijų suaktyvėjimą.¹⁵ Tuo tarpu, Tanja A. Börzel ir Thomas Risse, tirdami Šengeno krizės poveikį partijų euroskeptiškumui, konstatuoja, jog šį krizė lėmė visuomenės nuomonės apie Europos integraciją sugriežtėjimą ir palaikymą euroskeptiškoms partijoms.¹⁶

Poreikis nagrinėti ES kamuojančių krizių poveikį euroskeptiškumui sustiprėjo po euro zonos krizės. Ypatingai šiam darbui svarbus Sofia Vasilopoulou euroskepticizmo studijų projektas, kuriuo siekiama nustatyti krizių įtaką euroskepticizmui. Kol kas aktualiausias jos darbas yra tyrimas apie euro zonos ir kitų krizių poveikį Graikijos partijų euroskeptiškumui. Šiuo tyrimu įrodoma, jog vykstant ES krizėms, kurių poveikis ypač jaučiamas šalyje, sustiprėja euroskeptiškos nuotaikos, kurios persiduoda į partijų tarpusavio konkuravimą.¹⁷

Danijoje dėmesys tradiciškai yra skiriamas visuomenės euroskepticizmo studijoms, todėl darbų, kurie nagrinėtų ES krizių poveikį Danijos partijų euroskeptiškumui nėra daug.¹⁸ Tina Askanius ir Yiannis Mylonas bando įvertinti finansų krizės poveikį euroskepticizmui Danijoje ir teigia, kad finansų krizė paspartino radikalią dešinės partijų populiarumo didėjimą, tačiau jų tyrimo objektas neapima partinio lygmens euroskeptiškumo, o telkiasi į interneto portalų turinį.¹⁹ Catharina Sørensen studijoje apie euroskepticizmo pobūdį Danijoje įrodo, kad jis Danijoje dažniausiai pasireiškia per nacionalinio identiteto klausimus bei skatinimą susigrąžinti sienų kontrolę ir mažinti socialines išmokas imigrantams. Autorė identifikuoja tendenciją, kad didžiausia euroskeptiška partija (Danijos liaudies partija) Danijoje turi ryškią įtaką valdančiajai Liberalų partijai ir tai lemia sugriežtėjusią Danijos poziciją Europos klausimais.²⁰ Aktualus ir Clive Archer darbas, kuriame trumpai apžvelgiama daniška euroskepticizmo istorija su ypatingu dėmesiu Danijoje vykusiems referendumams.²¹ Prie C. Archer vystomos sampratos prisideda ir Julie Hassing Nielsen studija, pabrėždama daniškojo euroskepticizmo išskirtinumą, kuris iš pradžių buvo laikomas kietuoju (angl.

¹⁵ Paul Taggart, Aleks Sczcerbiak, „Putting Brexit into perspective: the effect of the Eurozone and migration crises and Brexit on Euroscepticism in European states“, *Journal of European Public Policy*, 25(8), 2018, (1194-1214).

¹⁶ Tanja A. Börzel, Thomas Risse, „From the euro to the Schengen crises: European integration theories, politicization, and identity politics“, *Journal of European Public Policy*, 25(1), 2018, (83-108).

¹⁷ Sofia Vasilopoulou, „The party politics of Euroscepticism in times of crisis: The case of Greece“, *Politics*, 38(3), 2018, (311-326).

¹⁸ Catharina Sørensen, „Danish and British Popular Euroscepticism Compared: A Sceptical Assessment of the Concept“, *DIIS Working Paper*, 2004.

¹⁹ Tina Askanius, Yiannis Mylonas, „Extreme-right Responses to the European Economic Crisis in Denmark and Sweden: The Discursive Construction of Scapegoats and Lodestars“, *Javnost - The Public*, 22:1, 2015, (55-72).

²⁰ Catharina Sørensen, (2015).

²¹ Clive Archer, „Euroscepticism in the Nordic region.“, *Journal of European Integration*, 22:1, 2000, (87-114).

hard), o dabar yra stebimas jo sušvelnėjimas.²² Vieną reikšmingiausių darbų, tiriant daniškąjį partijų euroskepticizmą, atliko Christopher Green-Pedersen, kuris sukritikavo nusistovėjusį požiūrį, jog ES klausimų politizavimas būdingas tik radikalioms kraštutinėms partijoms. Jo teigimu Europos klausimų politizavimas priklauso nuo tradicinių partijų politinio išskaičiavimo. Šios partijos dažniausiai būna pro-europietiškos, tačiau atsižvelgia į visuomenės nuotaikas ir konkurentų pozicijas. Kol yra jaučiama, kad visuomenės palaikymas yra jų pusėje, o Europos klausimai nesuvokiami, kaip pernelyg svarbūs, tradicinės partijos šių klausimų nepolitizuos. Tačiau, jeigu visuomenės dauguma tampa labiau euroskeptiška, o mažesnės konkuruojančios partijos bando patraukti jos daugumos palankumą, tradicinės partijos sprendžia, ar Europos klausimas yra vertas politizavimo. Tradicinės partijos politizuoja Europos klausimus ir keičia savo nuostatas, jeigu mato, kad tai padės laimėti rinkimus ir rasti sąjungininkų formuojant valdančiąją daugumą.²³ Remiantis C. Green-Pedersen įžvalgomis, galima teigti, kad tiriant partinį euroskepticizmą tradicinėms partijoms reikia skirti tokį patį dėmesį, kaip ir radikalioms dešinėms ar kairėms partijoms, kadangi būtent tradicinės partijos lemia, ar Europos klausimai bus (ne)politizuoti.

Atlikta esamos mokslinės literatūros apie euroskepticizmą ir jo ryšį su krizėmis analizė parodo, jog dabartinės ES krizės lėmė šios srities literatūros pagausėjimą. Tačiau Danijos atveju trūksta darbų, kurie įvertintų, ar pastarojo laikotarpio krizės daro įtaką partinio lygmens euroskeptiškumui šioje šalyje.

2. EUROSKEPTICIZMO SAMPRATA

Euroskepticizmo terminas pirmą kartą buvo paminėtas žiniasklaidoje, 1985 m. britų laikraštyje *The Times*.²⁴ Euroskepticizmo sąvoka sudaryta iš dviejų žodžių: „euro“, reiškiančio Europą, ir „skepticizmas“, paimto iš klasikinės filosofijos ir reiškiančio abejonę arba netikėjimo išreiškimą.²⁵ 1992 m. dėl Maastrichto sutarties pasirašymo ES klausimai įgijo didesnę svarbą ir euroskepticizmo terminas buvo pradėtas aktyviai naudoti tiek politiniuose, tiek moksliniuose debatuose.²⁶ P. Taggart buvo vienas pirmųjų politologų pateikusių euroskepticizmo sąvoką, naudojamą moksliniuose tyrimuose. Euroskepticizmą jis apibrėžė, kaip „atviro arba riboto

²² Julie Hassing Nielsen, „*The Pragmatic Euroscepticism of Scandinavia*.“, Routledge Handbook of Euroscepticism, Routledge, 2015.

²³ Christoffer Green-Pedersen, „A Giant Fast Asleep? Party Incentives and the Politicisation of European Integration.“, *Political Studies*, 60, 2012 (115-130).

²⁴ European Sources Online „Information Guide- Euroscepticism“ *Cardiff University Press*, 2015. <<http://www.cardiff.ac.uk/insrv/resources/edc/Euroscepticism.pdfm>> ,[Žiūrėta: 2019-01-04]

²⁵ S. B. Hobolt (et al.) „Religious Intolerance and Euroscepticism“, *European Union Politics*, 2011, 3.

²⁶ L. Hooghe, G. Marks (2017), 120.

pasipriešinimo Europos integracijos procesui idėja“.²⁷ Kadangi toks apibrėžimas yra gana abstraktus, šiame darbe bus remiamasi Chris Flood išsamiau apibrėžimu:

„Požiūriai ir nuomonės matomos skirtinguose diskursuose ir elgsenose (nuo organizuoto dalyvavimo politinėje veikloje rinkimų metu, referendumuose iki atsakant į visuomenės apklausų klausimus), kurios išreiškia abejonę Europos arba ES integracijos, kaip objekto ar bendros darbotvarkės egzistuojančios dabar arba tam tikriems aspektams, institucijoms, procesams ir politikoms, kurios gali pasirodyti ateityje norui ir/ar naudai, ir/ar ilgalaikiam gyvybingumui.“²⁸

Iš pateiktų apibrėžimų matoma, jog euroskepticizmas siejasi su kritika ir nepritariamu Europos integracijai. Mokslinėje literatūroje išskiriami trys veikėjų grupės euroskepticizmo srityje: partijos, žiniasklaida ir viešoji opinija.²⁹ Šio darbo tyrimo objektas lemia, kad dėmesys šiame darbe bus skiriamas partinio lygmens euroskepticizmui.

2.1. Partinis euroskepticizmas

Dėsniai, kurie taikomi tiriant visuomenės euroskepticizmą, yra aktualūs tiriant ir partijas. P. Taggart ir A. Szczerbiak buvo pirmieji, kurie konceptualizavo partinio lygmens euroskeptiškumą. Jie tokį poreikį argumentavo partijų, kaip vartų saugotojų (angl. *gate keepers*) vaidmeniu politinio atstovavimo procese. Partijos atsakingos už valstybės atstovų ES institucijose delegavimą bei politinės darbotvarkės sudarymą. Visuomenės nuomonė Europos klausimais būna labiau skeptiška negu partijų, tačiau partijos sprendžia, ar Europos integracija pasirodys politinėje darbotvarkėje ir jeigu taip, tai kokia svarba jai bus suteikta. Dar daugiau, partijos yra pagrindinė jėga, kuri mobilizuoja visuomenę, vykdo referendumų kampanijas ir sustiprina euroskeptišką arba pro-europietišką visuomenės motyvą.³⁰ Šių mokslininkų pateikta minkštojo ir kietojo euroskepticizmo sampratos (angl. *soft and hard euroscepticism*) yra laikomos partinio euroskepticizmo studijų pagrindu.³¹ Minkštasis euroskepticizmas pasireiškia „ten, kur nėra principinio prieštaravimo Europos integracijai arba narystei ES, bet susirūpinimas dėl vienos (ar keleto) politikos sričių veda prie kvalifikuotos opozicijos ES arba ten, kur nacionalinis interesas esamu laiku prieštarauja ES trajektorijai“.³² Kietojo euroskepticizmo apibrėžimą nuo prieš tai pateikto iš esmės skiria žodis *principinis*: „kai yra principinė opozicija ES ir Europos integracijai matoma partijose, kurios mano, kad jų valstybės turi atsisakyti narystės arba kurių vykdoma politika ES atžvilgiu pasireiškia opozicija visam Europos

²⁷ Paul Taggart „A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party Systems“, *European Journal of Political Research*, 33, 1998, 388.

²⁸ Chris Flood, „Euroscepticism: A Problematic Concept“, pranešimas konferencijoje „UACES 32nd Annual Conference and 7th Research Conference“, Queen’s University, Belfast, 2002, 3.

²⁹ Francesco Capuzzi „The EU-ro crises and the end of the Good Life? Competing national understandings and visions of the EU in times of crisis“, 2016, 3.

³⁰ Sofia Vasilopoulou (2018), 3.

³¹ Cas Mudde (2012), 194

³² Paul Taggart, Aleks Szczerbiak (2008), 8.

integracijos projektui, koks jis esamu metu yra suvokiamas“.³³ Ši samprata sulaukia nemažai kritikos. Cas Mudde ir Petr Kopecky teigia, kad pateikta samprata yra plati, iš esmės vienai partijų grupei priskiriamos labai skirtingos partijos (tik tam tikrą integracijos aspektą kritikuojančios partijos ir iš esmės ne demokratiškos, anti-europietiškos partijos neigiančios Europos vienybę). Todėl siūloma remtis David Easton skirtingomis palaikymo politiniams režimams formomis, išskiriant išsisklaidžiusią (angl. *diffuse*) ir specifinę paramą. Remiantis tuo, parama Europos integracijai išskiria į dvi dimensijas. Pirmoji dimensija yra išsisklaidžiusi parama, kuri suprantama, kaip pritarimas (arba nepritarimas) bendroms Europos integracijos idėjoms. Šioje dimensijoje atskiriamos dvi grupės: eurofilai ir eurofobai. Pirmieji tiki pagrindinėmis Europos integracijos idėjomis, tiek jų politiniu (institucionalizuotas bendradarbiavimas tarp valstybių, paremtas dalies suvereniteto perdavimu viršvalstybinėms institucijoms), tiek ekonominiu (bendros rinkos ekonomikos sukūrimas) aspektu. Eurofobai nepritariama bendroms Europos integracijos idėjoms, atmeta ją dėl jos netinkamumo ir egzistuojančių skirtumų tarp Europos valstybių. Antroji dimensija yra specifinė parama, kuri suprantama, kaip pritarimas ES projektui. Šioje dimensijoje partijos gali būti išskiriamos į optimistus ir pesimistus. Optimistai pritaria ES projektui ir yra patenkinti tuo, kaip jis vystosi. Čia svarbu pabrėžti, jog partijos kritika atskiroms ES sritims arba abejonė pasirinktu integracijos būdu neišbraukia partijos iš optimistų grupės tol, kol ji bendrai pritaria ES idėjai. Pesimistai savo ruožtu atmeta tiek ES idėją tokią, kokia ji yra šiandien, tiek yra skeptiškai nusiteikę galimam jos vystymui.³⁴

Šiame darbe partijos bus skirstomos į eurooptimistines ir euroskeptiškas partijas, pastarąsias išskiriant į kietuosius ir minkštuosius euroskeptikus taip, kaip siūlo P. Taggart ir A. Szczerbiak. Pagal šių mokslų pasiūlyta terminologiją nėra visiškai aiškus skirtumas tarp kietųjų ir minkštųjų euroskeptikų, o taip pat neįvertinama, jog pro-europietiškos partijos gali pasižymėti kritika ES. Todėl šiame darbe priskiriant atskiroms partijų grupėms jų bruožus (žiūrėti lentelę nr. 1) bus remiamasi C. Mudde ir P. Kopecky įžvalgomis. Jų nustatyti partijų požiūrio bruožai leidžia išvengti situacijos, kuomet bet kokia kritika ES yra traktuojama, kaip euroskepticizmas, ir praturtina P. Taggart ir A. Szczerbiak euroskepticizmą sampratą.

2.1.1. Partinio euroskeptiškumo priežastys ir euroskepticizmo santykis su atskiromis partijų šeimomis

Ideologija ir strategija – tai dvi pagrindinės partijų euroskepticizmo priežastys. Pastarąją akcentuoja P. Taggart ir A. Szczerbiak, atlikę 25 Europos valstybių partijų euroskeptiškumo tyrimus. Jie nustatė, kad partijų apsisprendimą būti ar nebūti euroskeptiškomis labiausiai lemia jų pasirinkta

³³ Ten pat, 7.

³⁴ Per Kopecky, Cas Mudde „The Two Sides of Euroscepticism: Party Positions on European Integration in East Central Europe”, *European Union Politics*, 2002, 300.

strategija ir padėtis politinėje sistemoje bei galimų politinių sąjungininkų pozicijos. Euroskeptiškumas labiau būdingas naujoms ir marginalizuotoms partijoms. Šios partijos stengiasi politizuoti ES klausimus ir bando pritraukti euroskeptiškos visuomenės dalies dėmesį. Tarp tokių partijų vyrauja abi euroskeptiškumo rūšys, tačiau partijos preferenciją teikia minkštajam euroskeptiškumui ir jis pasirenkamas ne dėl ideologinių sumetimų, bet dėl galimybės apeliuoti į didesnę masę žmonių ir taip mesti iššūkį valdančioms partijoms. Valdžioje esančios partijos retai būna euroskeptiškos arba stengiasi savo euroskeptiškumą sušvelninti.³⁵

P. Kopecky ir C. Mudde pripažindami partijų strateginį išskaičiavimą, akcentuoja partijos ideologijos įtaką euroskeptiškumui. Atsižvelgus į partijų šeimas Europoje, jie konstatuoja tendenciją, jog nepriklausomai nuo partijų padėties (ar jos yra valdžioje, ar opozicijoje, populiaros, ar ne), visos socialdemokratų partijos, kaip ir kairiųjų liberalų partijos palaiko Europos integracijos ir ES idėją, o visos socialistinės ir komunistinės partijos aktyviai priešinasi. Visos centro dešinės partijos ir Krikščionių demokratų partijos pasižymi Europos integracijos idėjos palaikymu, tačiau turi abejonių dėl to, kaip ji vyksta (nepitaria vienai, ar kitaip Europos integracijos sričiai).³⁶ Pačia ryškiausia partijų šeima euroskeptiškumo studijose galima laikyti radikalios dešinės populistines partijas. Nėra vieningo apibrėžimo, tačiau tai politinio spektro kraštutinės dešinės partijos pasižyminčios anti-elitistinėmis, autoritariškomis ir nacionalistinėmis pažiūromis.³⁷ Tokios partijos yra siejamos su euroskeptiškumu, kadangi kone būdingiausias jų bruožas yra nacionalinio identiteto gynimas, o tai lemia, jog šios partijos į Europos integraciją žiūri skeptiškai.³⁸ Dauguma šių partijų pripažįsta bendras Europos kultūrinės charakteristikas, tačiau nesutaria Europos integracijos (visiškas integracijos atmetimas versus atskirų integracijos sričių pripažinimas naudingomis), ES ateities (dezintegracijos troškimas versus pasisakymas už reformuotą ES) klausimais.³⁹

Remiantis P. Kopecky, C. Mudde, P. Taggart ir A. Szczerbiak tyrimais, galima teigti, kad euroskeptiškumas būdingas tiek politinei kairei, tiek dešinei. Todėl požiūris į Europos klausimus laikomas nauja takoskyra ir tokie mokslininkai, kaip G. Marks, C. J. Willson, L. Hooghe tiriant euroskeptiškumą siūlo naudoti GAL-TAN skalę. Ši skalė susidaro iš dviejų blokų, pirmasis blokas apima postmaterialius judėjimus (G šifruojasi, kaip žaliųjų judėjimai (angl. *green*), A- alternatyvūs judėjimai (angl. *alternative*), L – liberalų arba libertarų judėjimai (angl. *liberal*)). Antrąjį bloką sudaro partijos ir judėjimai pasižymintys tradicinėmis vertybėmis (T – tradicionalistiniai judėjimai (angl. *traditional*), A- autoritariniai (angl. *authoritarian*), N – nacionalistiniai (angl. *nationalist*)). Šios skirties pagrindinis teiginys, kad partijų šeimos, kurios yra pačiame spektro centre (liberalios ir

³⁵ Sofia Vasilopoulou (2018), 24.

³⁶ Per Kopecky, Cas Mudde (2002), 320.

³⁷ Cas Mudde (eds.), *The Populist Radical Right*, New York: Routledge, 2017, 59.

³⁸ Paul Hainsworth „*The Extreme Right in Western Europe*“, New York, Routledge, 2008, 85.

³⁹ Sofia Vasilopoulou (2018), 232.

tradicionalistinės partijos) pasižymi palankumu Europos klausimų atžvilgiu, o tolstant nuo centro iki pakraščių euroskeptiškumo lygis didėja, kas reiškia, jog pačiuose skalės pakraščiuose euroskepticizmas yra pats stipriausias.⁴⁰

Tai, kad euroskepticizmas yra būdingas kairės partijoms tiek pat, kiek ir dešinės, nereiškia, jog jų euroskepticizmas pasireiškia vienodai. Mokslinėje literatūroje dažniausiai daroma prielaida, jog euroskeptiškos dešinėsios partijos kritikuoja Europos integraciją arba ES dėl neigiamo poveikio tautiniam identitetui ir valstybės suverenitetui. Euroskeptiškos kairiosios partijos didžiausios Europos integracijos iššūkiu laiko jos neoliberalųjį pobūdį, žalą darbininkų klasei bei keliamą ekonominį nesaugumą ir socialinę atskirtį.⁴¹

2.2. Krizių poveikis partijų euroskeptiškumui

Žodis krizė yra apibrėžiamas, kaip „intensyvus situacijos pablogėjimas“, o pats terminas yra kilęs iš medicinos terminologijos, kur krizė reiškia kritinę ligos stadiją, kuomet yra atsigauinama arba mirštama.⁴² Dabar krizės terminas yra naudojamas daugelyje sričių, o šiame darbe bus remiamasi G. Capoccia ir R.D. Kelemen pateiktu apibrėžimu. Jie krizę apibūdina, kaip „relatyviai trumpas laiko tarpas, kurio metu yra žymiai sustiprinta tikimybė, kad veikėjų pasirinkimai paveiks rezultatą“.⁴³ Šiam tyrimui aktualūs yra ir P. Taggart ir Andrea Pirro išskiriami galimi krizių *veidai: transformuojantis ir fokusuojantis*. Transformuojanti krizė įvyksta staiga ir pasižymi griaunančia jėga, kuri transformuoja esamą sistemą, kultūrinės schemas, nulemia skirtingą resursų arba galios perskirstymą. Iš kitos pusės, krizė gali būti *fokusuojantis įvykis*, kurio svarbiausias poveikis yra dėmesio atkreipimas į problemą ir politinės darbotvarkės pertvarka. Toks įvykis identifikuoja naujas problemas arba atkreipia dėmesį į tas problemas, kurios ilgą laiką buvo ignoruojamos politinio elito.⁴⁴

Ben Clements, Kyriaki Nanou ir Susannah Verney savo tyrimu apie visuomenės euroskeptiškumą Graikijoje euro zonos krizės metu parodė, kaip per greitą laiko tarpą Graikijos visuomenė nuo vienos pro-europietiškausios visuomenės tapo viena skeptiškiausių ES atžvilgiu šalių.⁴⁵ Nepaisant to, kad tyrimų apie partijų pozicijas Europos klausimais krizių metu nėra daug, tendencija yra gana aiški – rinkėjai krizių metų pasižymi didesniu euroskepticizmu negu įprasta. Jeigu

⁴⁰ Lisbet Hooghe, Gary Marks, G., C. J. Wilson „Does left/right structure party positions on European integration?“ *Comparative Political Studies*, 35 (8), 2002, (965–989), 976.

⁴¹ Catherine E. De Vries, Erica E. Edwards „Taking Europe To Its Extremes. Extremist Parties and Public Euroscepticism“, *Party Politics*, 15(1), 2009, (5-28), 22.

⁴² Oxford Dictionary Online. <<https://en.oxforddictionaries.com/definition/crisis>>. [Žiūrėta: 2019-01-16].

⁴³ G. Capoccia and R.D. Kelemen „The study of critical junctures: Theory, narrative, and counterfactuals in historical institutionalism“, *World Politics* 59(3), 2007, (341–369), 348.

⁴⁴ Andrea LP Pirro, Paul Taggart „The Populist Politics of Euroscepticism in Times of Crisis: A Framework for analysis“, *Politics*, 38(3), 2018, (253-262), 258.

⁴⁵ Ben Clements, Kyriaki Nanou, Susannah Verney „We No Longer Love You, But We Don’t Want To Leave You: The Eurozone Crisis and Popular Euroscepticism in Greece“, *Journal of European Integration*, 36(3), 2014, (247-265).

krizė sutampa su rinkimų laikotarpiu, rinkėjai baudžia tradicines valdančiąsias partijas ir renkasi tas partijas, kurios pasižymi euroskeptiškais nuostatomis (dažnai tai būna naujos partijos).⁴⁶ Todėl galima spėti, kad partijos krizių metu adaptuoja savo pozicijas besitaikydamos prie visuomenės nuotaikų ir taip siekdamos būti perrinktos. Tokio požiūrio laikosi Sofia Vasilopoulou, kuri partijas skirsto į vyraujančias (angl. *mainstream*) ir prieštaraujančias (angl. *challengers*). Vyraujančios partijos yra centro kairės-dešinės partijos, kurios dalyvauja politikoje ilgą laiką ir dažnai formuoja valdančiąją daugumą. Prieštaraujančios yra naujos arba marginalizuotos partijos, sulaukiančios mažiau palaikymo ir niekada nebuvusios valdančiųjų pozicijoje.⁴⁷ Šios dvi partijų grupės krizės akivaizdoje elgiasi skirtingai. Kalbant apie pozicijų iškelimą, prieštaraujančios euroskeptiškos partijos dar labiau sugriežtina savo pozicijas ir Europos reikalų klausimas jų darbotvarkėje tampa svarbiausias. Jeigu tokios partijos neturi perspektyvos dalyvauti valdžioje jų pozicijos griežtėja, jeigu šios partijos mato galimybę dalyvauti valdžioje, jų pozicija išlieka euroskeptiška, bet ne tokia aštri. Šios partijos siekia būti pagrindinėmis „kalbėtojomis“ Europos klausimais, politizuoja Europos integracijos klausimą ir stengiasi, kad jis taptų esminis partijų konkurencijoje, taip užsitikrinant visuomenės palaikymą ir pergalę prieš vyraujančias partijas. Vyraujančios partijos krizės akivaizdoje negriežtina savo pozicijų ir tęsia pro-europietišką politiką. Jeigu visuomenės ir kitų euroskeptiškų partijų spaudimas yra didelis, vyraujančios partijos suteiks didesnę svarbą Europos klausimams, tačiau jų pozicijos radikaliai nesikeis.⁴⁸

Skirtumai tarp partijų krizių metu yra matomi ne tik pozicijose, bet ir jų pagrindime. Išskiriami dviejų rūšių pagrindimai: ekonominiai ir kultūriniai. Kultūriniai pagrindimai yra susiję su identiteto klausimais, jie būna arba negatyvūs arba pozityvūs. Pastaraisiais galima laikyti tokius argumentus, kaip multikultūriškumo arba kultūrų atvirumo naudą. Tuo tarpu negatyvi argumentacija telkiasi ties homogeniškumu, nacionalinio identiteto išsaugojimu ir aiškiais kultūrinėmis takoskyromis. Toks principas galioja ir ekonominei argumentacijai. Pozityvi ekonominė argumentacija referuoja į ES, kaip į ekonominio klestėjimo, darbo ir socialinių teisių apsaugos garantą, o negatyvi argumentacija ES nurodo, kaip atsakingą už išaugusį nedarbą. Skirtingos partijos pasižymi skirtingu euroskepticizmu, todėl ir krizės metu jų sugriežtėjusi arba nepasikeitusi pozicija argumentuojama skirtingai. Tradicinės vyraujančios partijos pasižymi teigiama argumentacija, bet yra skirtumas tarp kairės ir dešinės partijų. Pastarosios akcentuoja ekonominį naudingumą, o kairės partijos savo pro-europietišumą grindžia multikultūrine logika ir ekonominės gerovės argumentais. Tikėtina, kad

⁴⁶ S.B. Hobolt, Catherine de Vries „Turning against the union? The impact of the crisis on the Eurosceptic vote in the 2014 European Parliament elections“, *Electoral Studies*, 44, 2016, (504–14).

⁴⁷ S. Vasilopoulou (2018), 311.

⁴⁸ Ten pat, 316.

radikalios dešinės partijos savo euroskepticizmą pagrįs negatyviais kultūriniais argumentais, o radikalios kairės partijos – negatyviais ekonominiais argumentais.⁴⁹

3. TYRIMO MODELIS IR DUOMENYS

Tiriant euroskepticizmą krizių kontekste palankesnėje situacijoje yra visuomeninio euroskepticizmo tyrėjai, kadangi toks euroskepticizmas matuojamas atsižvelgiant į visuomenės nuomonės apklausas. Partinio lygmens euroskepticizmo atveju tokios informacijos nėra, todėl šios srities tyrimuose kombinuojami skirtingi informacijos šaltiniai ir tyrimo metodai.

3.1. Tyrimo duomenys

P. Taggart ir A. Szczerbiak naujausiame savo darbe apie ES krizių įtaką partijų euroskepticizmui naudoja ekspertų apklausos duomenis. Šie duomenys surinkti kiekvienam iš skirtingų ES valstybių narių ekspertų išsiunčiant klausimyną. Autoriai metodo naudojimą grindžia tuo, jog atrinkti ekspertai išmano tiriamą klausimą bei geba nešališkai įvertinti ne tik partijų euroskeptiškumą, bet ir jo kaitą krizės metu.⁵⁰ Kitas būdas tirti partijų euroskeptiškumą krizių kontekste yra partijų nacionalinių ar EP rinkimų programų turinio analizė. Šis metodas aktyviai naudojamas tiriant ir partijų euroskeptiškumo kaitą krizių metu. Programų analizė leidžia išsiaiškinti konkrečias partijų pozicijas, fiksuoti programų nuostatų ES klausimais kaitą tiriamu laikotarpiu ir išvengti subjektyvumo.⁵¹

Ekspertų apklausos suteikia unikalios informacijos, tačiau jos turi trūkumų. Vienas iš trūkumų yra objektyvumas, kadangi sunku užtikrinti, kad eksperto įžvalgos nebus tik jo pačio nuomonė. Tai ypatingai aktualu, jeigu rezultatai gaunami iš kelių ekspertų, kurie tą patį reiškinį vertina skirtingai.⁵² Todėl šiame darbe bus atliekama Danijos parlamentinių partijų rinkimų į *Folketingą* (Danijos Parlamentą) ir Europos Parlamentą programų kokybinė analizė, kuri parodys partijų pozicijas ES klausimais, jų svarbą partijoms ir euroskeptiškumo lygį bei turinį skirtingais laikotarpiais. Programose esančią informaciją papildys ir kiti pirminiai šaltiniai – partijų lyderių pasisakymai žiniasklaidoje, partijų suvažiavimo dokumentai, pranešimai spaudai.

⁴⁹ S. Vasilopoulou (2018), 317.

⁵⁰ Paul Taggart, Aleks Szczerbiak (2018), 1197.

⁵¹ Sofia Vasilopoulou (2018), 318.

⁵² Cas Mudde (2012), 91.

3.2. Tyrimo eiga

Tyrimas orientuotas į dvi ES krizes: 2015 m. pabėgėlių krizę ir „Brexitą“ referendumą. Tačiau tyrimo laikotarpis apima 2011 – 2019 m., kadangi bus siekiama įvertinti partijų pozicijas ES klausimais dar iki krizių. Tam naudojamos Danijos partijų 2011 m. nacionalinių rinkimų programos bei 2014 m. rinkimų į EP programos. 2015 m. pavasarį, prieš pat pabėgėlių krizės įkarštį (2015 m. vasara), vykusių nacionalinių rinkimų programos leis įvertinti pozicijų pokyčius prasidėjus pabėgėlių krizei. Nors svarbiausi pabėgėlių krizės momentai vyko po rinkimų, tačiau imigracijos problemos aštrėjo jau anksčiau. Tai iš dalies lėmė Danijos visuomenės euroskeptiškumo didėjimą, kas savaime turėjo įtakos ES integracijos ir imigracijos klausimų svarbai rinkimų kampanijos metu.⁵³ Partijų lyderių pasisakymai ir partijų publikacijos 2016 m. leis fiksuoti nuomonių pokyčius po „Brexitą“ referendumo, o 2019 m. pavasario gale vykstančių tiek nacionalinių, tiek rinkimų į EP programos leis įvertinti, kaip pakito partijų nuostatos „Brexitą“ procesui užsitęsęs.

Tam, kad tyrimo eiga būtų nuosekli bus naudojamas adaptuotas A. LP Pirro ir P. Taggart tyrimo modelis⁵⁴, kurie jį naudoja tiriant krizių poveikį populistinių euroskeptiškų partijų pozicijoms ES klausimais. Jį iš dalies pakeitus ir adaptavus pagal šio tyrimo siekius, tyrimo eigą galima suskirstyti į šiuos žingsnius:

Danijos partijų pozicijų ES klausimais įvertinimas ir euroskeptiškų partijų identifikavimas. Šiame etape bus siekiama nustatyti partijų pozicijas ES klausimais iki krizių ir pagal tai jas suskirstyti į pro-europietiškas ir euroskeptiškas. Pro-europietiškomis partijomis laikomos tos partijos, kurios pozityviai pasisako apie narystę ES, turi teigiamą požiūrį Europos integracijos klausimu, yra už tolimesnę integraciją ir ES projekto išsaugojimą. Euroskeptiškos partijos pagal P. Taggart ir A. Szczerbiak koncepciją bus išskiriamos į pasižyminčias minkštuoju bei kietuoju euroskepticizmu. Prie minkštųjų euroskeptinių partijų priskiriamos tos partijos, kurios neatmeta Europos integracijos idėjos, ES projekto, tačiau kritikuoja atskirą ES veikimo sritį arba veikimo principus. Partijos, kurios atmeta Europos integracijos idėją, nepritaria ES projektui, įvardija jį kaip žalingą ir ragina išstoti iš ES, šiame darbe bus laikomos kietojo euroskepticizmo partijomis.

⁵³ Karina Kosiara-Pedersen „Tremors, no earthquake: the 2015 Danish parliamentary election”, *West European Politics*, 2015, (870-878), 875.

⁵⁴ Andrea LP Pirro, Paul Taggart (2018), 261.

1 lentelė. Partijų suskirstymo pagal pozicijas ES atžvilgiu kriterijai

Partijos tipas	Požiūris į Europos integraciją	Nuostatos Danijos narystės ES atžvilgiu	ES institucijų ir ES veikimo principų vertinimas	Nuomonė apie ES ateitį
Minkštieji euroskeptikai	Teigiamas	Narystė didžioje dalyje sričių vertinama teigiamai, pasisakoma už stipresnę Danijos interesų gynimą, teisės nedalyvauti kai kuriose ES politikose išlaikymą.	ES institucijų svarba neatmetama, tačiau vyrauja kritiškas požiūris, esama sąranga kritikuojama, pasisakoma už jos reformavimą.	Pasisakoma už ES išlikimą, tačiau norima reikšmingų sistemos reformų, pasikeitimų. Pasisakoma už ES kompetencijų mažėjimą, nacionalinės viršenybės principo išlaikymą svarbiose srityse (švietimas, sveikatos politika, kultūra, užsienio politika, gynyba ir t.t.)
Kietieji Euroskeptikai	Neigiamas	Narystė vertinama neigiamai, akcentuojamas jos žalingumas Danijai. Pasisakoma už išstojimą iš ES.	Griežtai neigiamas. Akcentuojamas ES veikimo principų netinkamumas, žala valstybėms, pabrėžiamas institucinės sąrangos nedemokratiškumas, biurokратиškumas.	ES projekto ateitis vertinama neigiamai, ES vertinama kaip žlunganti sistema.
Eurooptimistai	Teigiamas	Narystė ES yra naudinga, suprantama, kaip gerovės ir saugumo garantas	Vertinama teigiamai arba neutraliai. Gali būti išreiškiamas noras, jog ES institucijų galios stiprėtų.	ES ateitis vertinama palankiai, pasisakoma už ES kompetencijų stiprėjimą, didėjančią bendradarbiavimą tarp valstybių.

Saltinis: Sudaryta autoriaus.

Remiantis teorinėje darbo dalyje aprašytu partijų pozicijos politiniame spektre ir euroskeptiškumo santykiu šioje tyrimo dalyje keliama hipotezė:

H1: Kuo arčiau politinio spektro centro partija yra, tuo labiau pro-europietišku požiūriu ji pasižymės. Kuo toliau nuo politinio spektro centro partija yra nutolusi, tuo labiau jai bus būdingas polinkis į euroskeptiškumą.

Pozicijų ES klausimais ir euroskeptiškumo turinio kaitos atskirais laikotarpiais nustatymas.

Tyrimo metu, atliekant partijų programų kokybinę analizę pagal anksčiau aprašytus kriterijus, bus fiksuojami pokyčiai atskirais laikotarpiais. Šiuo būdu bus stebimi ne tik pozicijų pokyčiai, bet ir euroskeptiškumo tematika ir jos pokyčiai. A. LP Pirro ir P. Taggart tematiką išskiria į dvi grupes: ekonomika (kritika ES negebėjimui užkirsti kelią finansiniam nesaugumui, kritika ekonominei

politikai) ir kultūrinius/identiteto klausimai (kritika multikultūriškumui, ES, kaip grėsmės nacionaliniam identitetui, kultūrai vaizdavimas). Prie šių temų galima pridėti suvereniteto ir sprendimų priėmimo temas, kadangi kritika ES institucinei sąrangai, mažėjančiam valstybių suverenitetui yra dažnai pasitaikanti.

Pabėgėlių krizės ir Brexito įtakos Danijos partijų euroskeptiškumui įvertinimas. Šiame etape bus siekiama įvertinti, kaip tiriamu laikotarpiu nustatyti pozicijų ir euroskeptiškumo turinio pokyčiai siejasi su krizėmis. Nors tai padaryti yra sudėtinga, tačiau, kaip rodo anksčiau apžvelgti tyrimai, krizių metu partijos linkusios reaguoti ir atitinkamai keisti savo nuostatas. Jos tai daro atsižvelgdamos į krizės pobūdį, todėl galima tikėtis, kad skirtinga krizė gali išaugti skirtingą euroskepticizmo turinį. Todėl šiame etape, atliekant kokybinę partijų programų ir kitų šaltinių analizę bei fiksuojant euroskepticizmo turinio pokyčius, bus siekiama įvertinti, kiek tai atitinka krizės pobūdį. Šioje tyrimo dalyje keliamos dvi hipotezės:

H2: Krizių metu partijos su minkštojo euroskepticizmo bruožais įgauna daugiau kietojo euroskepticizmo bruožų, o pro-europietiškos partijos krizių metu sustiprina savo pro-europietiškas nuostatas.

H3: Pabėgėlių krizės metu fiksuojama kritika ES ir euroskepticizmas yra grindžiamas kultūriniais ir saugumo argumentais, o po Brexito matomas euroskepticizmas grindžiamas suvereniteto, demokratijos argumentais.

Valdančiųjų ir opozicinių partijų santykio su euroskepticizmu krizių metu nustatymas. Iš partinės konkurencijos principų krizių metu, aprašytų teorinėje dalyje, galima matyti, jog opozicinės partijos turi polinkį stipriau išnaudoti ES klausimų aktualumą. Tokios partijos krizių metu pasižymi griežtesnėmis pozicijomis, didesniu euroskeptiškumu, taip siekdamos sėkmingiau konkuruoti su valdančiomis partijomis. Valdančiosios partijos savo ruožtu suteikia ES klausimams daugiau dėmesio, tačiau išlaiko pro-europietišką poziciją. Šioje dalyje keliamą hipotezę:

H4: Nagrinėjamų krizių metu valdančiosios partijos skirs ES klausimams daugiau dėmesio ir išliks pro-europietiškomis, o opozicinės partijos pasižymės sustiprėjusiu euroskepticizmu.

4. DANIJOS EUROSKEPTICIZMO ISTORIJA

Naujausi Eurobarometro duomenys rodo, jog Danija pirmaujama tarp ES valstybių pagal visuomenės paramą narystei ES. Net 66% piliečių mano, jog Danijai verta būti ES nare.⁵⁵ Tačiau Danija yra laikoma viena euroskeptiškiausių ES narių ir jos vardas dažnai siejamas su referendumais, kurie Danijoje organizuojami svarstant svarbius ES politikos klausimus, ir kurių iš viso buvo 8.⁵⁶ Danijos išskirtinį santykį su ES rodo ir teisė atsakyti dalyvauti tam tikrose ES sutartyje numatytose srityse (angl. *opt-out*).⁵⁷

1972 m. danai referendumo būdu išreiškė norą prisidėti prie Europos Ekonominės Bendrijos (ES pirmtakės) ir Danija tapo Bendrijos nare. Žvelgiant iš šiandieninės perspektyvos, galima teigti, jog šis žingsnis buvo žengtas ne iš politinio, bet iš ekonominio išskaičiavimo. Sprendimą didžiaja dalimi lėmė tai, jog Didžioji Britanija, kuri tuo metu buvo pagrindinė rinka Danijos žemės ūkio produktams, nusprendė irgi tapti ES nare. Buvimas ES nare buvo suvokiamas kaip įrankis gerinti Danijos ekonominę situaciją. Toks lūkestis greitai pasiteisino ir nepraėjus net dešimtmečiui dalyvavimas bendroje rinkoje ženkliai sustiprino Danijos ekonomiką. Ekonomikos pakilimą pajuto ir visuomenė, todėl 1986 m. referendume dėl Suvestinio akto dauguma piliečių, nepaisant neigiamos Folketingo daugumos nuomonės, pritarė šio akto pasirašymui.⁵⁸ Tačiau nuo 1992 m. situacija pasikeitė, kadangi referendumo metu danai išreiškė nepritarimą Maastrichto sutarties ratifikavimui. Susiklosčiusi situacija lėmė, jog Danijos vyriausybė 1993 m. Edinburge įvykusioje Europos vadovų taryboje išsiderėjo, jog Danija turės teisę nedalyvauti keturiose ES srityse: Europos pinigų sąjungos trečiame etape (bendros valiutos įsivedimas), kariniame bendradarbiavime, Europos pilietybės politikoje ir bendradarbiavime teisės ir vidaus klausimais.⁵⁹ Visuomenės apklausos Maastrichto sutarties klausimu atskleidė ir nepritarimo šiai sutarčiai priežastį. Pabrėžtina, jog visuomenė išreiškė pritarimą ekonominėms sutarties dalims (muitų sąjungai, bendrai rinkai), o negatyvi nuomonė pasireiškė politinės integracijos klausimais, dėl kurių išlygų buvo susitarta Edinburge.⁶⁰ Anot C. Green-Pedersen, tokia analogija yra matoma visų Danijoje įvykusių referendumų kampanijose. Danai pritaria ekonominio pobūdžio sutartims, kurios atneša lengvai pamatuojamą ekonominę naudą valstybei ir priešinasi iniciatyvoms, kurios yra politinio pobūdžio ir suprantamos kaip keliančios

⁵⁵Uffe Taudal „Nej tak til dansk Brexit: Største forskydning af EU-holdninger i historien“, Berlingske, 2019-01-03, <<https://www.berlingske.dk/europa/nej-tak-til-dansk-brexit-stoerste-forskydning-af-eu-holdninger-i-historien>>, [Žiūrėta 2019-03-16].

⁵⁶Folketinget „Which EU referenda have taken place in EU member states?“, <<https://english.eu.dk/en/faq/referendums>>, [Žiūrėta 2019-03-16]

⁵⁷Maya Sion „The politics of Opt-Out in the European Union: Voluntary or Involuntary Defection?“, *IWM Junior Visiting Fellows' Conferences*, 16(7), 2004, 9.

⁵⁸Catharina Sørensen (2004), 13.

⁵⁹Julie Hassing Nielsen (2015), 5.

⁶⁰Clive Archer (2000), 92.

grėsmę valstybės suverenumui ir nacionaliniam identitetui.⁶¹ Be minėto Maastrichto referendumo, danai balsavo „prieš“ dėl euro įsivedimo 2000 m. ir išlygų teisingumo ir vidaus reikaluose panaikinimo 2015 m. ⁶²Šios sutartys yra laikomos būtent tomis, kurios priartintų Daniją prie dar gilesnės politinės integracijos.

Vertinant daniškąjį euroskepticizmą būtina atsižvelgti ne tik į visuomenės nuotaikų, bet ir partinio susiskirstymo pagal pozicijas Europos klausimais lygmenį. Danijos atveju matoma tendencija, jog partijos dėl konkurencinių priežasčių siekia politizuoti Europos integracijos klausimus, įtraukti juos į politinę darbotvarkę. Pavyzdžiui, socialdemokratai 1986 m. prieš pat referendumą politizuodami šiuos klausimus siekė išardyti trapią dešinės koaliciją, kuri priklausė nuo socialliberalų paramos. Socialliberalų ir koalicijos partnerių nuomonės sutapo ekonominiiais klausimais, tačiau skyrėsi kitose srityse. Europos integracijos politizavimo metu socialdemokratai siekė sudaryti naują daugumą, paremtą kairės-dešinės konfliktu.⁶³ Šis pavyzdys rodo, jog partijos esant tinkamoms sąlygoms politizuoja jautrius klausimus. Tokiais klausimais Danijoje tradiciškai yra laikoma imigracija ir aplinkosauga. Remdamasis šių klausimų pavyzdžiais, C. Green-Pedersen teigia, jog Europos integracijos klausimų politizavimui būtinas stiprus ir aktyvus euroskepticizmo egzistavimas politinės skalės kraštuose esančioms partijoms. Kraštutinėms partijoms pasižymint stipriu euroskepticizmu, pagrindinės (tradicinės) partijos gali nuspręsti priimti konkrečias pozicijas ir politizuoti Europos integracijos klausimą.⁶⁴

„Brexitas“ ir Europos pabėgėlių krizė yra tie veiksniai, kurių metu suaktyvėja euroskeptiškos partijos, o tradicinės, dažniausiai pro-europietiškos, partijos, besistengdamos reaguoti tiek į visuomenės nuotaikas, tiek į konkurentų strateginius manevrus, priima konkrečias, galimai griežtesnes pozicijas ir politizuoja klausimą. Todėl šiuo tyrimu bus siekiama identifikuoti Danijos politinių partijų pozicijas Europos klausimais iki tiriamojo laikotarpio, o po to stebėti, kaip šios pozicijos keitėsi krizių metu. Kokybinė partijų dokumentų ir pasisakymų analizė leis suprasti, kokias pozicijas krizių metu partijos priėmė, kokie Europos klausimų aspektai išryškėja po krizių ir ar tai atitinka krizių turinį.

⁶¹ Christoffer Green-Pedersen (2012), 123.

⁶² Folketinget EU Information Centre „Which EU Referenda Have Taken Place in EU Member States?“. <<https://english.eu.dk/en/faq/referendums>>, [Žiūrėta: 2019-03-16].

⁶³ Christoffer Green-Pedersen (2012), 125.

⁶⁴ Ten pat, 126.

5. DANIJOS PARTIJŲ RINKIMINIŲ PROGRAMŲ ANALIZĖ IR POZICIJŲ ES KLAUSIMAIS 2011 – 2019 M. NUSTATYMAS

Tiriamuoju laikotarpiu (2011-2019 m.) Danijos parlamentą sudaro 9 partijos (iki 2015 m. rinkimų buvo 8 partijos, po rinkimų prie jų prisidėjo nauja Alternatyvos partija). Danijoje partijas yra įprasta skirstyti į kairės ir dešinės blokus. Kairįjį partijų bloką sudaro didžiausia Danijos partija, Socialdemokratų partija (toliau – SDP), bei keturios mažesnės partijos: Socialistų partija (dan. *Socialistisk Folkeparti*), Socialliberalų partija (dan. *Radikale Venstre*), Vienybės sąrašas: Žalieji-Raudonieji (dan. *Enhedslisten – De Rød-Grønne*) (toliau – Vienybės sąrašas) ir Alternatyvos partija (dan. *Alternativet*). Dešinės bloką sudaro Liberalų partija (dan. *Venstre*), Konservatorių partija (dan. *Det Konservative Folkeparti*), radikalios dešinės populistų partija Danijos liaudies partija (dan. *Dansk Folkeparti*) (toliau – DLP) ir libertarinė Liberalų aljanso partija (dan. *Liberal Alliance*).

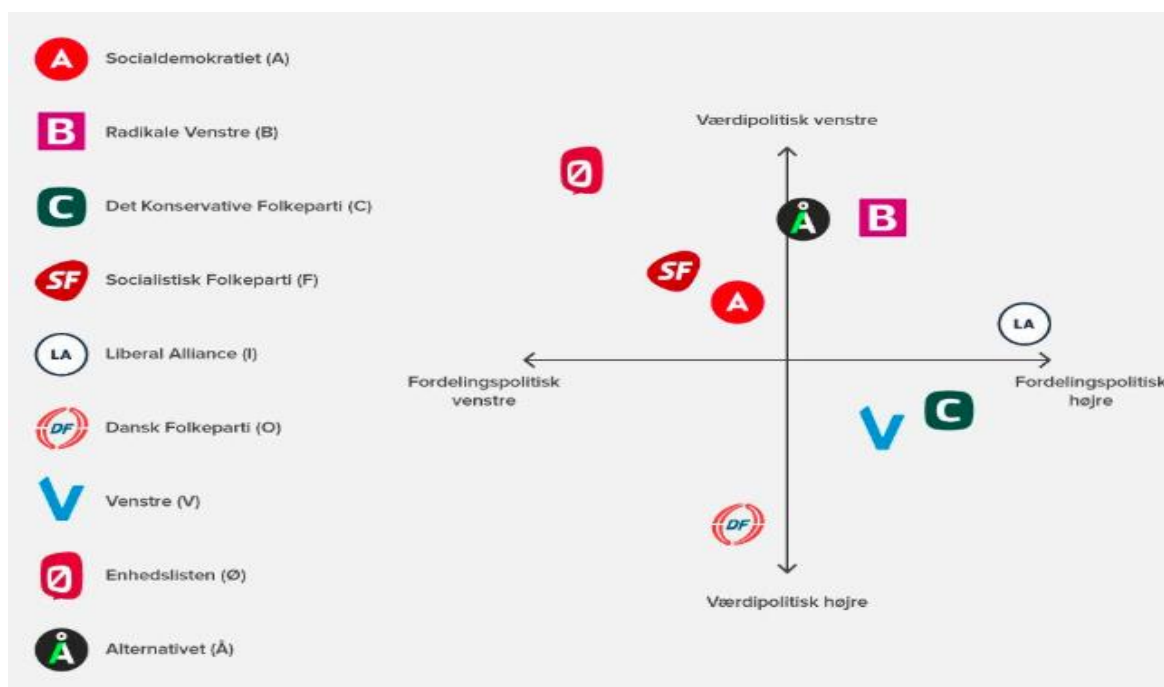
2 lentelė. Danijos partijų susiskirstymas į politinius blokus.

Kairės partijų blokas	Dešinės partijų blokas
Socialdemokratų partija	Liberalų partija
Socialistų partija	Konservatorių partija
Vienybės sąrašas	Liberalų aljansas
Socialliberalų partija	Danijos liaudies partija
Alternatyva	

Šaltinis: Sudaryta autoriaus pagal Danijos parlamento informacinio centro informaciją

Partijų vertybės yra svarbi ypatybė šio tyrimo kontekste, todėl svarbu partijas identifikuoti ne tik pagal jų atstovaujamą bloką, bet ir padėti politiniame spektre. Tai patogiai padaro Kenneth Thue Nielsen, kuris pagal partijų politines programas, jų pozicijas skirtingais klausimais pavaizduoja partijų pozicijas specialiame politiniame kompase. Remiantis kompasu rezultatais, matyti, jog arčiausiai politinio centro yra Socialdemokratų, Liberalų, Socialliberalų, Alternatyvos partijos, o tokios partijos, kaip Danijos liaudies partija, Vienybės sąrašas ir Liberalų aljansas egzistuoja politinio spektro kraštuose:

3 paveikslas. Danijos partijų padėtis politiniam spektre.

Šaltinis: Lasse Lange „Her er det nye politiske kompas“, *Altinget*, 2016-09-26. <<https://www.altinget.dk/artikel/det-nye-politiske-kompas>>, [Žiūrėta: 2019-03-18]

Paaiškinimai: Vertikali ašis žymi partijų vertybines pozicijas (aplinkosauga, imigracija, bažnyčios-valstybės santykis, sienų kontrolė), ašies apatinė dalis žymi konservatyvias pažiūras, o viršutinė – liberalias. Horizontali ašis žymi partijų pozicionavimą paskirstymo politikoje (pajamų perskirstymas, mokesčių dydis, valstybės vaidmuo ekonomikoje). Ašies kairėje yra ekonominės kairės partijos, pasisakančios už didesnę reguliavimą, valstybės išitraukimą ir pajamų perskirstymą, o dešinė pusėje yra ekonominės dešinės partijos, kurios pageidauja mažesnio valstybės išitraukimo į ekonomiką, mažesnio reguliavimo ir priešinasi pajamų perskirstymui. **Trumpiniai:** A – Socialdemokratų partija, B – Socialliberalai, C – Konservatoriai, SF – Socialistų partija, LA – Liberalų aljansas, DF – Danijos liaudies partija, V – Liberalų partija, Ø – Vienybės sąrašas, Å – Alternatyva.

Ankstesnių tyrimų, kuriuose būtų detalai analizuojamas partijų susiskirstymas pagal požiūrį į ES, rasti nepavyko, tačiau moksliniuose darbu aprašant šių partijų pozicijas dažniausiai laikomasi konsensuso. Moksliniame Danijos diskurse yra įprasta pro-europietiškomis partijomis vadinti visas tradicines Danijos partinės sistemos partijas (SDP, Liberalų partija, Konservatorių partija, Socialliberalų partija), o Vienybės sąrašą, Socialistų partiją ir DLP - euroskeptiškomis partijomis.⁶⁵ Tyrimo metu nepavyko rasti mokslinių darbų apie „Alternatyvos“ ir Liberalų aljanso euroskeptiškumą.

Siekiant nustatyti partijų pozicijas ES klausimu, buvo atlikta partijų politinių programų analizė trimis skirtingais laikotarpiais. Pirmasis laikotarpis apima 2011 – 2014 m. Analizuojant šio laikotarpio partijų programas, tikslas yra identifikuoti partijų pozicijas iki 2015 m. pabėgėlių krizės ir 2016 m. „Brexit“ referendumo. Antrasis tiriamas laikotarpis prasideda 2015 m. ir tęsiasi iki 2016 m. vasaros. Antrojo laikotarpiu metu vyksta pabėgėlių krizės kulminacija, todėl šio laikotarpio partijų programos padės išsiaiškinti partijų pozicijų ES klausimais kaitą ir galimą pabėgėlių krizės poveikį.

⁶⁵ Christoffer Green-Pedersen (2012), 123.

Trečiasis laikotarpis yra nuo 2016 m. vasaros, kuomet Didžiojoje Britanijoje įvyko referendumas dėl išstojimo iš ES, iki pat dabar, kuomet dar tęsiasi išstojimo procesas.

Tyrimo metu buvo analizuojamos politinių partijų programos, kurios yra skirtos nacionaliniams bei Europos Parlamento (toliau – EP) rinkimams. Kitas svarbus šaltinis – partijų dokumentai, programos išleidžiamos prieš nacionalinius rinkimus į Danijos parlamentą. Danijoje išsamias rinkimines programas dažniausiai turi tik didžiausios partijos, mažesnės partijos dažnai apsiriboja tik mažos apimties informaciniais leidiniais, kurie skirti konkrečioms, prioritetinėms partijos politikos sritims. Todėl ne mažiau svarbiu šaltiniu tyrime buvo partijų lyderių interviu pasisakymai žiniasklaidoje ir partijų kasmetinių suvažiavimų dokumentai.

5.1. Partijų pozicijos ES klausimais nuo 2011 m. iki 2015 m.

Socialdemokratų partija

2011 m. Folketingo rinkimų programoje socialdemokratai ES apibūdina, kaip „ateities, stabilumo ir demokratijos“ projektą, o Daniją kaip „pilnavertę Europos dalį“, kurią narystė ES sustiprina.⁶⁶ ES užtikrina stabilumą, klestėjimą, žmogaus teises ir teisingumą tiek Europoje, tiek pasaulyje, o tam, kad keliami tikslai būtų pasiekti, ES privalo tapti globalia galia. Svarbiausia sritis ES politikoje, remiantis programa, yra socialinė gerovė ir žmonių įgalinimas.⁶⁷ Programoje, skirtoje 2014 m. Europos Parlamento rinkimams, socialdemokratai pabrėžia, jog stipri ES yra Danijos tikslas. ES įvardijama, kaip „daugiau negu prekybos klubas“⁶⁸ ir teigiama, jog ES turi gauti daugiau įgaliojimų ir tapti globali jėga kovojanti su socialine atskirtimi bei klimato kaita.⁶⁹ Programoje atsispindi ir pasaulinės finansų krizės įtaka, kadangi partija akcentuoja, jog ES turi labiau kontroliuoti valstybių finansinę politiką, o valstybės narės solidarizuotis su sunkesnę padėtį turinčiomis šalimis.⁷⁰ Atsižvelgiant į SDP programines nuostatas, šią partiją galima laikyti pro-europietiška partija.

Socialliberalų partija

2011 m. Folketingo rinkimų programa nėra prieinama, todėl šioje dalyje bus naudojamas 2010 m. vykusio partijos suvažiavimo pasiūlymų dokumentas, kuris buvo programos pagrindas. Pasiūlymų dokumente ES neskiriama daug dėmesio, tačiau aiškiai suformuluojama partijos vizija – Danija turi tapti pilnaverte ES nare, o tai padaryti įmanoma tik atsisakant išskirtinės imigracijos politikos ir

⁶⁶ Sociademokraterne „Principprogram. Håden på Hjertet“, 2011, 13.

⁶⁷ Ten pat, 13.

⁶⁸ Sociademokraterne „Vores Europa. Europapolistik Program“, 2014, 3.

⁶⁹ Ten pat, 9.

⁷⁰ Ten pat, 4.

suvienodinant ją su ES politika.⁷¹ 2014 m. Europos Parlamento rinkimų programa leidžia partiją priskirti prie pro-europietišκών partijų grupės. Jau įvadiniuose programos sakiniuose atsispindi pozityvios nuostatos: „Kas gerai Europai, tas gerai ir Danijai. ES suteikia Danijai stipresnę balsą pasaulyje“.⁷² Programoje daug dėmesio skiriama ekonominei politikai, finansiniam ES valstybių stabilumui. ES šiame kontekste matoma, kaip įrankis: „globalizacija ir finansinė krizė rodo, jog valstybės narės nėra pajėgios vienos susitvarkyti su šiais iššūkiiais, tačiau per stiprų, įpareigojantį tarptautinį bendradarbiavimą įmanoma rasti bendrą sprendimą“.⁷³ Kitos svarbios temos yra aplinkosauga ir gilesnis ES valstybių narių bendradarbiavimas. Svarbu ir tai, jog Socialliberalų partija pasisako už didesnių galių suteikimą ES švietimo srityje ir didesnių valstybių narių užsienio bei gynybos politikos koordinavimą.⁷⁴

Socialistų partija

Partijos pozicija ES klausimais 2011 m. Folketingo rinkiminėje programoje yra lakoniška. Socialistų partija išreiškia pritarimą narystei ES, mato ją kaip įrankį kovoti su nacionalizmu, siekti ekonominės gerovės ir geresnės aplinkosaugos visoje Europoje.⁷⁵ Šio tyrimo metu nepavyko rasti 2014 m. Socialistų partijos EP rinkimų programos, tačiau partijos pozicijos prieš rinkimus buvo pristatytos kasmetinio susirinkimo 2014 m. metu. Partija daug dėmesio skiria ekonominei sričiai ir teigia, kad ES finansų politika yra per mažai kontroliuojama. Socialistai ES pagrindiniu tikslu įvardija kovą su klimato kaita ir nori, jog šioje srityje ES turėtų daugiau įtakos.⁷⁶ Nepaisant partijos išsakomos kritikos atskiroms ES sritimis, partija dėl palankaus narystės vertinimo ir siekio išplėsti ES galias yra priskiriama pro-europietiškwms partijoms.

Vienybės sąrašas

2011 m. Folketingo rinkiminėje programoje ES net nėra paminima.⁷⁷ Tačiau tais pačiais metais partija išleido oficialų pranešimą „Ne Europos Sąjungai, taip tarptautiniam bendradarbiavimui“. Šiame pranešime teigiama: „Vienybės sąrašas yra prieš ES. Todėl, nes ES kenkia demokratijai ir gerovei valstybėse narėse bei todėl, nes ES prisideda prie neturtingų pasaulio

⁷¹ Det Radikale Venstre „Resolutionsforslag. Vedtaget Det Radikale Venstres Landsmøte“, 2011, 8.

⁷² Det Radikale Venstre „Radikale Venstres valgprogram til Europa-Parlamentsvalget 2014“, 2014. <<https://karenmelchior.eu/radikale-venstres-valgprogram-til-europa-parlamentsvalget-2014/>>, [Žiūrėta: 2019-03-19].

⁷³ Ten pat.

⁷⁴ Ten pat.

⁷⁵ Socialistisk Folkeparti „Principprogram“, 2012, 12. <<http://www.kb.dk/pamphlets/dasmaa/2008/feb/partiprogrammer/object92559/da/#kbOSD-0=page:1>>, [Žiūrėta: 2019-03-20].

⁷⁶ Socialistisk Folkeparti „Landsmøte“, 2014.

⁷⁷ Enhedslisten „Enhedslisten Valgudspil 2011. Et retfærdigt Danmark“, 2011. <<https://issuu.com/gmiedz/docs/valgudspil-web>>, [Žiūrėta: 2019-03-21]

valstybių išnaudojimo“.⁷⁸ ES kaltinama dėl skurdžių valstybių išnaudojimo, verčiant šias valstybes pasirašyti prekybos sutartis naudingas tik tarptautinėms korporacijoms, o taip pat remiant ES valstybių narių žemės ūkio gigantus, kurie lengvai nukonkuruoja vietinius verslus. Teiginių apie Danijos išstojimą iš ES nėra, tačiau Vienybės sąrašas aptakiai užsimena, jog ateityje įmanoma kartu su kitomis kairiosiomis Europos partijomis kurti alternatyvius tarptautinio bendradarbiavimo mechanizmus.⁷⁹ Partijos euroskeptiškumą rodo ir jos elgesys – partija ignoravo su ES klausimais susijusius balsavimus, o kai juose dalyvavo, ES politikai palankius sprendimus palaikė mažiausiai iš visų partijų.⁸⁰ Iškalbinga ir tai, jog Vienybės sąrašas nebuvo dalyvavęs nei vienuose Europos Parlamento rinkimuose ir maža partijos narių balsų persvara nusprendė nedalyvauti 2014 m. rinkimuose.⁸¹

Konservatorių partija

Konservatorių partija 2011 m. Folketingo rinkimų programoje Danijos narystę ES vertina pozityviai, teigia, jog ji suteikia stabilumo ir ekonominės naudos. Tačiau partija kritikuoja Europos Teisingumo Teismo platų ES teisės aktų interpretavimą bei akcentuoja, jog ES turi gerbti valstybių suverenitetą, didinant nacionalinių parlamentų įtaką.⁸² Tokios pačios nuostatos išlieka ir 2013 m. EP rinkimų programoje, ES čia įvardijama kaip „taikos projektas“. Šioje programoje Konservatorių partija pasisako už Danijos išimčių teisės ir gynybos srityse panaikinimą, akcentuoja svarbą gilinti ES valstybių narių bendradarbiavimą šioje srityje. Programoje yra matomas išskirtinis dėmesys kultūros ir nacionalinio identiteto sričiai. Partija pripažįsta, jog europietiškas ir daniškas identitetas vienas kitam neprieštarauja, tačiau akcentuoja, jog daniška kultūra, istorija, monarchinė tradicija ir krikščioniškas paveldas turi būti apsaugomi.⁸³

Liberalų aljansas

Partija nepateikia savo nuostatų ES klausimu 2011 m. rinkimų į Folketingą programoje.⁸⁴ Tačiau partiją galima identifikuoti, kaip euroskeptišką, kadangi šiuo laikotarpiu partijos atstovai žiniasklaidoje pasisako už ES integracijos stabdymą ir agituoja už kuo siauresnes jos funkcijas. Partija

⁷⁸ Enhedslisten „Nej til EU, ja til internationalt samarbejde“, 2011-09-01, <<http://org.enhedslisten.dk/artikel/nej-til-eu-ja-til-internationalt-samarbejde>>, [Žiūrėta: 2019-03-21]

⁷⁹ Ten pat.

⁸⁰ Morten Øyen „Enhedslisten er mest EU-kritisk“, Altinget, 2012-12-28, <<https://www.altinget.dk/artikel/125841-enhedslisten-er-mest-eu-kritisk>>, [Žiūrėta: 2019-03-21]

⁸¹ Berlingske Nyhedsbureau „Enhedslisten er splittet om EU-valg“, Newsbreak.dk, 2013-04-11, <<https://newsbreak.dk/enhedslisten-er-splittet-om-eu-valg/>>, [Žiūrėta: 2019-03-21]

⁸² Det Konservative Folkeparti „Det Konservative Folkepartis program. Giv ansvaret tilbage til borgerne“, 2012, 31.

⁸³ Det Konservative Folkeparti „Et stærkt Danmark i et fælles Europa. Det Konservative Folkepartis EU-program 2013“, 2013, 5.

⁸⁴ Liberal Alliance „Danmark har brug for en ny plan“, 2011. <<http://www.kb.dk/emat/cop/pamphlets/dasmaa//pamphlets-dasmaa-2008-feb-partiprogrammer-object76018.pdf>>, [Žiūrėta: 2019-03-23]

vertingiausiu ES pasiekimu laiko bendrąją rinką, tačiau mano, jog euro zona, ES aplinkosaugos reguliavimai, bankų sąjunga yra žalingos sritys, kuriose Europos integracija neturėtų gilėti.⁸⁵ Tyrimo metu nepavyko rasti Liberalų aljanso 2014 m. Europos Parlamento rinkimų programos, tačiau 2014 m. vykęs partijos suvažiavimas pasižymėjo aktyviais debatais dėl partijos nuostatų ES klausimais. Partijos pirmininkas Anders Samuelson pasisakė už tai, jog ES režimas turi būti *palaužtas*, tam, jog Danijoje sukurtas gerbūvis būtų apsaugotas. Partijos pasiryžimą atskleidžia jos lyderio atsakymas į klausimą, kaip toli partija yra pasiryžus eiti kovoje su ES: „Yra tik vienas būdas kovoti prieš ES, ir tai yra ES teisės aktų pažeidimas ir atsakomybės už tai prisiėmimas“.⁸⁶ Partijos nuostatos atitinka minkštojo euroskepticizmo bruožus, kadangi Liberalų aljansas pritaria Europos integracijos idėjai, o kritikuoja tik ES, kaip jos formą.

Liberalų partija

Liberalų partija 2011 m. Folketingo rinkimų programoje ES įvardija, kaip taikos ir gerovės garantą, o Danijos narystė ES yra laikoma „visapusiškai naudinga Danijai“.⁸⁷ Liberalams svarbi tema yra Danijos vertybių išsaugojimas. Partija pabrėžia, jog ES turi gerbti valstybių savitumą, ES integracijos nenorima kultūros, religijos ir socialinėje politikose. Tačiau partija gilesnės integracijos nori ekonomikos srityje ir kovoje su terorizmu. Liberalų partija nori, kad daugiau sprendimų būtų priimami vietos lygmeniu valstybėse narėse, o Europos Parlamentas turėtų daugiau galių.⁸⁸ 2014 m. EP rinkimų programoje nauja tai, jog daug dėmesio skirta ekonominiams ir saugumo klausimams. Programoje ES vadinama „sėkmės istorija“, tačiau pabrėžiami ir jai kylantys iššūkiai, iš kurių aktualiausia yra finansinė krizė. Kalbant apie ją, atsispindi Liberalų partijos pro-europietiškas, kadangi keliamas tikslas Danijai būti „Europos širdyje“ ir iškilusias problemas spręsti intensyviau bendradarbiaujant su kitomis valstybėmis narėmis.⁸⁹

Danijos liaudies partija (DLP)

2011 m. Folketingo rinkimų programoje DLP nepateikia savo nuostatų ES klausimais. Tačiau jau iki tol DLP garsėjo, kaip atvirai euroskeptiška partija, kuri palaiko Europos integracijos idėją, tačiau kritikuoja ES veikimo principus, institucinę sąrangą ir pasisako už ES galių mažinimą.⁹⁰ DLP

⁸⁵ Carl Emil Arnfred, Anders Bæksgaard „Samuelsens europæiske kovending“, Berlingske, 2014-04-04. <<https://www.berlingske.dk/politik/samuelsens-europaeiske-kovending>>, [Žiūrėta: 2019-03-23]

⁸⁶ Anders Bæksgaard „LA-top er splittet i EU-spørgsmål“, Berlingske, 2014-04-05. <<https://www.berlingske.dk/politik/la-top-er-splittet-i-eu-spoergsmaal>>, [Žiūrėta: 2019-03-23]

⁸⁷ Venstre „Venstres Principprogram. Fremtid i Frihed og Fællesskab“, 2011, 41. <<http://www.e-pages.dk/venstre/96/html5/>>. [Žiūrėta: 2019-03-24]

⁸⁸ Venstre (2011), 43.

⁸⁹ Venstre „Venstres EU-Program. Løsningernes Europa 2014-2019“, 2014, 6.

⁹⁰ DR „Dansk Folkeparti – Imod EU“, DR, 2009-04-27. <<https://www.dr.dk/nyheder/dansk-folkeparti-imod-eu>>, [Žiūrėta: 2019-03-25]

2014 m. rinkimų į EP programa vadinasi „Ne federalizmui“ ir pasižymi ypač kritiškais nuostatais ES atžvilgiu. Programos aprašas prasideda teiginiu, jog DLP yra prieš Europos politinę sąjungą.⁹¹ DLP mato ES kaip svarbią tarptautinę instituciją, kuri užtikrina taiką tarp valstybių, tačiau tuo pat metu pasižymi per dideliu biurokratišku aparatu ir nėra demokratiška. Partijos teigimu būtina mažinti ES galią, stabdyti gilėjančią integraciją ir siekti, jog ES ateityje apsiribotų tik techninėmis funkcijomis, aplinkosauga ir kova su terorizmu. DLP išsiskiria iš kitų partijų, kadangi ji vienintelė 2014 m. rinkimų programoje griežtai pasisakė prieš galimą Turkijos narystę ES ir ragino Daniją palikti Šengeno zoną. Tai dar labiau sustiprina jos kultūrinio pobūdžio kritiką ES, kadangi tiek galima Turkijos narystė, tiek laisvas ES piliečių (ypač iš rytų ir vidurio Europos valstybių) patekimas į Daniją buvo traktuojamas, kaip grėsmė nacionalinėms Danijos vertybėms.⁹²

Iki 2015 m. Europos pabėgėlių krizės ir „Brexit“ referendumo Danijoje dominavo pro-europietiškos partijos. Pro-europietiškomis partijomis galima įvardyti SDP, Socialistų partiją, Socialliberalų partiją, Liberalų partiją ir Konservatorių partiją (žiūrėti priedą nr. 1). Likusios partijos – Vienybės sąrašas, Liberalų aljansas ir DLP – priskiriamos prie minkštųjų euroskeptikų. Tokį priskyrimą lemia šių partijų atvira kritika ES projektui, atskiroms jos sritims, pasisakymas už integracijos proceso stabdymą. Šios partijos nėra kietosios euroskeptikės, kadangi jos palankiai vertina Europos integracijos idėją ir neagituoja už išstojimą iš ES.

2011-2014 m. laikotarpio programose ekonomika buvo ta ES sritis, kuri atsispindi visų partijų programose. Kalbant apie kitas sritis, matoma aiški skirti tarp dešiniojo ir kairiojo blokų partijų. Pastarojo bloko atstovės linkę apie ES kalbėti kaip globalų veikėją, agituoja už stiprią ES tarptautinėje politikoje arba mato ją atsakingą už tarptautinės politikos rezultatus. Dešiniojo bloko partijos ES mato kaip santykius tarp valstybių narių ir akcentuoja didesnės Danijos įtakos šiose santykiuose svarbą. Kairės partijoms ypatingai svarbios aplinkosaugos ir socialinės gerovės temos, o dešinės partijoms svarbiau yra kultūrinio saugumo ir demokratiškumo temos.

Tyrimo metu identifikuotos trys euroskeptiškos partijos (Vienybės sąrašas, Liberalų aljansas ir DLP) leidžia patvirtinti pirmąją hipotezę. Visos šios partijos yra politinės skalės kraštuose, jos įvardijamos kaip kraštutinės ir joms visoms būdingas euroskepticizmas. Artėjant link centro politinių partijų nuostatos tampa vis labiau pro-europietiškos. Konservatorių partijai ir Socialistų partijai, kurių negalima įvardinti nei kraštutinėmis, nei centristinėmis partijomis yra būdingas pro-europietiškas požiūris, bet šios partijos pasižymi ir ryškia kritika ES veikimo principams. Tuo tarpu partijos

⁹¹ Dansk Folkeparti „Danmark og Europa. Nej til forbundsstat“, 2013, 1.

⁹² Dansk Folkeparti (2013), 3.

esančios arčiausiai centro (SDP, Liberalų partija ir ypač Socialliberalų partija) pasižymi didžiausiu pro-europietiškumu.

5.2. Partijų pozicijos ES klausimais nuo 2015 m. iki 2016 m.

ES pabėgėlių krize (kitur – ES migrantų krize) yra laikomas laikotarpis nuo 2015 m., kuomet nuolatinė pabėgėlių ir kitų imigrantų migracija į Europą iš tokių valstybių, kaip Sirija, Iranas ir Afganistanas pasiekė kulminaciją. Per 2015 m. į Europą atvyko beveik 1 mln. imigrantų ir pabėgėlių, kurių didžiausias antplūdis buvo 2015 m. vasarą.⁹³ Krizė buvo aktuali ir Danijoje, kur 2015 m. atvykusių imigrantų ir pabėgėlių skaičius buvo rekordinis ir sparčiai didėjo nuo 2012 m. Spartus migracijos iš ne Europos valstybių didėjimas lėmė, jog Danijos vyriausybė nusprendė kardinaliai pakeisti Danijos migracijos politiką, kuri nuo 2016 m. tapo viena griežčiausių Europoje.⁹⁴ ES pabėgėlių krizė turėjo netiesioginį poveikį 2015 m. žiemą vykusio referendumo dėl Danijos teisės nedalyvauti ES vidaus ir teisės politikoje panaikinimo rezultatams. Danija referendumo būdu priėmė sprendimą išlaikyti teisę nedalyvauti šioje ES politikos srityje ir taip stabdyti gilesnę Danijos integraciją į ES. Svarus argumentas balsuoti „prieš“ visuomenės tarpe buvo 2015 m. išaugęs imigrantų skaičius ir baimė, jog balsavimas „už“ atvertų Danijos sienas, o ES galėtų reikalauti, jog Danija dalyvautų pabėgėlių paskirstymo ES šalims plane.⁹⁵ Todėl tyrimo metu bus atsižvelgta ir į partijų oficialias pozicijas 2015 m. referendumo klausimu, kadangi visos partijos aktyviai dalyvavo referendumo kampanijoje bei agitavo balsuoti „už“ arba „prieš“.⁹⁶ Tyrimo laikotarpis ypatingas tuo, jog 2015 m. Folketingo rinkimuose, po 4 metų kairės partijų koalicijos valdymo, nežymia persvara laimėjo dešinės blokas. Iki 2015 m. didžiausia dešinės partija, Liberalų partija, po šių rinkimų tapo antra dešinės partija po sėkmingai rinkimuose pasirodžiusios Danijos liaudies partijos (DLP). DLP neužsitikrino kitų partijų paramos ir nesiėmė formuoti vyriausybės, todėl Liberalų partija formavo vienpartinę mažumos vyriausybę su Konservatorių, Liberalų aljanso ir DLP parama.⁹⁷ Pastarosios parama buvo gyvybiškai svarbi Liberalų partijai, o tai lėmė griežtesnes negu įprasta liberalų

⁹³ William Spindler „2015: The year of Europe’s refugee crisis“, *UNHRC*, 2015-12-08. <<https://www.unhcr.org/news/stories/2015/12/56ec1ebde/2015-year-europes-refugee-crisis.html>>, [Žiūrėta: 2019-03-28]

⁹⁴ Jon Kvist „Recent Danish migration and integration policies“, *European Social Policy Network*, 14, 2016, 3.

⁹⁵ Henriette Jacobsen „Denmark rejects further EU integration in referendum“, *Euractiv*, 2015 12 04. <<https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/denmark-rejects-further-eu-integration-in-referendum/>>, [Žiūrėta: 2019-03-28]

⁹⁶ Emma Toft, „Retsforbeholdet til afstemning: Her står dit parti“, *DR.dk*, 2015-08-21, <<https://www.dr.dk/nyheder/politik/eu15/retsforbeholdet-til-afstemning-her-staar-dit-parti>>, [Žiūrėta: 2019-03-28]

⁹⁷ Frederik Buhl Kristensen, „Løkke opgiver at få andre med: Danner ren V-regering“, *Politiken*, 2015-06-26, <<https://politiken.dk/indland/politik/folketingsvalg2015/art5581160/L%C3%B8kke-opgiver-at-f%C3%A5-andre-med-Danner-ren-V-regering>>, [Žiūrėta: 2019-03-28]

vyriausybės pozicijas integracijos ir imigracijos politikoje.⁹⁸ Skirtingai negu 2011 m. rinkimuose, kurių metu visuomenė svarbiausiu klausimu įvardijo šalies ekonominę situaciją, 2015 m. rinkimuose dominavo imigracijos politikos klausimas. Pabėgėlių krizė prisidėjo prie to, jog mažėjo visuomenės pasitikėjimas ES institucijomis, kas leidžia spėti, jog tai atsispindėjo ir partijų pozicijoje, keitė jų turinį ir ES klausimo svarbą partijų darbotvarkėse apskritai.⁹⁹ Šia tyrimo dalimi siekiama išsiaiškinti, kaip Danijos partijos reagavo į 2015 m. ES pabėgėlių krizę ir kaip tai atsispindėjo jų retorikoje.

Socialdemokratai (SDP)

SDP oficialioje 2015 m. rinkimų į Folketingą programoje didžiausią dėmesį skiria ekonomikai ir imigracijos politikai. Skirtingai nuo 2011 m. programos, ES šioje programoje nėra išskiriama kaip atskira politikos sritis, nepateikiamos konkrečios SDP pozicijos ES klausimais. ES programoje yra minima tik pabėgėlių prieglobsčio politikos kontekste: „Prieglobsčio politikos sprendimai priimami Danijoje. Todėl Socialdemokratų partija nepitaria bendrai ES prieglobsčio politikai“.¹⁰⁰ 2015 m., iškart po Folketingo rinkimų, SDP išsirinko naują lyderę Mette Frederiksen,¹⁰¹ kurios iniciatyva partija pabėgėlių krizės kontekste skyrė daugiau dėmesio ES. Partijos lyderė akcentavo, jog suvaldyti pabėgėlių krizę yra neįmanoma be stiprios ES, bendros valstybių narių pozicijos, bendradarbiavimo ir tarpusavio pagalbos.¹⁰² Tais pačiais metais partija atnaujino ir savo pagrindinės programos ES skiltį. Naujoje programoje SDP narystę ES vertina teigiamai, pabrėžia jos naudą teiginiu „mes (aut. - Danija) esame priklausomi nuo bendros rinkos ir europietiško bendradarbiavimo“. Nepaisant pozityvaus požiūrio į ES, SDP įvardija tris ES sritis, kuriose reikia reformų: ES teisės įgyvendinimas, gerovės turizmo problema ir sienų kontrolė.¹⁰³ 2015 m. žiemą vykusio referendumo metu SDP pasižymi pozityviu požiūriu į ES ir pasisakymu už Danijos teisės nedalyvauti ES vidaus ir teisės politikoje panaikinimą. Balsavimas „už“ buvo argumentuojamas Danijos nepajėgumu vienai susitvarkyti su tokiais problemomis, kaip terorizmas, prekyba narkotikais ir žmonėmis. Tai įrodo, jog partija, nepaisant išaugusio susirūpinimo sienų apsauga ir prieglobsčio politika, išlaikė proeuropietišką požiūrį ir pasisakė už Danijos integracijos į ES stiprinimą.

⁹⁸ Jesper Nordahl Finsveen „Han leder Danmarks nest største parti, men gir trolig vekk regjeringsmakten“, *Dagbladet*, 2015-06-19, <<https://www.dagbladet.no/nyheter/han-leder-danmarks-dest-storste-parti-men-gir-trolig-vekk-regjeringsmakten/60720017>>. [Žiūrėta: 2019-03-28]

⁹⁹Rikke Brøndum „2015: Udlændinge, ledige og... udlændinge“, *Berlingske*, 2015-12-31. <<https://www.berlingske.dk/karriere/2015-udlaendinge-ledige-og....udlaendinge>>, [Žiūrėta: 2019-03-28]

¹⁰⁰ Socialdemokraterne „Det Danmark Du Kender.“, 2015, 13.

¹⁰¹ Gudmund de Stordeur „Mette Frederiksen bliver ny formand for Socialdemokraterne“, *TV2*, 2015-06-28. <<http://nyheder.tv2.dk/valg2015/2015-06-28-mette-frederiksen-bliver-ny-formand-for-socialdemokraterne>>, [Žiūrėta: 2019-03-28]

¹⁰² Ritzau „Sådan vil Mette F løse flygtningekrisen“, *tv2.dk*, 2015-11-12. <<http://nyheder.tv2.dk/2015-11-12-saadan-vil-mette-f-loese-flygtningekrisen>>, [Žiūrėta: 2019-03-30]

¹⁰³ „Det mener Socialdemokraterne.“, *Politikeren.dk*, 2015. <<http://politikeren.dk/det-mener-socialdemokraterne/>>, [Žiūrėta: 2019 03 28]

Socialliberalų partija

2015 m. rinkimams skirtoje programoje partija neskyrė ES didelio dėmesio. Programoje socialliberalai lakoniškai pasisakė už Danijos narystę ES bei žadėjo šią narystę stiprinti.¹⁰⁴ Daugiau informacijos iš šio laikotarpio galima rasti partijos pirmininko Morten Østergaard oficialiame pranešime 2015 m. partijos suvažiavime. Pranešime daugiausiai dėmesio skirta pabėgėlių krizei, Danijos vaidmeniui joje ir tuometinio Danijos ministro pirmininko Lars Lokke Rasmussen vykdomai politikai. M. Østergaard pažymi, jog vyriausybė užsiima „politiniais žaidimais“ nederindama Danijos prieglobsčio politikos su ES, akcentuoja, kad neįmanoma išspręsti pabėgėlių krizės be vieningos ES pozicijos ir bendradarbiavimo.¹⁰⁵ Savo partijos pro-europietišką poziciją ES klausimais M. Østergaard išsamiau aprašo pranešime spaudai „Taip Europai“, skirtam įvertinti pabėgėlių krizę bei artėjantį 2015 m. referendumą. Partijos pirmininkas ypač kritikuoja ES nares, kurios įvedė laikinąją sienų kontrolę Šengeno zonoje ir nenori solidarizuotis su kitomis valstybėmis, kurios priima didelius pabėgėlių srautus. 2015 m. referendumo klausimu socialliberalai ragina balsuoti „už“ ir tai argumentuoja mažomis Danijos galimybėmis veikti vienašališkai. Anot jo, Danija nesugebės viena išspręsti problemų, kurios peržengia jos sienas, todėl būtinas stipresnis ES vaidmuo ir valstybių narių tarpusavio supratimas.¹⁰⁶

Socialistų partija

Tyrimo metu nepavyko rasti 2015 m. Socialistų partijos rinkiminės programos, tačiau ji buvo pristatyta partijos 2015 m. suvažiavime prieš rinkimus. Suvažiavimo metu Socialistų partijos lyderė Pia Olsen Dyhr savo kalboje neskyrė didelio dėmesio ES ir apsiribojo keliais sakiniais apie ES ekonominę būklę, nepateikiant gilesnio ES arba Danijos narystės ES vertinimo.¹⁰⁷ Tačiau pabėgėlių krizės metu partija buvo viena aktyviausių Liberalų partijos vyriausybės kritikių. Socialistų partija pasisakė už Danijos ir ES glaudų bendradarbiavimą pabėgėlių prieglobsčio politikoje ir aktyvesnę Danijos įsitraukimą į ES politiką imigracijos klausimais.¹⁰⁸ Tai atsispindėjo ir socialistų pozicijoje 2015 m. referendumo metu. Partija pasisakė už Danijos dalyvavimą ES teisės ir vidaus politikoje, ši

¹⁰⁴ Radikale Venstre „Valgudtalelse ved folketingsvalget 2015: Det handler of mennesker“, 2015, København, 2.

¹⁰⁵ Radikale Venstre „Morten Østergaards tale til Radikale Venstres landsmøde 2015“, 2015. <<https://www.radikale.dk/content/morten-%C3%B8stergaards-tale-til-radikale-venstres-landsm%C3%B8de-2015>>, [Žiūrėta: 2019 03 30].

¹⁰⁶ Morten Østergaard „Ja til Europa“, *Radikale Venstre*, 2015 11 13. <<https://www.radikale.dk/content/ja-til-europa-1>>, [Žiūrėta: 2019 03 30].

¹⁰⁷ Hjalte Tobias Kragestein „Her er hele SF-formandens tale“, *Altinget*, 2015 04 18. <<https://www.alinget.dk/artikel/her-er-hele-sf-formandens-tale>>, [Žiūrėta: 2019 04 01].

¹⁰⁸ Ritzau „SF om Danmarks asylnej: Løkkens bukser er ved at revne“, *Jyllands-Posten*, 2015 09 11. <<https://jyllands-posten.dk/politik/ECE8012998/SF-om-Danmarks-asylnej-L%C3%B8kkes-bukser-er-ved-at-revne/>>, [Žiūrėta: 2019 04 01].

pozicija buvo grindžiama būtinybe glaudžiau bendradarbiauti su ES norint įveikti tarptautines problemas.¹⁰⁹

Vienybės sąrašas

Lyginant su kitomis kairės bloko partijomis, Vienybės sąrašas išsamiau pateikė savo pozicijas 2015 m. rinkimų programoje. Programoje narystė ES ir ES veikimo principai yra kritikuojami, partijai nerimą kelia tendencija, jog valstybės narės ES suteikia vis daugiau galių, kuriomis ši piktnaudžiauja. ES yra kaltinama už įvairaus pobūdžio krizes, nedarbo ir ekonominio nestabilumo augimą,¹¹⁰ o Danija yra raginama nepaklusti „ES diktatui“.¹¹¹ Vienybės sąrašas, kaip ir kitos partijos, ypatingą dėmesį skiria išaugusiems pabėgėlių ir imigrantų srautams į Europą. Partija pasisako už stipresnę bendradarbiavimą tarp Europos valstybių siekiant išspręsti pabėgėlių krizės problemą, bet skirtingai negu kitos partijos, nemato ES kaip sprendimo platformos. Programoje ES pabėgėlių politika yra suprantama, kaip „sugedusi“, todėl svarbesnis ES vaidmuo yra nereikalingas.¹¹² Dar daugiau kritikos ES Vienybės sąrašas pateikia pranešime apie porinkiminės situacijos vertinimą. Šiame pranešime Vienybės sąrašas akcentuoja, kad tęs kovą prieš „ES diktatūrą“, o ES yra apibūdinama, kaip „režimas, keliantis skurdą ir pažeidžiantis demokratijos principus“.¹¹³ Priešingai negu kitos kairiojo bloko partijos, Vienybės sąrašas 2015 m. referendume pasisakė už balsavimą „prieš“ teisės nedalyvauti ES politikose panaikinimą. Šiuo klausimu išleistame pranešime spaudai Vienybės sąrašas kritikavo proeuropietiškas Danijos partijas, jog jos klaidina visuomenę ir nori susilpninti jos įtaką gyvybiškai svarbių sprendimų priėmimo procese. Partijos teigimu negalima atsisakyti teisės nedalyvauti tam tikrose ES srityse, kadangi „galia, atiduota ES, vėliau negali būti susigrąžinta“. Dar daugiau, Vienybės sąrašo teigimu precedentas suteikti ES daugiau galios gali reikšti, jog ES įtaka ateityje stiprės ir Danija taps tik ES politikos įgyvendintoja.¹¹⁴

Nors šiuose partijos dokumentuose vyrauja kritiškas požiūris ES atžvilgiu, daugeliu aspektų narystė ES laikoma, kaip žalinga ir kalta dėl Daniją kamuojančių problemų, aiškios pozicijos, jog Danijai reikėtų išstoti iš ES nėra, todėl šios partijos ir toliau negalima priskirti prie kietųjų euroskeptikų.

¹⁰⁹ Emma Toft (2015).

¹¹⁰ Enhedslisten „Folketingsvalg 2015: Vi vælger fællesskabet“, 2015, 4.

¹¹¹ Ten pat, 6.

¹¹² Enhedslisten (2015a), 9.

¹¹³ Enhedslisten „Fremtidens venstrefløj – Enhedslistens opgaver efter valget“, 2015, 5.

¹¹⁴ Enhedslisten „Enhedslisten til EU-partierne: Vær ærlig om retsforbeholdet“, 2015 03 17. <<https://enhedslisten.dk/2015/03/17/enhedslisten-til-eu-partierne-vaer-aerlig-om-retsforbeholdet>>, [Žiūrėta: 2019 04 01].

Konservatorių partija

2015 m. Konservatorių partijos rinkiminėje programoje nėra skiriama dėmesio ES. Tai lėmė bendra dešinės partijų bloko (Liberalų partija, Konservatorių partija, DLP ir Liberalų aljansas) bendrai išplatinta Danijos ES politikos programa „Daniška gerovė Europos Sąjungoje“. Programos, kurią pasirašė visų dešinės partijų pirmininkai, pagrindinis siūlymas buvo apriboti ES piliečių ir kitų valstybių imigrantų prieigą prie Danijos gerovės valstybės ir neleisti ES tapti „socialine sąjunga“.¹¹⁵ Programoje užsimenama ir apie Didžiosios Britanijos ministro pirmininko James Cameron paskelbtą referendumą dėl narystės ES. Partijos pabrėžia, kad remis bet kokią Didžiosios Britanijos sprendimą, tačiau tikisi, jog šalis nepasirinks išstoti iš ES. Nors programos turinys yra kritiškas ES atžvilgiu, jo pristatymo metu partijų pirmininkai akcentavo, jog Danija išliks ES, nes narystė ES stiprina Daniją.¹¹⁶

Po rinkimų konservatoriai aktyviai įsitraukė į referendumo dėl Danijos teisės nedalyvauti ES vidaus ir teisės politikoje panaikinimo kampaniją. Partija pasisakė už teigiamą balsavimą ir tapo viena ryškiausių balsavimą „už“ palaikančių partijų tarpe. Tai rodo ir atskiras partijos išleistas leidinys, kuriame detalai yra pristatomi argumentai paaiškinantys partijos poziciją ir agituojantys balsuoti „už“. Konservatoriai pabrėžė pasididžiavimą Danijos vertybėmis, savarankiškumu ir teise pačiai priimti sprendimus, tačiau pripažįsta, jog Danija yra nepajėgi susitvarkyti su tarptautinėmis problemomis be ES pagalbos.¹¹⁷ Tačiau partijos pirmininko S. Pape teigimu Konservatorių partija išlaiko „sveiką skepsį“ dėl galimo ES galių didėjimo. Nors partija pasisako už ES integracijos gilinimą, tačiau nepitaria bendros ES imigracijos politikos kūrimui: „Mes nedarysime kompromisų tada, kai sprendžiami klausimai liečia Danijos suverenitetą pabėgėlių ir prieglobsčio politikos klausimais. Leiskite užtikrinti: tai turi likti danų rankose ir taip bus ateityje.“¹¹⁸

Liberalų aljansas

Tiriamu laikotarpiu Liberalų aljansas kartu su kitomis dešinės partijomis pristatė jau anksčiau aprašytą programą „Daniška gerovė Europos Sąjungoje“, kuria buvo deklaruojamos partijos pažiūros ES klausimais. Todėl 2015 m. rinkimų į Folketingą programoje partija nepateikia informacijos apie ES politiką.¹¹⁹ Įdomu ir tai, kad skirtingai negu dauguma partijų, Liberalų aljansas nepristatė savo pozicijų nei pabėgėlių krizės, nei ES imigracijos politikos kontekste – 2015 m. partijos suvažiavime

¹¹⁵ Jonatan Rying Larsen „Blå blok smider EU-bombe: Velfærd skal blive i Danmark“, 2015 06 11, <<http://nyheder.tv2.dk/valg2015/2015-06-11-blaa-blok-smider-eu-bombe-velfaerd-skal-blive-i-danmark>>. [Žiūrėta: 2019 04 05].

¹¹⁶ Venstre, Danske Folkeparti, Liberal Alliance, Det Konservative Folkeparti „Dansk velfærd i Europa“, 2015, 2.

¹¹⁷ Det Konservative Folkeparti „Pas på Danmark. Fokus på retsforbeholdet“, *Politisk Horisont*, 2015 11 04, 5.

¹¹⁸ Ten pat, 2.

¹¹⁹ Henrik Lund „Liberal Alliances 2025 plan holder ikke“, *Modkraft*, 2015 06 18. <<http://modkraft.dk/artikel/liberal-alliances-2025-plan-holder-ikke>>. [Žiūrėta: 2019 04 07].

buvo iškelta tik pavienė idėja turėti aiškia ir konkrečia ES politiką.¹²⁰ Tačiau 2015 m. referendumo kampanijos metu Liberalų aljansas suformulavo konkrečia pozicija. Partija, kaip ir kitos euroskeptiškos Danijos partijos, agitavo už nepritarimą atsisakyti teisės nedalyvauti ES teisės ir vidaus politikoje. Ši sprendimą Liberalų aljansas argumentavo būtinybe kuo daugiau svarbių sprendimų priimti nacionaliniu, o ne ES lygiu, o taip pat nepritarimu gilesnei ES integracijos idėjai.¹²¹ Atsižvelgiant į turimą informaciją sunku tinkamai identifikuoti Liberalų aljanso pozicija. Sprendžiant iš bendros dešinės partijų bloko programos, Liberalų aljansą būtų galima įvardinti, kaip pro-europietiška partija, tačiau jos, kaip partijos, dokumentai rodo, jog šiuo laikotarpiu partija dar išlieka euroskeptiška, nors kur kas mažiau radikali negu 2011 m.

Liberalų partija

Liberalų partija 2015 m. rinkimų programoje neskiria dėmesio ES, kadangi kartu su kitomis dešinės bloko partijomis išleido atskira ES programą „Daniška gerovė Europos Sąjungoje“. Kadangi šios programos turinys buvo aprašytas anksčiau, svarbu paminėti, jog ši programa buvo sukurta Liberalų partijos iniciatyva ir tapo Liberalų partijos formuojamos vyriausybės oficialia ES politika.¹²² Iki tol dešinės partijos neturėjo vieningo požiūrio į ES politiką. Liberalų partija ir Konservatorių partija pasižymėjo pro-europietišku, o DLP ir Liberalų aljansas euroskeptišku, todėl bendra programa apjungė visų partijų požiūrius ir pasižymėjo gana griežtesnėmis nuostatomis negu įprastos Liberalų partijos programos.¹²³ Toks pokytis nebuvo matomas tik oficialiuose dokumentuose, kadangi Liberalų partijos pirmininkas L. L. Rasmusen prieš rinkimus surengtoje spaudos konferencijoje dar kartą akcentavo Liberalų partijos kovą prieš „socialinę sąjungą“: „Mes remiame laisvą judėjimą, bet turime užsitikrinti, kad tai yra darbo, o ne socialinių išmokų laisvas judėjimas.“¹²⁴

Liberalų partija po rinkimų suformavo vienpartinę vyriausybę, todėl partijos pozicijos sutapo su oficialia Danijos vyriausybės politika. Krizės metu Liberalų partija bei jo atstovai vyriausybėje pasisakė už „pabėgėlių problemos sprendimą ES būdu“, tačiau tuo pat metu Liberalų partija griežtai pasisakė prieš galima Danijos dalyvavimą vieningoje ES migracijos politikoje. Partijos netenkino kvotų sistema, ji kritikavo ES dėl negebėjimo apsaugoti išorinių sienų.¹²⁵ Nepaisant kritikos, Liberalų

¹²⁰Asger Aamund „Asger Aamunds tale ved LA landsmøde 2015“, *Danske Taler*, 2015 04 18. <<https://dansketaler.dk/tale/asger-aamunds-tale-ved-liberal-alliances-landsmoede-2015/>>. [Žiūrėta: 2019 04 07].

¹²¹ Emma Toft (2015).

¹²² Regering „Sammen for fremtiden“, *Regeringsgrundlag*, 2015, 32.

¹²³ Hans Redder „Blå blok fæles unmelding: EU må ikke blive en social union“, *Jyllands Posten*, 2015 06 11. <<https://jyllands-posten.dk/politik/ECE7785577/B1%C3%A5-blok-i-f%C3%A6lles-udmelding-EU-m%C3%A5-ikke-blive-en-social-union/>>. [Žiūrėta: 2019 04 10].

¹²⁴ Michael Hjöllund „Blå blok danner fælles EU-front“, *Altinget*, 2015 06 11. <<https://www.alinget.dk/artikel/blaa-blok-i-opgoer-med-eu-politikken>>. [Žiūrėta: 2019 04 10].

¹²⁵ Morten Skærbæk, Jesper Thobo-Carlson, Carl Emil Arnfred „Venstre støtter europæiske modtagelejre“, *Politiken*, 2015 09 01. <https://politiken.dk/udland/fokus_int/Flygtningestroem/art5587569/Venstre-st%C3%B8tter-europ%C3%A6iske-modtagelejre>. [Žiūrėta: 2019 04 11].

partija išliko pro-europietiška partija ir 2015 m. referendumo kampanijos metu priklausė partijų pasisakančių už didesnę Danijos įsitraukimą į ES politiką grupei. Nors dėl vadovavimo vyriausybei partija vengė aktyvios kampanijos, Liberalų partija pabrėžė, kad Danijai būtina bendradarbiauti teisės ir vidaus politikos klausimais su ES. Narystė ES buvo apibūdinama kaip „veiksminga ir naudinga“, kadangi dauguma šiuolaikinių problemų yra peržengiančios valstybių sienas ir be ES pagalbos išspręsti šias problemas yra neįmanoma.¹²⁶

Danijos liaudies partija

DLP kartu su dešinės partijomis pasirašė bendrą „Daniška gerovė Europos Sąjungoje“ programą, kurios nuostatos buvo nuosaikesnės negu įprasta DLP pozicija. Tokia DLP elgsena viešojoje erdvėje buvo siejama su partijos ketinimais dalyvauti naujos vyriausybės formavime su Liberalų partija, tarp kurios ir DLP didžiausi skirtumai buvo ES ir imigracijos politikose.¹²⁷ Šiuos spėjimus pagrindžia DLP pirmininko Kristian Thulesen Dahl pareiškimas po programos pristatymo: „Dabar danams bus visiškai aišku, kad ateina naujoji dauguma, todėl ateina ir naujas požiūris į ES sritį“.¹²⁸ Tačiau oficialioje partijos 2015 m. rinkimų brošiūroje DLP grįžo prie ankstesnių pozicijų, kurios pasižymėjo didesniu griežtumu ir dėmesiu imigracijos problemai ES kontekste negu bendra dešinės partijų programa. Partijos programoje ES politikai buvo skirtas atskiras skyrius „Nepriklausoma Danija“ su sričių, kuriose DLP nenori ES viršenybės, aprašymu. Programoje DLP akcentuoja, jog gerovės politika ir sienų apsauga yra tos sritys, kuriose sprendimai turi būti priimami nacionaliniu, o ne ES lygiu. Dar daugiau, partija skeptiškai vertina Europos Komisijos gebėjimą atstovauti piliečių interesus ir grindžia būtinybę Danijai būti kuo labiau nepriklausoma nuo ES lygiu priimamų sprendimų.¹²⁹ Todėl natūralu, jog pabėgėlių krizės ir 2015 m. referendumo metu DLP didžiausią dėmesį skyrė imigracijos politikai ir sienų apsaugos klausimui. Pavojus, jog Danija privalės dalyvauti ES imigracijos politikoje ir vykdyti jos nurodymus buvo pagrindinė priežastis, kodėl referendumo kampanijos metu DLP pasisakė prieš Danijos dalyvavimą ES teisės bei vidaus politikoje.¹³⁰

Alternatyva

Partija „Alternatyva“ buvo įkurta 2013 m., kuomet dalis Socialliberalų partijos narių nusprendė kurti naują judėjimą. Partija save apibūdina, kaip žaliųjų partiją, kurios pagrindinis tikslas

¹²⁶ Maya Nissen „Overblik Retsforbeholdet – Hvad er det egentlig, vi skal stemme om?“, dr.dk, 2015 08 21.<<https://www.dr.dk/nyheder/politik/eu15/overblik-retsforbeholdet-hvad-er-det-egentlig-vi-skal-stemme-om>>.[Žiūrėta: 2019 04 11].

¹²⁷ Søren Ploug Lilmoes „Lidegaard: Blåt EU-udspil er et knæfald for DF“, *Berlingske*, 2015 06 11.<<https://www.berlingske.dk/politik/lidegaard-blaat-eu-udspil-er-et-knaefald-for-df>>.[Žiūrėta: 2019 04 11].

¹²⁸ Michael Hjøllund (2015).

¹²⁹ Dansk Folkeparti „Tryghed og tillid“,2015, 3.

¹³⁰ Emma Toft (2015).

yra kovoti su aplinkosaugos problemomis bei socialine nelygybe. Danijos politikos apžvalgininkai dar prieš debiutinius „Alternatyvos“ rinkimus teigė, jog atsižvelgiant į partijos įkūrimo istoriją ir jos narius, tikėtina, jog „Alternatyva“ bus pro-europietiška partija.¹³¹ Prognozės pasiteisino ir partijos pro-europietiška laikysena buvo įtvirtinta „Alternatyvos“ rinkiminėje programoje. „Alternatyvos“ siekiai Danijos ES politikos atžvilgiu išsiskiria iš kitų partijų, kadangi ES politika, Danijos narystė ES yra aptariamasi tik iš darnaus vystymosi pusės. Partija darnų vystymąsi suvokia, kaip svarbiausią Danijos tikslą, kuris turi būti pasiektas, ne tik Danijoje, bet ir pasaulyje. ES yra suvokiama kaip įrankis pasiekti šį tikslą: „ES yra vienintelė organizacija pasaulyje, kuri turi reikiamą įtaką įgyvendinant reikalingas globalias reformas [...] šiuo klausimu ES turi unikalią istorinę galimybę imtis lyderės vaidmens ir vesti žmoniją.“¹³² 2015 m. referendumo kampanijoje „Alternatyva“ kartu su kitomis pro-europietiškomis partijos agitavo už teisės nedalyvauti ES teisingumo ir vidaus politikoje atsisakymą. Tačiau „Alternatyva“, skirtingai negu kitos partijos, pasisakė, jog Danijai būtina su ES bendradarbiauti priimant imigracijos ir pabėgėlių politikos sprendimus, kadangi tai yra tarptautinis, o ne Danijos vidaus politikos klausimas.¹³³ Dėl tokių partijos pozicijų „Alternatyvos“ partiją galima priskirti prie pro-europietiškų partijų, ji kartu su Socialliberalų partija yra vienintelės Danijos partijos, kurios nepateikia jokios kritikos ES atžvilgiu.

2015 m. partijų programų, dokumentų ir viešų pasisakymų analizė rodo, jog didelių pokyčių partijų pozicijai ES atžvilgiu neįvyko. Šiuo laikotarpiu visos trys euroskeptiškos partijos (Vienybės sąrašas, Liberalų aljansas ir DLP) išlaiko minkštąjį euroskeptiškumą, kuris pasireiškia kritika atskiroms ES politikos sritimis ir Europos integracijos idėjai. Likusios partijos, kartu su nauja „Alternatyvos“ partija, yra identifikuojamos kaip pro-europietiškos, jos išreiškia pritarimą gilesnei integracijai, pozityviai vertina tiek ES, tiek Danijos narystę joje. Dešinės bloko partijos rinkimų metu pasižymėjo didesne kritika ES, akcentavo būtinybę ginti Danijos socialinę gerovę, tai gali būti siejama su tuometine jų padėtimi – šios partijos rinkimų metu buvo opozicijoje ir svarstė po rinkimų sudaryti valdančiąją daugumą. Tačiau dvi iš šio bloko partijų – DLP ir Liberalų aljansas – nors rinkimų metu išlaikė euroskeptišką požiūrį į ES, jo turinys sušvelnėjo. Šios partijos derinosi prie pro-europietiškų potencialių partnerių formuojant vyriausybę, todėl rinkiminiu laikotarpiu yra matomas šių partijų nuostatų ES klausimu švelnėjimas (Liberalų aljanso atveju – konkrečios pozicijos nebuvimas). Po rinkimų, 2015 m. referendumo kampanijos metu, šios partijos ir vėl pasižymėjo

¹³¹ Elisabeth Arnsdorf Haslund „Alternativet – fra politisk eksperiment til ni folkevalgte“, *Berlingske*, 2013 11 27. <<https://www.berlingske.dk/politik/alternativet-fra-politisk-eksperiment-til-ni-folkevalgte>>,[Žiūrėta: 2019 04 11].

¹³² Alternativet „Partiprogram“, 2015, 37.

¹³³ Emma Toft (2015).

ryškiu pozicijų ES klausimais sugriežtėjimu, nepaisant Liberalų partijos pro-europietiškos pozicijos (jos sudaromai Vyriausybei abi partijos išreiškė paramą) Liberalų aljansas ir DLP pasisakė priešingai.

Partijų nuostatose ES klausimu matomas 2015 m. pabėgėlių krizės poveikis – lyginant su 2011-2014 m. laikotarpiu sumažėjo aptariamų temų kiekis, o visos partijos, išskyrus Liberalų aljansą, savo programose skiria didelį dėmesį imigracijos temai (žiūrėti priedą nr. 2). Partijų pasisakančių prieš arba už ES imigracijos politiką yra tarp abiejų partijų blokų atstovių, o partijų pozicija ES atžvilgiu dažniausiai yra pagrindžiama požiūriu į ES vaidmenį pabėgėlių krizės metu, imigracijos politiką. Pabėgėlių krizė partijų pasisakymuose ir programose paskatino diskusiją dėl 2 su ES susijusių klausimų: 1) Europinės integracijos ateities ir ES imigracijos politikos; 2) ES išorės sienų apsaugos. Pirmuoju klausimu euroskeptiškos partijos pasisako prieš gilesnę integraciją, ypačingai akcentuoja būtinybę vengti bendros ES imigracijos politikos, o pro-europietiškos partijos (su išimtimis) pasisako už. Dėl antrojo klausimo sutaria beveik visos partijos, ES net ir euroskeptiškų partijų tarpe yra matoma, kaip svarbus veikėjas suvaldyti šią problemą.

Pabėgėlių krizės įtakos partijų euroskeptiškumo įvertinimą apsunkino tai, jog beveik tuo pačiu laikotarpiu vyko 2015 m. referendumo kampanija. Tai atsispindi ir partijų dokumentuose ir programose. Dalis dokumentų (iki 2015 m. rudens) pasižymi dideliu dėmesiu ES pabėgėlių krizei, euroskeptiškumas/pro-europietiškumas yra grindžiamas būtent partijos pozicijomis šiuo klausimu. Tačiau artėjant referendumui, partijos pradeda agitacinę kampaniją ir daugiau dėmesio skiriama Danijos dalyvavimui ES politikoje, ES galios didėjimui (euroskeptiškumas grindžiamas baime, jog bus prarastas suverenitetas, o pro-europietiškumas – Danijos bejėgiškumu vienai išspręsti globalias problemas). Nors kampanijos metu vyrauja suvereniteto ir Danijos dalyvavimo ES politikoje temos, pabėgėlių krizės poveikis išliko. Pro-europietiškos partijos Danijos dalyvavimą ES teisės ir vidaus politikoje suvokė, kaip įrankį užtikrinti Danijos sienų apsaugą, pažaboti nelegalią imigraciją. Tuo tarpu euroskeptiškos partijos tokį pat dalyvavimą suvokia, kaip teisės Danijai pačiai spręsti savo imigracijos politiką praradimą.

5.3. Partijų pozicijos ES klausimais „Brexit“ laikotarpiu

Šiame tyrime „Brexitas“ suprantamas, kaip Jungtinės Karalystės (toliau – JK) išstojimo iš ES procedūra, kuri prasidėjo referendumu 2016 m. birželio 23 d. ir tęsiasi iki dabar, kuomet vyksta derybos tarp JK ir ES dėl išstojimo sąlygų ir ateities santykių.¹³⁴

„Brexit“ klausimas yra svarbus Danijai, nes JK yra viena artimiausių Danijos partnerių. Danijos vyriausybė aktyviai palaikė JK, kai ji derėjosi su ES dėl narystės sąlygų pakeitimo, ir išreiškė viltį, jog JK išliks ES nare, todėl „Brexit“ rezultatas Danijos vyriausybei buvo netikėtas.¹³⁵ Iškart po referendumo Danijos Ministras pirmininkas L. L. Rasmussen išplatino pranešimą, kuriuo apgailestavo dėl JK išstojimo ir išreiškė rūpestį dėl plintančio euroskepticizmo.¹³⁶ Danijos kontekste tai buvo aktualu, kadangi iki pat „Brexit“ referendumo ES narystės klausimas Danijoje tapo aktualesnis negu įprasta, o už tokio referendumo organizavimą Danijoje pasisakė vis daug danų.¹³⁷ Opozicijos esančios euroskeptiškos Danijos partijos nevengė pasinaudoti situacija ir agitavo už tokio referendumo organizavimą Danijoje bei bandė politizuoti ES narystės klausimą, o tai kėlė rūpestį proeuropietiškos vyriausybei. Euroskeptiškos partijos tikėjosi greito „Brexit“ proceso,¹³⁸ tačiau jis tęsiasi tris metus ir dar nesibaigė. Todėl visuomenės tarpe entuziazmas dėl galimo panašaus referendumo Danijoje ryškiai sumažėjo, o 2019 m. buvo užfiksuotas rekordinis pritarimas narystei ES (66% danų pritaria narystei ES).¹³⁹ Šie visuomenės nuotaikų pokyčiai suponuoja, jog skirtingu laikotarpiu „Brexit“ įtaką partijų pozicijai ES atžvilgiu gali irgi kisti. Dėl šios priežastis tyrimo medžiagą sudarys partijų dokumentai, pranešimai spaudai ir programos nuo pat 2016 m. pradžios, kuomet partijos vertino artėjantį referendumą ir 2016 m. birželio mėnesio, kuomet partijos reagavo į referendumo rezultatus bei 2019 m., kuomet partijos skelbia programas skirtas 2019 m. Folketingo ir EP rinkimams. Kadangi 2019 m. vyksta rinkimai ir į EP, ir į Folketingą, dauguma partijų ES klausimus aptaria tik EP rinkimų programoje. Todėl šioje tyrimo dalyje partijų Folketingo rinkimų programos, kuriose nėra aptariami ES klausimai, nebus analizuojamos.

¹³⁴ Benjamin Mueller „What is Brexit? A Simple Guide to Why it Matters and What Happens Next“, The New York Times, 2019 03 29. <<https://www.nytimes.com/interactive/2019/world/europe/what-is-brexit.html>>, [Žiūrėta: 2019 04 14]

¹³⁵ „EU referendum: Cameron receives Danish backing for EU deal“, BBC, 2016 02 05. <<https://www.bbc.com/news/uk-politics-eu-referendum-35499139>>, [Žiūrėta: 2019 04 14]

¹³⁶ „The Prime Minister’s statement regarding the election result in Great Britain“, Statsministeriet, 2016 06 24. <http://www.stm.dk/p_14363.html>, [Žiūrėta: 2019 04 14]

¹³⁷ Lisbeth Kirk „More Danes want referendum on EU membership“, *euobserver*, 2016 06 08. <<https://euobserver.com/institutional/133738>>, [Žiūrėta: 2019 04 14].

¹³⁸ Johan Blem Larsen „Danske politikere om Brexit: Ualmindeligt sørgeligt, fantastisk modigt – og åh, nej“, dr.dk, 2016 06 24. <<https://www.dr.dk/nyheder/politik/overblik-danske-politikere-om-brexit-ualmindeligt-soergeligt-fantastisk-modigt-og>>, [Žiūrėta: 2019 04 14].

¹³⁹ Uffe Taudal (2019).

Socialdemokratai

Prieš „Brexit“ referendumą Socialdemokratų partijos lyderė M. Frederiksen teigė, jog referendumas įrodo, jog ES išgyvena legitimumo krizę. Jos teigimu „Brexit“ referendumas rodo, jog ES suklydo ir nesusitvarko su problemomis. Partijos pirmininkė siūlo ES šiuo metu siekti ne gilesnės integracijos, o išspręsti silpnos išorės sienų apsaugos ir menkos darbininkų teisių apsaugos klausimus.¹⁴⁰ Po „Brexit“ referendumo rezultatų paskelbimo M. Frederiksen sušvelnino retoriką, tačiau išlaikė netiesioginę kritiką ES. Partijos lyderės teigimu, „Brexit“ kampanijos metu keliami klausimai rodo sritis, kurias ES reikia tobulinti, jog būtų užkirstas kelias euroskepticizmui, tačiau kategoriškai atmeta tokio pačio referendumo organizavimo Danijoje idėją: „Jūs neišgirsite manęs sakant, jog Danija turi palikti ES, kadangi be kitų valstybių mes negalime nieko pasiekti“.¹⁴¹

Partijos 2019 m. EP rinkimų programoje yra pateikiamas pro-europietiškas požiūris. „Brexitas“ yra apibūdinamas žodžiais „chaosas“ ir „klaida“ referuojant į užsitęsusį jo procesą.¹⁴² Tačiau daugiau dėmesio „Brexitui“ nėra skiriama, partija laikosi jai būdingos politikos ir orientuojasi į tokias temas, kaip socialinė atskirtis ir netolygus ES valstybių išsivystymas. SDP daugiau dėmesio negu „Brexit“ krizei skiria 2015 m. pabėgėlių krizei ir imigracijos problemai. Partija akcentuoja, jog ES negali priimti visų pabėgėlių, todėl reikia padėti skurstančioms trečiojo pasaulio valstybėms ir taip mažinti imigraciją.¹⁴³ Imigracija ir sienų apsauga išlieka pagrindiniais klausimais kalbant apie ES, tai rodo, jog pabėgėlių krizė padarė didesnę įtaką SDP pozicijoms negu „Brexit“ krizė.

Socialliberalai

Socialliberalai britų sprendimą vadino „klaida“, o partijos pirmininkas kritikavo politikus, kurie dėl politinių tikslų pabrėžia tik ES klaidas ir nesėkmes.¹⁴⁴ Skirtingai negu kitos partijos, socialliberalai neturi atskiros EP rinkimų programos, tačiau 2019 m. Folketingo rinkimų programa pasižymi išsamia ES programine skiltimi „Už žalią, laisvesnę ir stipresnę Europą“. Skiltyje nėra kalbama apie „Brexitą“, tačiau socialliberalai akcentuoja būtinybę ES išlikti stipriai, „nesiskaldyti“ ir užtikrina, kad partija „kovos su politinėmis jėgomis, kurios nori patraukti Daniją iš ES“.¹⁴⁵ Didžiausią dėmesį partija skiria kovai su klimato kaita ir kitomis problemomis, kurios peržengia valstybių sienas. Viena iš tokių problemų – pabėgėlių politika, kurią socialliberalai įsivaizduoja, kaip

¹⁴⁰ Michael Bjerre „Mette Frederiksen: EU har svigtet“, *Berlingske*, 2016 06 04. <<https://www.berlingske.dk/politik/mette-frederiksen-eu-har-svigtet>>. [Žiūrėta: 2019 04 14].

¹⁴¹ Esben Vest Jensen „Mette Frederiksen efter Brexit: Vi er ikke noget uden hinanden“, *Berlingske*, 2016 06 24. <<https://www.berlingske.dk/politik/mette-frederiksen-efter-brexit-vi-er-ikke-noget-uden-hinanden>>. [Žiūrėta: 2019 04 14].

¹⁴² Socialdemokratiet „En Solidaritetspagt for Europa“, 2019, 4.

¹⁴³ Ten pat, 5.

¹⁴⁴ Johan Blem Larsen (2016).

¹⁴⁵ Radikale Venstre „Tør vi, kan vi. Fremad“, 2019, 43.

solidarią, sprendžiamą ES lygiu ir privalomą visoms valstybėms narėms.¹⁴⁶ Kaip ir SDP atveju, Socialliberalų partija savo programoje neišskiria vienos konkrečios temos, programa yra bendro pobūdžio, tačiau dėmesys imigracijos klausimams yra skiriama daugiausiai dėmesio.

Socialistų partijų

Socialistų partija „Brexitu“ referendumo metu pasisakė už JK pasilikimą ES ir išreiškė nusivylimą referendumo rezultatais. Partijos pirmininkė P. Olsen Dyhr kategoriškai atmetė Danijos išstojimo iš ES galimybę ir ES įvardijo, kaip „vienintelę efektyvią instituciją galinčią užtikrinti Europos bendradarbiavimą“.¹⁴⁷ Skirtingai nuo finansų krizės laikotarpio, „Brexitu“ atveju Socialistų partija nekaltina ES ir nepateikia jokios kritikos jos atžvilgiu.¹⁴⁸ 2019 m. EP rinkimų programoje „Brexitui“ dėmesio neskiriama, programoje nėra ir kitos temos, kuri siejama su „Brexitu“ – suverenitetas ir ES ateitis. Partija tik lakoniškai užsimena, jog Danija atiduoda dalį suvereniteto ES, kadangi tik tokiu būdu galima užtikrinti globalių problemų išsprendimą.¹⁴⁹ Socialistų partija akcentuoja savo pro-europietišumą ne tik programinėmis nuostatomis, tačiau ir partijos apibūdinimu („ES įsipareigojusi socialistinė partija su stipriu žaliuoju, solidariu ir tarptautiniu profiliu.“), kuris ankstesniuose partijos dokumentuose buvo be ryšio su ES nurodymo.¹⁵⁰ Programoje išlieka partijai svarbios temos: ekonomika, tarptautinis bendradarbiavimas, aplinkosauga ir socialinė gerovė. Svarbi išlieka ir imigracijos tema, tačiau, skirtingai nuo kitų sričių, imigracijos politika ir ES veikla šioje srityje yra kritikuojama, partija pasisako už reformas. Nors partija pateikia kritiką ES už nepavykusią kvotų politiką, tačiau gilesnė ES integracija imigracijos politikos srityje yra matoma, kaip vienintelis būdas įveikti imigracijos problemą.¹⁵¹

Vienybės sąrašas

„Brexitu“ referendumo rezultatai paskatino stiprų Vienybės sąrašo pozicijų ES klausimu pasikeitimą. Iki tol partija pasižymėjo euroskeptiškumu, kritikavo ES sistemą, tačiau neformulavo jokių nuostatų Danijos narystės ES klausimu. Po referendumo Vienybės sąrašas išplatino oficialų partijos pranešimą, kuriame sveikino JK priėmus „teisingą“ sprendimą bei suformulavo naują Vienybės partijos tikslą ES politikos srityje – suorganizuoti identišką referendumą Danijoje. Partija pabrėžė, kad pripažįsta ES, kaip tarptautinio bendradarbiavimo formos, teisėtumą, tačiau tuo pačiu partijos tikslu laiko „susilpninti, palaužti ir panaikinti ES“. Vienybės sąrašas siūlo Danijos partijoms,

¹⁴⁶ Radikale Venstre (2019), 44.

¹⁴⁷ Pia Olsen Dyhr „Den EU-skeptiske venstrefløj må genoverveje sin paradoksale og mosgroede position“, *Reason*, 2017 04 04. <<https://www.raeson.dk/2017/pia-olsen-dyhr-den-eu-skeptiske-venstrefloej-skylder-svar-paa-disse-spoergsmaal-hvis-de-vil-traede-ud-af-de-reaktionaere-kraefters-skygge/>>. [Žiūrėta: 2019 04 14].

¹⁴⁸ Ten pat.

¹⁴⁹ Socialistisk Folkeparti, „Valgprogram Europa-parlamentsvalget 2019“, 2019, 3.

¹⁵⁰ Ten pat, 2.

¹⁵¹ Socialistisk Folkeparti (2019), 15.

kurios tiki, kad ES gali būti pakeista iš vidaus, pabandyti derėtis dėl palankesnių narystės ES sąlygų. Tačiau abejotina derybų sėkmė skatina Vienybės sąrašą agituoti už Danijos išstojimo iš ES, kuris matomas, kaip vienintelis būdas pasiekti Danijos aplinkosaugos, socialinės politikos ir ekonominių tikslų įgyvendinimą ir sukurti naują Europos šalių bendradarbiavimo būdą, pagrįstą demokratijos principais.¹⁵² Danijoje tokia Vienybės sąrašo pozicija buvo siejama su Europoje kylančiais populistiniais euroskeptiškai judėjimais, kurie dažniausiai siejami su radikalia dešine. Reaguodama į tai partija išplatino kitą pranešimą, kuriame atsiribojo nuo panašius tikslus keliančių radikalių dešinės partijų ir akcentavo, kad Vienybės sąrašas atstovauja kairiųjų euroskeptiškas partijas, besiremiančias skirtinga logika negu radikalių dešinės partijos. Vienybės partijos aiškinimu radikalių dešinės partijų euroskeptiškumas yra nulemtas jų ksenofobijos, noro „užsidaryti nuo pasaulio ir apsistatyti sienomis“, o Vienybės partijos, kaip ir kitų kairės judėjimų, tikslas yra atverti sienas, solidarizuotis su trečiojo pasaulio šalimis, kovoti su nelygybe ir siekti darnios ekonominės politikos, kaip atsvaros neoliberalizmui. Tačiau Vienybės sąrašas dar kartą pabrėžia, jog ES nėra pajėgi atsinaujinti ir įgyvendinti šių tikslų, jos vykdoma politika partijos pranešime yra suvokiama, kaip žalinga ir nedemokratiška.¹⁵³

2019 m. Vienybės sąrašas paskelbė, kad pirmą kartą dalyvaus Europos Parlamento rinkimuose. Partija paskelbė EP rinkimams skirtą programą „Už progresyvių Europos bendradarbiavimą“, kurios esminis tikslas yra reformuoti ES sąrangą ir tikslus. Skirtingai nuo 2016 m. partija griežtai neagituoja už Danijos išstojimą iš ES, pabrėžiama, kad „Brexit“ situacija parodė, jog tai sudėtingas ir chaotiškas procesas atnešantis žalą, todėl būtina elgtis racionaliai ir stengtis kovoti su ES ją iš esmės reformuojant žingsnis po žingsnio. Todėl partija stengsis kovoti už „laisvesnius“ Danijos santykius su ES (ypač aplinkosaugos, socialinės ir ekonominės politikos srityse), tačiau neatmeta galimybės siekti ir išstojimo iš ES bei naudoti norvegiškąjį bendradarbiavimo modelį su ES.¹⁵⁴ Partijos programoje daugiausiai dėmesio skiriama „Brexit“ ir Danijos suvereniteto klausimams, kritikuojamas ES didaktiškas pobūdis. Kitos aktualios temos išlieka panašios, kaip ir ankstesniais laikotarpiais: aplinkosauga, socialinė nelygybė, santykiai su trečiojo pasaulio šalimis, ekonomika. Visose šiose srityse partija kritikuoja ES vaidmenį ir agituoja arba už naujos, europietiškomis ir socialistinėmis vertybėmis pagrįstos, bendradarbiavimo formos sukūrimą, arba visišką ES pertvarką.¹⁵⁵

¹⁵² Enhedslisten, „Enhedslisten og Brexit“, 2016 06 29. <<https://enhedslisten.dk/2016/06/29/enhedslisten-og-brexit>>. [Žiūrėta: 2019 04 16].

¹⁵³ Simon Halskov, „Hvad mener Enhedslisten om Brexit“, 2016. <<https://org.enhedslisten.dk/79954164>>. [Žiūrėta: 2019 04 16].

¹⁵⁴ Enhedslisten, „For progressivt europæisk samarbejde“, 2019. <<https://enhedslisten.dk/temaer/for-progressivt-europaeisk-samarbejde>>. [Žiūrėta: 2019 04 16].

¹⁵⁵ Enhedslisten (2019).

Konservatorių partija

Konservatorių partija, kaip ir kitos pro-europietiškos partijos, iškart po „Brexit“ referendumo išreiškė savo liūdesį ir tikėjosi, jog ES išliks vieninga ir toliau puoselės bendras vertybes.¹⁵⁶ Vėliau partija atskirų pranešimų apie „Brexit“ neišleido, tai iš dalies lėmė faktas, jog nuo 2016 m. Liberalų partija suformavo naują vyriausybę, kurios narėmis tapo Konservatorių partija ir Liberalų aljansas. Visos vyriausybę sudarančios partijos vengė išsamių pasisakymų apie „Brexit“ situaciją, dažniausiai rėmėsi vyriausybės pozicija.¹⁵⁷ Naujai suformuota vyriausybė paskelbė atnaujintą programą, kurios ES dalis buvo paremta prieš tai 2015 m. rinkimuose šių trijų partijų naudota programa „Danijos gerovė Europos Sąjungoje“ ir papildyta vyriausybės neutralia pozicija „Brexit“ klausimu.¹⁵⁸ 2019 m. EP rinkimų programoje Konservatorių partija išreiškia palankumą ES idėjai, pasisako už stiprią ES ir Danijos narystę joje. Daugiausiai dėmesio konservatoriai skiria imigracijos, ekonomikos ir kultūros klausimams. Programoje dominuoja imigracijos klausimas, partija prieštarauja ES siekiams kurti bendrą imigracijos politiką ir išreiškia būtinybę Danijai nedalyvauti tokioje politikoje. Partija neaptaria „Brexit“ klausimo, tačiau referuoja į JK išstojimo faktą ir daugiau dėmesio skiria ES ateities ir valstybių narių suvereniteto klausimams šiame kontekste. Konservatoriai pabrėžia, kad po ES narių skaičiaus sumažėjimo Sąjungos išlikimui yra būtina vienybė, tačiau tuo pačiu ES turi gerbti valstybių narių nacionalinį savitumą ir suverenitetą. Partijai didžiausią rūpestį kelia daniškų vertybių ir kultūros apsauga, todėl didesnis ES vaidmuo kultūros, švietimo politikoje yra nepageidaujamas. Atsižvelgiant į sumažėjusią ES, Konservatorių partija ateities ES apibrėžia, kaip efektyvią nacionalinių valstybių sąjungą, kuri pagrįsta mažesniu, bet efektyvesniu instituciniu aparatu ir didesne valstybių narių galia.¹⁵⁹

Liberalų aljansas

Nepaisant euroskeptiškų nuostatų ankstesniais tyrimo laikotarpiais, Liberalų aljansas nustebino politikos apžvalgininkus „Brexit“ referendumo metu pasisakydamas prieš JK išstojimą iš ES.¹⁶⁰ Po referendumo partija išlaikė tokią pačią poziciją ir išsiskyrė iš kitų euroskeptiškų partijų pareikšdama, jog Danija turi išlikti ES nare. Visgi, partija „Brexit“ laikė ES problemų indikatoriumi ir pasisakė už ES grįžimą „prie savo šaknų“ – ekonominės sąjungos ir mažesnės politinės

¹⁵⁶ Josephine Helbrandt, „Danske politikere rystede over Brexit“, *Ekstrabladet*, 2016 06 24. <<https://ekstrabladet.dk/nyheder/politik/dansktopolitik/danske-politikere-rystede-over-brexit/6155175>>, [Žiūrėta: 2019 04 19].

¹⁵⁷ Steen A. Jørgensen „Treklover på plads: Venstre, Liberal Alliance og Konservative danner ny regering“, *Jyllands-Posten*, 2016 11 27. <<https://jyllands-posten.dk/politik/ECE9183738/trekloever-paa-plads-venstre-liberal-alliance-og-konservative-danner-ny-regering/>>, [Žiūrėta: 2019 04 19].

¹⁵⁸ Regering (2016), 43.

¹⁵⁹ Det Konservative Folkeparti, „En europæisk generationskontrakt for fremtidens Danmark“, 2019. <<https://konservative.dk/politik/eu-program-2019-2024/>>, [Žiūrėta: 2019 04 19].

¹⁶⁰ „Liberal Alliance håber på britisk EU-troskab“, *Jyllands-Posten*, 2016-06-21. <<https://jyllands-posten.dk/politik/ECE8784023/liberal-alliance-haaber-paa-britisk-eutroskab/>>, [Žiūrėta: 2019 04 21].

integracijos.¹⁶¹ Dar didesnis partijos virsmas įvyko 2016 m. gale, kuomet Liberalų aljansas tapo valdančiosios koalicijos nariu, o partijos pirmininkas A. Samuelsen Danijos užsienio reikalų ministru. Partijos iniciatyva buvo atnaujinta Danijos vyriausybės programos ES klausimų skiltis, kur dėl tiesioginio Liberalų aljanso ir Konservatorių partijos spaudimo atsirado nuostata, jog ES turi persitvarkyti, stipriau veikti tose srityse, kur jos veikla yra efektyvi ir atsisakyti tų politikos sričių, kur ES metodas nepasiteisina ir valstybės narės susitvarko pačios. Ekspertai naująją vyriausybę iškart įvardijo kaip vieną euroskeptiškiausių per pastaruosius dešimtmečius, tačiau Liberalų aljanso nuostatos ES klausimais sušvelnėjo. Partijos pirmininkas patvirtino, jog Liberalų aljansui tapus vyriausybės dalimi, partija negali toliau būti euroskeptiška protesto partija ir todėl jai būtina atsisakyti prieš tai nuosekliai vykdyto politikos kurso.¹⁶² Toks partijos naujas kursas yra matomas ir rinkimų į EP programoje. Kitaip negu ankstesnėse partijos programose, Liberalų aljansas 2019 m. akcentuoja narystės ES naudą, pabrėžia, jog ES yra „gerovės ir saugumo garantas“.¹⁶³ Tačiau partijos požiūris į tolimesnę integraciją išlieka nuosaikus, kadangi Liberalų aljansas pasisako už efektyvią, bet mažą ES. Partija nori stipraus ES vaidmens tarptautinių ir sienas peržengiančių problemų sprendime, tačiau jai abejonių kelia euro įsivedimo ir didesnių galių viršvalstybinėms institucijoms suteikimo klausimai. Liberalų aljansui ES kontekste svarbiausia yra ekonominis bendradarbiavimas, kuris laikomas didžiausia ES pridėtine verte, tačiau skiriama dėmesio ir visoms partijoms svarbiai imigracijos temai. Skirtingai negu Liberalų aljanso sąjungininkės (Liberalų partija, Konservatorių partija), partija kritikuoja ES, jog ši nesiima aktyvesnio vaidmens sprendžiant imigracijos ir sienų apsaugos problemą bei tikisi, jog ateityje ES turės vieningą ir bendrą imigracijos politiką.¹⁶⁴ Nors partija atsargiai ir kartais kritiškai vertina atskiras ES politikos sritis, partijos nuostatose ES klausimais matomas euroskeptiškų, protesto idėjų atsisakymas ir pro-europietiškų pozicijų priėmimas. Liberalų aljanso nuostatos ES klausimais tampa panašios į kitų pro-europietiškų dešiniųjų partijų nuostatas, o kai kuriais atvejais (pavyzdžiui imigracijos politika) net ir palankesnis ES atžvilgiu.

Liberalų partija

Tiriamu laikotarpiu Liberalų partija vadovavo Danijos vyriausybei, todėl dažniausiai vyriausybės pozicija tapdavo partijos pozicija. Po įvykusio „Brexit“ referendumo partija, kaip ir vyriausybė, išreiškė liūdesį dėl JK sprendimo, tačiau tuo pačiu pabrėžė ES svarbą Danijai ir užtikrino,

¹⁶¹ Johan Blem Larsen (2016).

¹⁶² Thomas Funding Therkildsen „Samuelsen varsler: Vi kommer til at se en ny europapolitik for Danmark“, *TV2*, 2016 12 29. <<http://nyheder.tv2.dk/politik/2016-12-29-samuelsen-varsler-vi-kommer-til-at-se-en-ny-europapolitik-for-danmark>>. [Žiūrėta: 2019 04 21].

¹⁶³ Liberal Alliance, „EU: Fred og frihandel“, 2019. <<https://www.liberalalliance.dk/politik/eu-fred-og-frihandel/>>. [Žiūrėta: 2019 04 21].

¹⁶⁴ Liberal Alliance (2019).

jog tai nepaveiks partijos požiūrio į Danijos narystę ES.¹⁶⁵ 2019 m. Liberalų partija paviešino išsamią EP rinkimų programą „Saugi Danija stiprioje Europoje“, kurioje prioritetinės temos buvo saugumas, ekonomika, imigracijos politika ir aplinkosauga. Partija išlaiko pro-europietišką poziciją ES klausimais ir pabrėžia narystės naudą Danijai, jos ekonomikai ir vaidmeniui globalioje politikoje. „Brexitui“ partija neskiria ypatingo dėmesio, jis programoje yra įvardijamas, kaip dar viena ES krizė, kuri suvienija valstybes nares. Daugiausiai dėmesio šioje programoje skiriame imigracijos politikai ir ES bei valstybių narių santykiui. Imigracijos politikos atžvilgiu partija pasisako už aktyvesnę ES vaidmenį saugant ES išorės sienas, o taip pat sukontroliuojant pabėgėlių srautus į ES. Liberalų partija palaiko idėją kurti bendrą ES imigracijos politiką, bet pabrėžia, kad daugiau dėmesio turi būti skiriama prevencinėms imigracijos priemonėms, iš kurių svarbiausia - humanitarinė pagalba besivystančioms Afrikos ir Azijos valstybėms.¹⁶⁶ Skirtingose programos skyriuose liberalai akcentuoja, jog ES turi spręsti tik tas problemas, kurių valstybės neišsprendžia savarankiškai, todėl Liberalų partija visose politikos srityse sieks, jog kuo daugiau sprendimų būtų priimami nacionaliniame lygmenyje.¹⁶⁷

Danijos liaudies partija

„Brexit“ referendumo kampanijos metu DLP pasižymėjo dideliu aktyvumu diskutuojant ES klausimais. Prieš referendumą partijos pirmininkas K. Thulesen Dahl tikėjosi, jog britai nuspręs palikti ES ir tai būtų ženklas, kad Danija turi „permąstyti savo narystę“ ir organizuoti tokį pat referendumą.¹⁶⁸ Po referendumo DLP lyderiai kelis kartus įvairiomis progomis „Brexit“ referendumą įvardijo kaip „demokratijos šventę“, kurios su tokiais pat rezultatais linkėtų ir Danijai.¹⁶⁹ Tačiau partija oficialiai laikėsi pozicijos, jog Danijai išstoti iš ES verta tik tuo atveju, jeigu JK pavyks pasiekti jai naudingą dvišalį susitarimą dėl ateities santykių su ES. Todėl DLP ragino palaukti apčiuopiamų „Brexit“ procesų rezultatų ir surengti identišką referendumą Danijoje tuo atveju, jeigu išstojimo nauda yra akivaizdi. Partijos pirmininkas tokį sprendimą grindė ne ideologiniais argumentais, kuriais remiantis DLP vienareikšmiškai pasisako už išstojimą iš ES, tačiau pragmatišku rūpesčiu Danijos žmonėmis, kuris suponuoja, jog Danijos išstojimas iš ES turėtų neigiamą poveikį

¹⁶⁵ Johan Blem Larsen (2016).

¹⁶⁶ Venstre „Et trygt Danmark i et stærkt Europa“, *EP-program*, 2019, 7.

¹⁶⁷ Ten pat, 20.

¹⁶⁸ Metter Dalgaard „DF-ordfører: Brit-exit kan føre til dansk farvel til EU“, *Politiken*, 2016 04 16. <<https://politiken.dk/indland/politik/art5618979/DF-ordf%C3%B8rer-Brit-exit-kan-f%C3%B8re-til-dansk-farvel-til-EU>>. [Žiūrėta: 2019 04 23].

¹⁶⁹ „Thulesen Dahl: Brexit er en festdag for demokratiet“, *Politiken*, 2017 03 29. <<https://politiken.dk/indland/politik/art5891633/Thulesen-Dahl-Brexit-er-en-festdag-for-demokratiet>>. [Žiūrėta: 2019 04 23].

danų gerbūviui.¹⁷⁰ 2019 m. pradžioje vykusiuose EP rinkimų debatuose K. Thulesen Dahl galutinai atsisakė idėjos greitai metu surengti referendumą dėl Danijos narystės ES, motyvuodamas tuo, jog „Brexit“ pabaiga ir nauda neaiški, o proceso sudėtingumas išstojimą artimiausiu metu daro nepatraukliu.¹⁷¹ 2019 m. EP rinkimų programoje galimybė išstoti iš ES irgi formuluojama atsargiai – partija pabrėžia, kad „vieną dieną danai turės galimybę kaip britai apsispręsti ar jie nori būti ES, ar ne“. Tačiau tolimesnė programos dalis yra plėtojama pasiūlymais, kurie suponuoja, jog partija nesiruošia Danijos išstojimui iš ES. Programoje partija neskiria „Brexit“ klausimui daug dėmesio, tačiau pabrėžia, jog kiekviena valstybė narė turėtų teisę pasirinkti, kokio formato narystės ES ji nori. DLP išreiškia, jog ES yra reikalinga tik dėl bendrosios rinkos ir kovos su valstybių sienas peržengiančiomis grėsmėmis, todėl ji turi stiprėti ir veikti tik šiose srityse. Imigracijos problemai partija skiria daugiausiai dėmesio, aktyviai kritikuoja ES politiką ir pasisako už griežtesnę ES išorės sienų apsaugą, o taip pat teisę kiekvienai valstybei narei kontroliuoti savo sienų apsaugą pagal savo interesus.¹⁷²

Alternatyvos partija

„Alternatyva“ reakcija į „Brexit“ referendumą pasižymėjo pro-europietišku. Partijos lyderis Uffe Elbæk kritikavo Europos politikus, kurie „apleido“ ES ir akcentavo, jog jai nėra alternatyvos. Anot U. Elbæk, Danijos partijos privalo kalbėti apie ES naudą, jog „Brexit“ scenarijus nepasikartotų ir Danijoje.¹⁷³ Partijos 2019 m. EP rinkimų programa „Naujas susitarimas Europai“ pasižymi pro-europietiška ES vizija. Skirtingai nuo ankstesnės programos ES klausimais, rinkiminėje programoje „Alternatyva“ pateikia platų temų spektrą ir visose aptariamose srityse pasisako už kertinį ES vaidmenį ir didesnę integraciją. Programoje „Brexitas“ yra įvardijamas, kaip ES problemų indikatorius, todėl prioritetine sritimi partija įvardija ES demokratiškumo didinimą. Partija pasisako už didesnių galių Europos Parlamentui suteikimą, didesnę visuomenės įtraukimą ir sprendimų priėmimo proceso skaidrumą.¹⁷⁴ „Alternatyva“ nemažiau dėmesio skiria aplinkosaugai, darniam vystymuisi, finansų ir imigracijos politikoms. Pastarojoje srityje „Alternatyva“, kaip ir dauguma pro-europietišku partijų, pasisako už bendrą ES imigracijos politiką, mano, jog valstybės narės nėra pajėgios vienos išspręsti šią problemą.¹⁷⁵

¹⁷⁰ Mie Louise Raatz, „Thulesen Dahl vil vente på endelig britisk aftale før dansk folkeafstemning“, DR, 2016 06 24. <<https://www.dr.dk/nyheder/udland/brexit/thulesen-dahl-vil-vente-paa-endelig-britisk-aftale-foer-dansk-folkeafstemning>>. [Žiūrėta: 2019 04 23].

¹⁷¹ Peter Søndergaard, „Thulesen Dahl afviser dansk EU-afstemning før brexit-afklaring“, *Policy Watch*, 2019 01 06. <<https://policywatch.dk/nyheder/christiansborg/article11108089.ece>>. [Žiūrėta: 2019 04 23].

¹⁷² Dansk Folkeparti, „Valgprogram for Europa-parlamentsvalget 2019“, 2019.

¹⁷³ Johan Blem Larsen (2016).

¹⁷⁴ Alternativet „Deal for Europe. Det første fælleseuropæiske politiske program nogensinde“, 2019, 2. <https://alternativet.dk/application/files/7215/5378/5902/newdealforeurope_indholdsfortegnelse2.pdf>. [Žiūrėta: 2019 04 27].

¹⁷⁵ Ten pat, 19.

Partijų pozicijos „Brexit“ metu parodė (žiūrėti priedą nr. 3), jog analizuojant šio laikotarpio partijų dokumentus „Brexit“ procesą reikia išskirti į du atskirus laikotarpius. Pirmasis laikotarpis yra 2016 m. apimantys „Brexit“ referendumą ir partijų reakcijas į jo rezultatus. Antrasis laikotarpis tęsiasi nuo 2017 m. ir ryškiausiai pasireiškia dabar, prieš 2019 m. rinkimus į Folketingą ir EP, kuomet partijos įvertina užsitęsusi „Brexit“ procesą. Toks išskyrimas nėra atsitiktinis, jis paremtas partijų pozicijų kaita ir euroskeptiškų partijų nuostatų ryškiais pasikeitimais. Pirmuoju laikotarpiu (po „Brexit“ referendumo rezultatų paskelbimo) „Brexit“ klausimas tampa pats svarbiausias partijų ES politikos srityje, visos partijos stengiasi pateikti rezultatų vertinimą. Pro-europietiškos kairės ir dešinės partijos „Brexit“ rezultatus vertina neigiamai, stengiasi pabrėžti optimizmą ES atžvilgiu ir savo pro-europietišumą, jų pozicijoms priklausymas opozicijai ar pozicijai neturi reikšmės. Šiuo laikotarpiu didžiausi pasikeitimai vyksta euroskeptiškų partijų tarpe. Viena iš minkštųjų euroskeptiškų partijų – Liberalų aljansas – ir po referendumo tokia išliko, tačiau DLP ir Vienybės sąrašas, sugriežtina savo pozicijas, teigiamai vertina „Brexit“ rezultatus ir pasisako už Danijos išstojimą iš ES, o kritika ES atžvilgiu iš jų pusės tik sustiprėja. Toks pasikeitimas leidžia šias partijas identifikuoti kaip kietąsias euroskeptikes. Antrojo laikotarpio metu partijų pozicijos ir vėl kinta. Visos pro-europietiškos partijos dar stipriau išreiškia savo pro-europietišumą, labiau akcentuoja narystės ES naudą. Liberalų aljansas iš euroskeptiškos tampa pro-europietiška partija. Dvi kietojo euroskeptiškumo partijos – Vienybės sąrašas ir DLP – elgiasi taip pat skirtingai. Vienybės sąrašas ir toliau išlaiko kietojo euroskeptiškumo bruožus, o DLP stengiasi sušvelninti retoriką, tačiau vis tiek išlieka kietąja euroskeptike, nes jos pasikeitusi retorika yra nulemta strateginių sumetimų.

Šio tyrimo laikotarpiu iš visų partijų išsiskyrė Liberalų aljansas, kuris radikalčiai pakeitė savo poziciją iš euroskeptiškos partijos į pro-europietišką. Tai nulėmė pasikeitusi partijos padėtis – ji iš opozicijos partijos tapo valdančios koalicijos dalimi. Liberalų aljanso pozicijų pokyčiai rodo, jog krizės metu partijų poziciją lemia ir jos padėtis. Opozicijos euroskeptiškos partijos bando politizuoti ES klausimus ir esamą krizę išnaudoja elektorato pritraukimui, o euroskeptiškos partijos, kurios tampa valdžios dalimi atsisako euroskeptiškos retorikos ir priderina savo pozicijas prie koalicijos partnerių.

„Brexit“ neturėjo ryškios įtakos partijų pozicijų ES klausimais ir euroskeptiškumo turiniui. Nors beveik visos partijos savo programose užsiminė apie „Brexit“ tiesiogiai arba netiesiogiai (per suvereniteto, ES ateities ir vienybės temas), tai nebuvo vyraujanti tema. Daugiausiai dėmesio partijos, kaip ir pabėgėlių krizės laikotarpiu, skyrė imigracijos problemai (ypač pabėgėlių) ir ES išorės sienų apsaugai. Svarbios buvo ir aplinkosaugos, pagalbos besivystančioms valstybėms, ekonomikos ir demokratiškumo temos.

5.4 Pabėgėlių krizės ir „Brexit“ įtaką partijų pozicijoms ES atžvilgiu ir euroskeptiškumui

Atliktos analizės pirmajame laikotarpyje buvo identifikuotos trys euroskeptiškos ir penkios pro-europietiškos partijos. Pabėgėlių krizės „Brexit“ metu šios partijos aiškiai apibrėžė savo ES politikos pozicijas. Gauti partijų dokumentų kokybinės analizės rezultatai leidžia patvirtinti antrąją hipotezę: krizių metu pro-europietiškos partijos dar labiau sustiprina savo pro-europietiškas nuostatas, o euroskeptiškos partijos įgauna kietojo euroskeptiškumo bruožų. Abiejų krizių metu pro-europietiškos partijos nekeitė savo pozicijų, analizuojamų laikotarpių dokumentuose, šalia pagrįstos kritikos ES, šios partijos pabrėžia narystės naudą, tikėjimą ES ateitimi ir būtinybę didinti integraciją atskirose srityse ir reformuoti ES ten, kur ji susiduria su sunkumais. ES krizės euroskeptiškas partijas paveikė skirtingai. Pabėgėlių krizė neturėjo reikšmingos įtakos partijų euroskeptiškumo sugriežtėjimui, tačiau jis tapo labiau išreikštas ir išsamiau akcentuojamas. Tuo tarpu „Brexit“ laikotarpio pirmasis kritinis etapas (iškart po referendumo) lėmė staigų dviejų euroskeptiškų partijų pozicijų sugriežtėjimą ir tapimą kietosiomis euroskeptikėmis. Šios partijos, be įprastos kritikos ES, aiškiai pasisakė už Europos integracijos proceso stabdymą ir Danijos išstojimą iš ES. „Brexit“ referendumo rezultatų sukeltam šokui atslūgus ir praradus aktualumą, šių partijų pozicijos sušvelnėja, kietajam euroskepticizmui būdingi bruožai nėra taip akcentuojami.

4 lentelė. Danijos parlamentinių partijų pozicijos ES atžvilgiu 2011 – 2019 m.

Partija	Nuo 2011 iki 2015 m.	Nuo 2015 iki 2016 m.	Nuo 2016 iki dabar
Alternatyva	Pro-europietiška	Pro-europietiška	Pro-europietiška
Danijos Liaudies partija	Euroskeptiška (M)	Euroskeptiška (M)	Euroskeptiška (K)
Konservatorių partija	Pro-europietiška	Pro-europietiška	Pro-europietiška
Liberalų partija	Pro-europietiška	Pro-europietiška	Pro-europietiška
Liberalų aljansas	Euroskeptiška (M)	Euroskeptiška (M)	Pro-europietiška
Vienybė sąrašas	Euroskeptiška (M)	Euroskeptiška (M)	Euroskeptiška (K)
Socialdemokratų partija	Pro-europietiška	Pro-europietiška	Pro-europietiška
Socialistų partija	Pro-europietiška	Pro-europietiška	Pro-europietiška
Socialliberalų partija	Pro-europietiška	Pro-europietiška	Pro-europietiška

Sutrumpinimai: Euroskeptiška (M) – minkštasis euroskepticizmas. Euroskeptiška (K) – kietasis euroskeptiškumas.

Sudaryta: autoriaus pagal partijų politines ir rinkimines programas, oficialius pasisakymus bei pareiškimus žiniasklaidoje 2011-2019 m. laikotarpyje.

Abi krizės turėjo įtakos partijų euroskeptiškumo turiniui, todėl galima patvirtinti trečiąją hipotezę. Pabėgėlių krizės metu matomas euroskeptiškumas yra grindžiamas kultūriniais ir saugumo argumentais. Dvi iš trijų euroskeptiškų partijų pabėgėlių krizės metu išleistuose dokumentuose daugiausiai dėmesio skiria imigracijos ir pabėgėlių politikos klausimams, jų neigiama nuomonė ES atžvilgiu yra paremta įsitikinimu, jog ES yra nepajėgi susitvarkyti su pabėgėlių krize, jos veiksmai

matuoti, kaip pavojingi nacionaliniam saugumui. Pro-europietiškos partijos nors ir išlaikė savo pozicijas, tačiau jų kritika ES irgi buvo paremta imigracijos tematika, partijos akcentavo išorės sienų ir kultūrinį saugumą. Pabėgėlių krizė turėjo netiesioginį poveikį 2015 m. Danijos referendumo kampanijai dėl Danijos nedalyvavimo ES teisingumo ir vidaus politikose. Nors šios politikos apima daug skirtingų sričių, tiek agitavimas už, tiek prieš buvo dažniausiai pagrindžiamas iš imigracijos politikos pusės, akcentuojant saugumą. „Brexitas“ tokiu ryškia įtaka nepasižymėjo. Nors iškart po referendumo, partijų euroskeptiškos nuostatos buvo grindžiamos suvereniteto ir demokratijos principais, vėliau partijos savo kritiką ES ir euroskeptiškumą grindė kitais argumentais. Pabrėžtina, jog net ir „Brexit“ laikotarpiu imigracijos politikos ir sienų saugumo klausimai išliko aktualūs, euroskeptiškos partijos nevengė jais grįsti savo euroskeptiškumą, o pro-europietiškos partijos norą patobulinti ES. Todėl vertinant pabėgėlių krizės ir „Brexit“ įtaką partijų euroskeptiškumui, galima teigti, jog pastarasis turėjo stipresnę laikiną įtaką, kadangi trumpu laikotarpiu po referendumo buvo matomas partijų euroskeptiškumo sustiprėjimas. Tačiau pabėgėlių krizė pasižymi didesne ir tvaresne įtaka euroskeptiškumui, kadangi net praėjus 4 metams po krizės euroskeptiškos nuostatos grindžiamos su imigracijos politika ir sienų saugumu susijusiais argumentais.

Tyrimo metu buvo pastebėtas aiškus skirtumas tarp opozicijos ir valdančiųjų partijų nuostatų ES atžvilgiu. Tai leidžia patvirtinti ketvirtą hipotezę: valdančiosios partijos abiejų krizių metu išlieka pro-europietiškos, o opozicijos partijos stengiasi išnaudoti krizę ir akcentuoja kritiką ES. Visgi, ši hipotezė patvirtinama tik euroskeptiškų partijų tarpe, kadangi pro-europietiškos partijos tokiomis ir išlieka. Tuo tarpu euroskeptiškų partijų padėtis krizės metu apibrėžia jų pozicijas. Opozicinis Vienybės sąrašas abiejų krizių metu akcentavo savo euroskeptiškumą, stengėsi politizuoti šį klausimą. Danijos liaudies partija pabėgėlių krizės metu tikėjosi formuoti vyriausybę, todėl jos euroskeptiškos pozicijos buvo švelninamos ir prisitaikė prie galimų pro-europietišκών partnerių. „Brexit“ metu ši partija neturi tikslo dalyvauti valdančioje koalicijoje ir jos euroskeptiškumas tampa kietuoju. Tačiau stipriausiai šią hipotezę patvirtina Liberalų aljansas, kuris iki 2016 m. buvo opozicijoje ir pasižymėjo ryškiu euroskeptiškumu. Liberalų aljansui tapus vyriausybės dalimi euroskeptiškumas sumenko, partija tapo pro-europietiška, o kai kuriose srityse (pavyzdžiui, ES imigracijos politika) pasisakė palankiau ES naudai negu kitos pro-europietiškos koalicijos partnerės.

IŠVADOS

1. Euroskepticizmas yra visuomenės, partijų arba žiniasklaidos išreiškiamų požiūrių ir idėjų visuma, kuria yra išreiškiamas nepritartimas ES arba Europos integracijos idėjai arba tam tikriems jos aspektams. Euroskepticizmo studijos yra gana jauna tyrimų sritis, kurios aktualumą didina krizės su kuriomis ES susiduria pastaruosius dešimtmečius. Nepaisant ypatingos partijų pozicijos politikos procese, partinio lygmens euroskeptiškumas yra dar mažai nagrinėta tema. Svarbiausiu pasiekimu šioje srityje yra laikoma kietojo ir minkštojo euroskepticizmo samprata. Tačiau ši samprata yra gana abstrakti, todėl remiantis euroskepticizmo literatūra, minkštųjų ir kietųjų euroskeptiškų partijų samprata buvo išplėsta partijų pozicijų apie narystę ES, jos ateitį, institucijas ir atskiras politikas priskyrimui atskiram tipui. Teorijos apžvalgoje buvo identifikuota teorinė krizių įtaka partijų euroskeptiškumui. Išsiaiškinta, kad krizės pasižymi transformuojančiu arba fokusuojančiu poveikiu, krizės pobūdis daro tiesioginę įtaką partijų euroskeptiškumo argumentacijai bei partijų pozicijų turiniui. Teorinės analizės metu nustatyta, jog nagrinėjant krizių įtaką partijų nuostatomis ES klausimais ir euroskeptiškumui būtina skirti didelį dėmesį partijų konkurencijos aspektui. Nors partijų pozicijos krizių metu koreliuoja su jų ideologinėmis vertybėmis, partijų nuostatos ir euroskeptiškumas yra stipriai priklausomas nuo jų strateginės padėties.

2. Susipažinus su euroskepticizmą krizių metu tiriančių mokslininkų darbais, išskiriamas Andrea LP Pirro ir Paul Taggart tyrimo modelis, kurį jie naudojo populistinių partijų euroskeptiškumo tyrimams ES krizių metu. Autorių naudojamas modelis apima tik populistines partijas ir orientuojasi tik į ideologines partijų pozicijų kaitos krizių metu priežastis. Apžvelgus euroskepticizmo mokslinę literatūrą, buvo padaryta išvada, jog analizuojant partijų euroskeptiškumą krizių metu, būtina atkreipti dėmesį ne tik į vertybinius, bet ir strateginius partijų motyvus. Todėl šiame tyrime A. LP Pirro ir P. Taggart modelis buvo adaptuotas, jis pasižymi tuo, jog įvertinama ne tik krizių įtaką partijų euroskeptiškumui ir jo turiniui, tačiau atsižvelgiama į partijų padėtį, koalicinį potencialą ir kitus partijų konkurencijos atributus. Tyrimo tikslams adaptuotas modelis leido tiksliau įvertinti, kodėl krizių metu kai kurios euroskeptiškos partijos staiga sušvelnino savo retoriką, drastiškai keitė pozicijas.

3. Tyrimo metu buvo identifikuotos trys minkštojo euroskepticizmo partijos ir šešios pro-europietiškos partijos. Partijų pozicija politiniame spektre ir nuostatos ES klausimais patvirtino pirmą hipotezę, jog, tolstant nuo politinio spektro centro, partijų pozicijos ES klausimais darosi labiau radikalus, o euroskeptiškumas būdingas tiek politinei kairei, tiek dešinei. Tiriamuoju laikotarpiu partijų pozicijos drastiškai nesikeičia, tačiau vyksta jų ir euroskeptiškumo turinio pokyčiai. Nors euroskeptiškumas ir pro-europietiškas yra būdingas ir kairei, ir dešinei, šių partijų akcentuojamos temos yra skirtingos. Kairės partijos ES mato kaip globalią jėgą, akcentuoja ekonominę ir socialinę politiką, o jų kritika remiasi arba į ES neveiksnumą, arba į žalingą ES politikos poveikį finansiniam

stabilumui, socialiniam saugumui ir besivystančių šalių gerovei. Dešinės partijos daugiau dėmesio skiria ES sprendimų priėmimo procesams, suvereniteto, demokratiškumo bei kultūrinėms temoms, o kritika iš jų pusės yra argumentuojama ES neigiama įtaka šalies fiziniu ir kultūriniam saugumui, nacionalinio identiteto išlikimui. Tyrimas taip pat atskleidė, kad pro-europietiškos partijos nėra linkę keisti savo pozicijų, jų pro-europietiškas stiprėja, šios partijos netampa euroskeptiškoms. Judėjimas tarp pozicijų vyksta euroskeptiškų partijų tarpe, šios partijos iš minkštųjų euroskeptikų tampa ir kietosiomis euroskeptikėmis, ir pro-europietiškomis partijomis.

4. Europos pabėgėlių ir „Brexit“ krizė turėjo įtakos partijų pozicijoms ES klausimais ir jų euroskeptiškumui, tačiau jų įtaka buvo skirtinga. Pabėgėlių krizė lėmė, jog imigracijos, prieglobsčio politikos ir sienų apsaugos klausimas dar iki šiol yra esminis Danijos partijų ES politikoje, nors nuo krizės praėjo trys metai, o pabėgėlių srautai į Daniją sumažėjo. Krizės metu sumažėjo aptariamų temų ES kontekste spektras, dauguma partijų savo euroskeptiškumą ar pro-europietišką argumentavo būtent referuodamos į pabėgėlių krizę arba imigracijos klausimą apskritai. Nors krizės metu nei viena partija nepakeitė savo pozicijų, kritika ES sustiprėjo ne tik tarp euroskeptiškų partijų, bet ir tarp pro-europietiškų. Dar daugiau, abi pusės imigracijos klausimus ir ES bendros imigracijos politikos argumentą naudojo pagrindžiant savo pozicijas 2015 m. Danijos ES politikos referendume, kuris nebuvo tiesiogiai susijęs su imigracija ir prieglobsčio politika. Tyrimas parodė, kad „Brexit“ reikia atskirti į du skirtingus laikotarpius. Pirmuoju laikotarpiu, iškart po referendumo rezultatų, buvo matomas ryškus „Brexit“ aktualumas Danijos politiniuose debatuose. Pro-europietiškos partijos pasižymėjo atsargiomis pozicijomis, tačiau buvo fiksuojamas stiprus euroskeptiškų partijų suaktyvėjimas, jų agitacija už Danijos išstojimą iš ES ir tapimas kietosiomis euroskeptikėmis. „Brexit“ procesui užsitęsęs vyko atvirkštinis procesas – pro-europietiškos partijos suaktyvėjo, aktyviai kritikavo išstojimo iš ES idėją ir stiprino savo pro-europietiškas pozicijas, o euroskeptiškos partijos, nors iš išlaikė kietojo euroskeptiškumo savybes, jų taip neakcentavo. Euroskeptiškų partijų kontekste išsiskyrė Liberalų aljansas, kuris tapo pro-europietiška partija. Tačiau toks pozicijų pasikeitimas buvo nulemtas partijos virsmu iš opozicijos partijos į valdančiosios koalicijos dalį. Nors „Brexit“ pasižymėjo ryškia įtaka partijų pozicijoms, tai niekaip nepaveikė euroskeptiškumo ar ES politikos turinio. Partijos ir toliau savo pozicijas grindė joms būdingomis temomis su ryškiu prieglobsčio, imigracijos ir sienų kontrolės klausimų dominavimu. Todėl galima konstatuoti, jog „Brexit“ turėjo stipresnę trumpalaikę įtaką partijų pozicijoms ES atžvilgiu ir jų euroskeptiškumui, tačiau pabėgėlių krizės įtaka pasižymi ilgalaikę įtaką ir stipriu poveikiu pozicijų argumentacijai bei turiniui.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1.LITERATŪRA

Monografijos:

1. Hainsworth, Paul, „*The Extreme Right in Western Europe*“, New York, Routledge, 2008.
2. Hassing Nielsen, Julie, „*The Pragmatic Euroscepticism of Scandinavia.*“, Routledge Handbook of Euroscepticism, Routledge, 2015.
3. Mudde, Cas (eds.) „*The Populist Radical Right*“, New York: Routledge, 2017.
4. Szczerbiak, Aleks ir Paul Taggart, „*Opposing Europe? The comparative party politics of Euroscepticism. Vol. 1: Case studies and country surveys*“ Oxford: Oxford University Press, 2008.
5. Vasilopoulou, Sofia „*Far Right Parties and Euroscepticism: Patterns of Opposition*“, University of York, 2018.

Straipsniai periodiniuose moksliniuose žurnaluose:

6. Archer, Clive, „Euroscepticism in the Nordic region.“, *Journal of European Integration*, 22:1, 2000, (87-114).
7. Askanius Tina ir Yiannis Mylonas, „Extreme-right Responses to the European Economic Crisis in Denmark and Sweden: The Discursive Construction of Scapegoats and Lodestars“, *Javnost - The Public*, 22:1, 2015, (55-72).
8. Börzel, Tanja A. ir Thomas Risse, „From the euro to the Schengen crises: European integration theories, politicization, and identity politics“, *Journal of European Public Policy*, 25(1), 2018, (83-108).
9. Capoccia, G. ir R.D. Kelemen, „The study of critical junctures: Theory, narrative, and counterfactuals in historical institutionalism“, *World Politics* 59(3), 2007, (341–369).
10. Capuzzi, Francesco, „The EU-ro crises and the end of the Good Life? Competing national understandings and visions of the EU in times of crisis“, 2016.
11. Clements, Ben, Kyriaki Nanou ir Susannah Verney „We No Longer Love You, But We Don't Want To Leave You: The Eurozone Crisis and Popular Euroscepticism in Greece“, *Journal of European Integration*, 36(3), 2014, (247-265).
12. Dechezelles, Stephanie ir Laura Neumayer, „Introduction: Is Populism a Side-Effect of European Integration? Radical Parties and the Europeanization of Political Competition“, *Perspectives on European Politics and Society*, 11(3), 2010,(229-236).
13. De Vries, Catherine E. ir Erica E. Edwards, „Taking Europe To Its Extremes. Extremist Parties and Public Euroscepticism“, *Party Politics*, 15(1), 2009, (5-28).
14. Green-Pedersen, Christoffer, „A Giant Fast Asleep? Party Incentives and the Politicisation of European Integration.“, *Political Studies*, 60, 2012 (115-130).
15. Hobolt, S.B. ir Catherine de Vries, „Turning against the union? The impact of the crisis on the Eurosceptic vote in the 2014 European Parliament elections“, *Electoral Studies*, 44, 2016, (504–14).
16. Hobolt, S., B., (et al.) „Religious Intolerance and Euroscepticism“, *European Union Politics*, 2011.
17. Hooghe, Liesbet ir Gary Marks, „A Postfunctionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus“, *British Journal of Political Science*, 39(1), 2009.
18. Hooghe, Lisbet, Gary Marks ir C. J.Wilson, „Does left/right structure party positions on European integration?“ *Comparative Political Studies*, 35 (8), 2002, (965–989).
19. Hooghe, Liesbet ir Gary Marks, „Sources of Euroscepticism“, *Acta Politica*, 42, 2007, (119-127).

20. Kopecky, Petr ir Cas Mudde, „The Two Sides of Euroscepticism: Party Positions on European Integration in East Central Europe”, *European Union Politics*, 2002.
21. Kosiara-Pedersen, Karina, „Tremors, no earthquake: the 2015 Danish parliamentary election”, *West European Politics*, 2015, (870-878).
22. Mudde, Cas, „The comparative study of party-based Euroscepticism: the Sussex versus the North Carolina School“, *East European Politics*, 28:2, 2012, (193-202).
23. Pirro, Andrea LP ir Paul Taggart, „The Populist Politics of Euroscepticism in Times of Crisis: A Framework for analysis”, *Politics*, 38(3), 2018, (253-262).
24. Rohrschneider, Robert ir Stephen Whitefield, „Responding to growing European Unionskepticism? The stances of political parties toward European integration in Western and Eastern Europe following the financial crisis“, *European Union Politics*, 17(1), 2016, (138–61).
25. Taggart, Paul ir Aleks Szczerbiak, „Europeanisation, euroscepticism and party systems: Party-based euroscepticism in the candidate states of Central and Eastern Europe“, *Perspectives on European Politics and Society*, 3(1), 2002, (23-41).
26. Taggart Paul ir Aleks Szczerbiak, „Putting Brexit into perspective: the effect of the Eurozone and migration crises and Brexit on Euroscepticism in European states“, *Journal of European Public Policy*, 25(8), 2018, (1194-1214).
27. Taggart, Paul, „A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party Systems“, *European Journal of Political Research*, 33, 1998.
28. Vasilopoulou, Sofia „The party politics of Euroscepticism in times of crisis: The case of Greece“, *Politics*, 38(3), 2018, (311-326).

Straipsniai kituose moksliniuose leidiniuose:

29. Sørensen, Catharina, „Danish and British Popular Euroscepticism Compared: A Sceptical Assessment of the Concept“, *DIIS Working Paper*, 2004.
30. Sørensen, Catharina, „Evolving Patterns of Euroscepticism in the Danish Landscape“, *EPIN*, 25, 2015.

Straipsniai konferencijų medžiagos rinkiniuose:

31. Flood, Chris, „Euroscepticism: A Problematic Concept“, pranešimas konferencijoje „UACES 32nd Annual Conference and 7th Research Conference“, Queen’s University, Belfast, 2002, 3.
32. Sion, Maya, „The politics of Opt-Out in the European Union: Voluntary or Involuntary Defection?“, *IWM Junior Visiting Fellows’ Conferences*, 16(7), 2004.

2. ŠALTINIAI

Elektroninė žiniasklaida:

33. Arnfred, Carl Emil ir Anders Bæksgaard, „Samuelsens europæiske kovending“, *Berlingske*, 2014-04-04. <<https://www.berlingske.dk/politik/samuelsens-europaeiske-kovending>>, [Žiūrėta: 2019-03-23].
34. Arnsdorf Haslund, Elisabeth, „Alternativet – fra politisk eksperiment til ni folkevalgte“, *Berlingske*, 2013 11 27. <<https://www.berlingske.dk/politik/alternativet-fra-politisk-eksperiment-til-ni-folkevalgte>>, [Žiūrėta: 2019 04 11].
35. Berlingske Nyhedsbureau „Enhedslisten er splittet om EU-valg“, *Newsbreak.dk*, 2013-04-11, <<https://newsbreak.dk/enhedslisten-er-splittet-om-eu-valg/>>, [Žiūrėta: 2019-03-21]

36. Blem Larsen, Johan, „Danske politikere om Brexit: Ualmindeligt sørgeligt, fantastisk modigt – og åh, nej“, *dr.dk*, 2016 06 24.< <https://www.dr.dk/nyheder/politik/overblik-danske-politikere-om-brexit-ualmindeligt-soergeligt-fantastisk-modigt-og>>, [Žiūrėta: 2019 04 14].
37. Bjerre, Michael, „Mette Frederiksen: EU har svigtet“, *Berlingske*, 2016 06 04. <<https://www.berlingske.dk/politik/mette-frederiksen-eu-har-svigtet>>, [Žiūrėta: 2019 04 14].
38. Brøndum, Rikke, „2015: Udlændinge, ledige og... udlændinge“, *Berlingske*, 2015-12-31. <<https://www.berlingske.dk/karriere/2015-udlaendinge-ledige-og...udlaendinge>>, [Žiūrėta: 2019-03-28]
39. Buhl Kristensen, Frederik, „Løkke opgiver at få andre med: Danner ren V-regering“, *Politiken*, 2015-06-26, <<https://politiken.dk/indland/politik/folketingsvalg2015/art5581160/L%C3%B8kke-opgiver-at-f%C3%A5-andre-med-Danner-ren-V-regering>>, [Žiūrėta: 2019-03-28]
40. Bæksgaard, Anders. „LA-top er splittet i EU-spørgsmål“, *Berlingske*, 2014-04-05. <<https://www.berlingske.dk/politik/la-top-er-splittet-i-eu-spoergsmaal>>, [Žiūrėta: 2019-03-23].
41. Dalgaard, Metter, „DF-ordfører: Brit-exit kan føre til dansk farvel til EU“, *Politiken*, 2016 04 16. <<https://politiken.dk/indland/politik/art5618979/DF-ordfoer%C3%B8rer-Brit-exit-kan-f%C3%B8re-til-dansk-farvel-til-EU>>, [Žiūrėta: 2019 04 23].
42. de Stordeur, Gudmund, „Mette Frederiksen bliver ny formand for Socialdemokraterne“, *TV2*, 2015-06-28. <<http://nyheder.tv2.dk/valg2015/2015-06-28-mette-frederiksen-bliver-ny-formand-for-socialdemokraterne>>, [Žiūrėta: 2019-03-28]
43. „Det mener Socialdemokraterne.“, *Politikeren.dk*, 2015. <<http://politikeren.dk/det-mener-socialdemokraterne/>>, [Žiūrėta: 2019 03 28]
44. „EU referendum: Cameron receives Danish backing for EU deal“, *BBC*, 2016 02 05. <<https://www.bbc.com/news/uk-politics-eu-referendum-35499139>>, [Žiūrėta: 2019 04 14]
45. „Euro-sceptics set for big gains in EU elections“, *Euronews*, 2019 02 18. <<https://www.euronews.com/2019/02/18/biggest-groups-set-to-lose-the-most-in-eu-elections>>, [Žiūrėta: 2019 04 29].
46. Funding Therkildsen, Thomas, „Samuelson varsler: Vi kommer til at se en ny europapolitik for Danmark“, *TV2*, 2016 12 29. <<http://nyheder.tv2.dk/politik/2016-12-29-samuelsen-varsler-vi-kommer-til-at-se-en-ny-europapolitik-for-danmark>>, [Žiūrėta: 2019 04 21].
47. Helbrandt, Josephine, „Danske politikere rystede over Brexit“, *Ekstrabladet*, 2016 06 24. <<https://ekstrabladet.dk/nyheder/politik/danskpoltik/danske-politikere-rystede-over-brexit/6155175>>, [Žiūrėta: 2019 04 19].
48. Hjælland, Michael, „Blå blok danner fælles EU-front“, *Altinget*, 2015 06 11.< <https://www.alinget.dk/artikel/blaa-blok-i-opgoer-med-eu-politikken>>, [Žiūrėta: 2019 04 10].
49. Jacobsen, Henriette, „Denmark rejects further EU integration in referendum“, *Euractiv*, 2015 12 04. <<https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/denmark-rejects-further-eu-integration-in-referendum/>>, [Žiūrėta: 2019-03-28].
50. Jeppesen, Issa ir Andreas Nygaard, „Stigende antal danskere vil have afstemning om EU“, *DR*, 2016 06 08.<<https://www.dr.dk/nyheder/udland/brexit/stigende-antal-danskere-vil-have-afstemning-om-eu>>, [Žiūrėta: 2019 04 29]
51. Jørgensen, Steen A., „Treklover på plads: Venstre, Liberal Alliance og Konservative danner ny regering“, *Jyllands-Posten*, 2016 11 27. <<https://jyllands-posten.dk/politik/ECE9183738/trekloever-paa-plads-venstre-liberal-alliance-og-konservative-danner-ny-regering/>>, [Žiūrėta: 2019 04 19].
52. Kirk, Lisbeth, „More Danes want referendum on EU membership“, *euobserver*, 2016 06 08. <<https://euobserver.com/institutional/133738>>, [Žiūrėta: 2019 04 14].
53. Kragestein, Hjalte Tobias, „Her er hele SF-formandens tale“, *Altinget*, 2015 04 18. <<https://www.alinget.dk/artikel/her-er-hele-sf-formandens-tale>>, [Žiūrėta: 2019 04 01].

54. Lange, Lasse, „Her er det nye politiske kompas“, *Altinget*, 2016-09-26. <<https://www.alinget.dk/artikel/det-nye-politiske-kompas>>, [Žiūrėta: 2019-03-18].
55. „Liberal Alliance håber på britisk EU-troskab“, *Jyllands-Posten*, 2016-06-21. <<https://jyllands-posten.dk/politik/ECE8784023/liberal-alliance-haaber-paa-britisk-eutroskab/>>, [Žiūrėta: 2019 04 21].
56. Lund, Henrik, „Liberal Alliances 2025 plan holder ikke“, *Modkraft*, 2015 06 18. <<http://modkraft.dk/artikel/liberal-alliances-2025-plan-holder-ikke>>, [Žiūrėta: 2019 04 07].
57. Mueller, Benjamin, „What is Brexit? A Simple Guide to Why it Matters and What Happens Next“, *The New York Times*, 2019 03 29. <<https://www.nytimes.com/interactive/2019/world/europe/what-is-brexit.html>>, [Žiūrėta: 2019 04 14]
58. Nissen, Maya, „Overblik Retsforbeholdet – Hvad er det egentlig, vi skal stemme om?“, *dr.dk*, 2015 08 21. <<https://www.dr.dk/nyheder/politik/eu15/overblik-retsforbeholdet-hvad-er-det-egentlig-vi-skal-stemme-om>>, [Žiūrėta: 2019 04 11].
59. Nordahl Finsveen, Jesper, „Han leder Danmarks nest største parti, men gir trolig vekk regjeringmakten“, *Dagbladet*, 2015-06-19, <<https://www.dagbladet.no/nyheter/han-leder-danmarks-nest-storste-parti-men-gir-trolig-vekk-regjeringmakten/60720017>>, [Žiūrėta: 2019-03-28]
60. Olsen Dyhr, Pia, „Den EU-skeptiske venstrefløj må genoverveje sin paradoksale og mosgroede position“, *Reason*, 2017 04 04. <<https://www.raeson.dk/2017/pia-olsen-dyhr-den-eu-skeptiske-venstrefloej-skylder-svar-paa-disse-spoergsmaal-hvis-de-vil-traede-ud-af-de-reaktionaere-kraefters-skygge/>>, [Žiūrėta: 2019 04 14].
61. Ploug Lilmoes, Søren, „Lidegaard: Blåt EU-udspil er et knæfald for DF“, *Berlingske*, 2015 06 11. <<https://www.berlingske.dk/politik/lidegaard-blaat-eu-udspil-er-et-knaefald-for-df>>, [Žiūrėta: 2019 04 11].
62. Raatz, Mie Louise, „Thulesen Dahl vil vente på endelig britisk aftale før dansk folkeafstemning“, *DR*, 2016 06 24. <<https://www.dr.dk/nyheder/udland/brexit/thulesen-dahl-vil-vente-paa-endelig-britisk-aftale-foer-dansk-folkeafstemning>>, [Žiūrėta: 2019 04 23].
63. Redder, Hans, „Blå blok fæles unmelding: EU må ikke blive en social union“, *Jyllands Posten*, 2015 06 11. <<https://jyllands-posten.dk/politik/ECE7785577/Bl%C3%A5-blok-iff%C3%A6lles-udmelding-EU-m%C3%A5-ikke-blive-en-social-union/>>, [Žiūrėta: 2019 04 10].
64. Ritzau „SF om Danmarks asylnej: Løkkes bukser er ved at revne“, *Jyllands-Posten*, 2015 09 11. <<https://jyllands-posten.dk/politik/ECE8012998/SF-om-Danmarks-asylnej-L%C3%B8kkes-bukser-er-ved-at-revne/>>, [Žiūrėta: 2019 04 01].
65. Ritzau „Sådan vil Mette F løse flygtningekrisen“, *tv2.dk*, 2015-11-12. <<http://nyheder.tv2.dk/2015-11-12-saadan-vil-mette-f-loese-flygtningekrisen>>, [Žiūrėta: 2019-03-30]
66. Rying Larsen, Jonatan, „Blå blok smider EU-bombe: Velfærd skal blive i Danmark“, *TV2*, 2015 06 11, <<http://nyheder.tv2.dk/valg2015/2015-06-11-blaa-blok-smider-eu-bombe-velfaerd-skal-blive-i-danmark>>, [Žiūrėta: 2019 04 05].
67. Skærbæk, Morten, Jesper Thobo-Carlson og Carl Emil Arnfred „Venstre støtter europæiske modtagelejre“, *Politiken*, 2015 09 01. <https://politiken.dk/udland/fokus_int/Flygtningestroem/art5587569/Venstre-st%C3%B8tter-europ%C3%A6iske-modtagelejre>, [Žiūrėta: 2019 04 11].
68. Søndergaard, Peter, „Thulesen Dahl afviser dansk EU-afstemning før brexit-afklaring“, *Policy Watch*, 2019 01 06. <<https://policywatch.dk/nyheder/christiansborg/article11108089.ece>>, [Žiūrėta: 2019 04 23].
69. Taudal, Uffe, „Nej tak til dansk Brexit: Største forskydning af EU-holdninger i historien“, *Berlingske*, 2019-01-03, <<https://www.berlingske.dk/europa/nej-tak-til-dansk-brexit-stoerste-forskydning-af-eu-holdninger-i-historien>> [Žiūrėta 2019-03-16].

70. „Thulesen Dahl: Brexit er en festdag for demokratiet“, *Politiken*, 2017 03 29. <<https://politiken.dk/indland/politik/art5891633/Thulesen-Dahl-Brexit-er-en-festdag-for-demokratiet>>, [Žiūrėta: 2019 04 23].
71. Toft, Emma, „Retsforbeholdet til afstemning: Her står dit parti“, *DR.dk*, 2015-08-21, <<https://www.dr.dk/nyheder/politik/eu15/retsforbeholdet-til-afstemning-her-staar-dit-parti>>, [Žiūrėta: 2019-03-28]
72. Vest Jensen, Esben, „Mette Frederiksen efter Brexit: Vi er ikke noget uden hinanden“, *Berlingske*, 2016 06 24. <<https://www.berlingske.dk/politik/mette-frederiksen-efter-brexit-vi-er-ikke-noget-uden-hinanden>>, [Žiūrėta: 2019 04 14].
73. Zawadzki, Sabina ir Teis Jensen „Danish centre-right opposition wins election, PM quits party“, *Reuters*, 2015 06 19. <<https://www.reuters.com/article/us-denmark-election/danish-centre-right-opposition-wins-election-pm-quits-party-idUSKBN0OY0T120150619>>, [Žiūrėta: 2019 04 29].
74. Øyen, Morten. „Enhedslisten er mest EU-kritisk“, *Altinget*, 2012-12-28, <<https://www.alinget.dk/artikel/125841-enhedslisten-er-mest-eu-kritisk>>, [Žiūrėta: 2019-03-21]

Partijų programos ir dokumentai :

75. Aamund, Asger, „Asger Aamunds tale ved LA landsmøde 2015“, *Danske Taler*, 2015 04 18. <<https://dansketaler.dk/tale/asger-aamunds-tale-ved-liberal-alliances-landsmoede-2015/>>, [Žiūrėta: 2019 04 07].
76. Alternativet „Deal for Europe. Det første fælleseuropæiske politiske program nogensinde“, 2019, 2. <https://alternativet.dk/application/files/7215/5378/5902/newdealforeurope_indholdsfortegnelse2.pdf>, [Žiūrėta: 2019 04 27].
77. Alternativet „Partiprogram“, 2015.
78. Dansk Folkeparti „Danmark og Europa. Nej til forbundsstat“, 2013.
79. Dansk Folkeparti „Tryghed og tillid“, 2015.
80. Dansk Folkeparti „Valgprogram for Europa-parlamentsvalget 2019“, 2019.
81. Det Konservative Folkeparti „Det Konservative Folkepartis program. Giv ansvaret tilbage til borgerne“, 2012.
82. Det Konservative Folkeparti „En europæisk generationskontrakt for fremtidens Danmark“, 2019. <<https://konservative.dk/politik/eu-program-2019-2024/>>, [Žiūrėta: 2019 04 19].
83. Det Konservative Folkeparti „Et stærkt Danmark i et fælles Europa. Det Konservative Folkepartis EU-program 2013“, 2013.
84. Det Konservative Folkeparti „Pas på Danmark. Fokus på retsforbeholdet“, *Politisk Horisont*, 2015 11 04.
85. Det Radikale Venstre „Radikale Venstres valgprogram til Europa-Parlamentsvalget 2014“, 2014. <<https://karenmelchior.eu/radikale-venstres-valgprogram-til-europa-parlamentsvalget-2014/>>, [Žiūrėta: 2019-03-19].
86. Det Radikale Venstre „Resolutionsforslag. Vedtaget Det Radikale Venstres Landsmøde“, 2011.
87. Enhedslisten, „Enhedslisten og Brexit“, 2016 06 29. <<https://enhedslisten.dk/2016/06/29/enhedslisten-og-brexit>>, [Žiūrėta: 2019 04 16].
88. Enhedslisten „Enhedslisten til EU-partierne: Vær ærlig om retsforbeholdet“, 2015 03 17. <<https://enhedslisten.dk/2015/03/17/enhedslisten-til-eu-partierne-vaer-aerlig-om-retsforbeholdet>>, [Žiūrėta: 2019 04 01].
89. Enhedslisten „Enhedslisten Valgudspil 2011. Et retfærdigt Danmark“, 2011. <<https://issuu.com/gmiedz/docs/valgudspil-web>>, [Žiūrėta: 2019-03-21]
90. Enhedslisten „Folketingsvalg 2015: Vi vælger fællesskabet“, 2015.

91. Enhedslisten, „For progressivt europæisk samarbejde“, 2019. <<https://enhedslisten.dk/temaer/for-progressivt-europaeisk-samarbejde>>, [Žiūrėta: 2019 04 16].
92. Enhedslisten „Fremtidens venstrefløj – Enhedslistens opgaver efter valget“, 2015.
93. Enhedslisten „Nej til EU, ja til internationalt samarbejde“, 2011-09-01, <<http://org.enhedslisten.dk/artikel/nej-til-eu-ja-til-internationalt-samarbejde>>, [Žiūrėta: 2019-03-21]
94. Halskov, Simon, „Hvad mener Enhedslisten om Brexit“, 2016. <<https://org.enhedslisten.dk/79954164>>, [Žiūrėta: 2019 04 16].
95. Liberal Alliance „Danmark har brug for en ny plan“, 2011. <<http://www.kb.dk/emat/cop/pamphlets/dasmaa/pamphlets-dasmaa-2008-feb-partiprogrammer-object76018.pdf>>, [Žiūrėta: 2019-03-23].
96. Liberal Alliance, „EU: Fred og frihandel“, 2019. <<https://www.liberalalliance.dk/politik/eu-fred-og-frihandel/>>, [Žiūrėta: 2019 04 21].
97. Radikale Venstre „Morten Østergaards tale til Radikale Venstres landsmøde 2015“, 2015. <<https://www.radikale.dk/content/morten-%C3%B8stergaards-tale-til-radikale-venstres-landsm%C3%B8de-2015>>, [Žiūrėta: 2019 03 30].
98. Radikale Venstre „Tør vi, kan vi. Fremad“, 2019.
99. Radikale Venstre „Valgudtalelse ved folketingsvalget 2015: Det handler om mennesker“, 2015, København.
100. Socialdemokraterne „Det Danmark Du Kender.“, 2015.
101. Sociademokraterne „Principprogram. Håden på Hjertet“, 2011.
102. Sociademokraterne „Vores Europa. Europapolitik Program“, 2014.
103. Socialdemokratiet „En Solidaritetspagt for Europa“, 2019.
104. Socialistisk Folkeparti „Landsmøde“, 2014.
105. Socialistisk Folkeparti „Principprogram“, 2012, 12. <<http://www.kb.dk/pamphlets/dasmaa/2008/feb/partiprogrammer/object92559/da/#kbOSD-0=page:1>>, [Žiūrėta: 2019-03-20].
106. Socialistisk Folkeparti „Valgprogram Europa-parlamentsvalget 2019“, 2019, 3.
107. Venstre, Danske Folkeparti, Liberal Alliance, Det Konservative Folkeparti „Dansk velfærd i Europa“, 2015.
108. Venstre „Et trygt Danmark i et stærkt Europa“, *EP-program*, 2019.
109. Venstre „Venstres EU-Program. Løsningernes Europa 2014-2019“, 2014.
110. DR „Dansk Folkeparti – Imod EU“, *DR*, 2009-04-27. <<https://www.dr.dk/nyheder/dansk-folkeparti-imod-eu>>, [Žiūrėta: 2019-03-25]
111. Venstre „Venstres Principprogram. Fremtid i Frihed og Fællesskab“, 2011, 41. <<http://www.e-pages.dk/venstre/96/html5/>>, [Žiūrėta: 2019-03-24].
112. Østergaard, Morten, „Ja til Europa“, *Radikale Venstre*, 2015 11 13. <<https://www.radikale.dk/content/ja-til-europa-1>>, [Žiūrėta: 2019 03 30].

Vyriausybės dokumentai:

113. Regering „For Et Friere Rigere og Mere Trygt Danmark“, *Regeringsgrundlag*, 2016.
114. Regering „Sammen for fremtiden“, *Regeringsgrundlag*, 2015.
115. „The Prime Minister’s statement regarding the election result in Great Britain“, *Statsministeriet*, 2016 06 24. <http://www.stm.dk/p_14363.html>, [Žiūrėta: 2019 04 14]

Kita:

116. European Sources Online „Information Guide- Euroscepticism“ *Cardiff University Press*, 2015. <<http://www.cardiff.ac.uk/insrv/resources/edc/Euroscepticism.pdfm>>, [Žiūrėta: 2019-01-04]

117. Folketinget „Which EU referenda have taken place in EU member states?“, <<https://english.eu.dk/en/faq/referendums>>, [Žiūrėta 2019-03-16]
118. Kvist, Jon, „Recent Danish migration and integration policies“, *European Social Policy Network*, 14, 2016.
119. Oxford Dictionary Online. <<https://en.oxforddictionaries.com/definition/crisis>>, [Žiūrėta: 2019-01-16).
120. Spindler, William, „2015: The year of Europe’s refugee crisis“, *UNHRC*, 2015-12-08.<<https://www.unhcr.org/news/stories/2015/12/56ec1ebde/2015-year-europes-refugee-crisis.html>>, [Žiūrėta: 2019-03-28]
121. Szczerbiak, Aleks ir Paul Taggart, „How has Brexit, and other EU crises, affected party Euroscepticism across Europe?“, *EUROPP*, 2017 05 18. <<https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2017/05/18/how-has-brexite-affected-euroscepticism-across-europe/>>, [Žiūrėta: 2019 04 14]

PRIEDAI

1 priedas. Danijos partijų pozicijos ES klausimais 2011-2014 m. laikotarpiu

Partija	Nuostatos ES atžvilgiu	Vyraujančios temos	Kritika ES ir Danijos narystei ES
Socialdemokratai	Eurooptimizmas	-ES tarptautinis vaidmuo -Socialinės gerovės siekimas -Aplinkosauga -Ekonomika, finansų politika	-Nesukontroliuota finansų krizė
Socialliberalai	Eurooptimizmas	-Ekonomika, finansų politika -Danijos dalyvavimas ES politikose -ES valstybių narių bendradarbiavimas -Aplinkosauga	-
Socialistų partija	Eurooptimizmas	-Ekonomika, finansų politika -Aplinkosauga	-Nesukontroliuota finansų krizė -Per mažas dėmesys aplinkosaugai
Vienybės partija	Minkštasis euroskepticizmas	-Valstybių bendradarbiavimo Europoje ateitis -ES globalus vaidmuo, santykis su kitomis valstybėmis	-ES vykdomas neturtingų valstybių išnaudojimas, diskriminacija -ES veikimo neefektyvumas
Konservatorių partija	Eurooptimizmas	-Sprendimų priėmimo procesas -Kultūros ir nacionalinio identiteto apsauga -Nacionalinių parlamentų vaidmuo ES -Danijos dalyvavimas ES politikose	-Pažeidžiamas subsidiarumo principas -Per maža nacionalinių parlamentų įtaka -Per didelis biurokratizmas
Liberalų aljansas	Minkštasis euroskepticizmas	-Ekonomika -Sprendimų priėmimo procesas	- Perteklinis reguliavimas - Kritika institucinei sąrangai ir sprendimų priėmimo procesui - Kritika integracijos plėtrai
Liberalų partija	Eurooptimizmas	- Ekonomika - Daniškos vertybės ir kultūra -Sprendimų priėmimo procesas	-Kritika dėl sprendimų priėmimo proceso
Danijos liaudies partija	Minkštasis euroskepticizmas	- Demokratiškumas - ES santykis su daniška kultūra -Daniškojo identiteto apsauga	-Kritika institucinei sąrangai ir sprendimų priėmimo procesui -ES politikos keliama grėsmė Danijos kultūrai ir vertybėms

--	--	--	--

Šaltinis: sudaryta autoriaus remiantis Danijos partijų dokumentais

2 priedas. Danijos partijų pozicijos ES klausimais ES pabėgėlių krizės (2015 m.) laikotarpiu.

Partija	Nuostatos ES atžvilgiu	Vyraujančios temos	Kritika ES ir Danijos narystei ES	Pozicija 2015 m. referendumo metu
Socialdemokratai	Eurooptimizmas	-Imigracijos politika, pabėgėlių krizė -Danijos dalyvavimas ES politikoje -ES valstybių narių bendradarbiavimas -Sienų apsauga	-Nepritarimas bendrai ES imigracijos politikai -Stipresnės sienų kontrolės siekis	Už
Socialliberalai	Eurooptimizmas	-Imigracijos politika, pabėgėlių krizė -Danijos dalyvavimas ES politikoje -ES valstybių narių bendradarbiavimas, stipresnis ES vaidmuo	-	Už
Socialistų partija	Eurooptimizmas	-Imigracijos politika, pabėgėlių krizė -Danijos dalyvavimas ES politikoje	-	Už
Vienybės partija	Minkštasis euroskepticizmas	-Pabėgėlių krizė, imigracijos politika -Danijos dalyvavimas ES politikoje	-ES veikimo neefektyvumas -ES atsakomybė už krizes -Kritika ES imigracijos politikai -ES nedemokratiškumas -Poreikis mažinti Europos integraciją	Prieš

Konservatorių partija	Eurooptimizmas	<ul style="list-style-type: none"> -Sprendimų priėmimo procesas -Imigracijos politika, pabėgėlių krizė -Danijos dalyvavimas ES politikose -Sienų apsauga 	<ul style="list-style-type: none"> -Kritika bendrai ES imigracijos politikos idėjai -Kritika dėl neužtikrinamos ES išorinių sienų apsaugos -Nepritaria ES galių didėjimui tam tikrose srityse 	Už
Liberalų aljansas	Minkštasis euroskepticizmas	<ul style="list-style-type: none"> -Sprendimų priėmimo procesas -ES ateitis -Danijos dalyvavimas ES politikoje 	<ul style="list-style-type: none"> -Atskirų ES sričių neefektyvumas -Pasisakymas prieš ES galių didėjimą, siūlymas daugiau sprendimų priimti nacionaliniu lygmeniu -Kritika institucinei sąrangai ir sprendimų priėmimo procesui -Kritika integracijos plėtrai 	Prieš
Liberalų partija	Eurooptimizmas	<ul style="list-style-type: none"> - Socialinės gerovės apsauga -Imigracijos problema -Sienų apsaugos užtikrinimas ir didesnis ES vaidmuo šioje srityje -Bendradarbiavimo ES lygiu skatinimas -Danijos dalyvavimas ES politikoje 	<ul style="list-style-type: none"> -Kritika dėl sprendimų priėmimo proceso -Kritika bendrai ES imigracijos politikos idėjai -Kritika dėl neužtikrinamos ES išorinių sienų apsaugos 	Už
Danijos liaudies partija	Minkštasis euroskepticizmas	<ul style="list-style-type: none"> - Demokratiškumas - Sienų apsauga -Imigracijos problema -Socialinės gerovės (gerovės valstybės) apsauga -Danijos dalyvavimas ES politikoje 	<ul style="list-style-type: none"> -Kritika ES sprendimų priėmimo procesui ir pasisakymas prieš ES galių didėjimą -Kritika bendrai ES imigracijos politikos idėjai -Kritika dėl neužtikrinamos ES išorinių sienų apsaugos -Būtinybė geriau atstovauti Danijos interesus ES -Grėsmės savarankiškai Danijos imigracijos politikai įžvelgimas 	Prieš

Alternatyva	Eurooptimizmas	-Darnus vystimasis -Aplinkosauga -Danijos dalyvavimas ES politikoje -Pabėgėlių krizė, imigracijos politika	-	Už
--------------------	----------------	---	---	----

Šaltinis: sudaryta autoriaus remiantis Danijos partijų dokumentais

3 priedas. Danijos partijų pozicijos ES klausimais „Brexit“ (2016 - 2019 m.) laikotarpiu.

Partija	Nuostatos ES atžvilgiu	Vyraujančios temos	Kritika ES ir Danijos narystei ES	„Brexit“ referendumo rezultatų vertinimas
Socialdemokratai	Eurooptimizmas	-Imigracijos politika -Nelygybė -ES pagalba besivystančioms valstybėms -Sienų apsauga -„Brexitas“	-Kritikuojamos ES daromos klaidos, lėmusios „Brexitą“ -Per mažas dėmesys imigracijos problema	Neigiamas
Socialliberalai	Eurooptimizmas	-ES vienybė -Aplinkosauga -Imigracijos politika	-	Neigiamas
Socialistų partija	Eurooptimizmas	-Imigracijos politika -ES vienybė ir ES narių bendradarbiavimas -Ekonomika -Aplinkosauga -Socialinė gerovė	-Per mažas ES išitraukimas sprendžiant imigracijos problemą	Neigiamas
Vienybės partija	Kietasis/minkštasis euroskepticizmas	-„Brexitas“ ir Danijos išstojimas iš ES -Alternatyvos ES kūrimas, ES reformacija -Darni ekonomikos politika, pagalba besivystančioms valstybėms	-ES atsakomybė už krizes -ES didaktiškumas, neefektyvumas -ES nedemokratiškumas -Būtinybė iš esmės reformuoti ES -Narystės ES neigiamas poveikis Danijos tikslų įgyvendinimui	Teigiamas

		-Aplinkosauga -Socialinė nelygybė		
Konservatorių partija	Eurooptimizmas	-„Brexitas“ -Imigracijos politika, sienų apsauga -Danijos dalyvavimas ES politikose -Kultūra -Ekonomika ir socialinė gerovė	-Kritika bendrai ES imigracijos politikos idėjai -Didesnis ES vaidmuo kultūros ir švietimo klausimuose yra nepageidaujamas -Kritikuojamas per didelis biurokratinis ES aparatas	Neigiamas
Liberalų aljansas	Eurooptimizmas	-„Brexitas“ -Ekonomika -Imigracijos politika	- Kritika integracijos plėtrai tam tikrose srityse	Neigiamas
Liberalų partija	Eurooptimizmas	- ES ir valstybių narių santykiai, ES vienybė -Imigracija ir sienų apsauga -Ekonomika -ES sprendimų priėmimo procesas	-Išreiškiami poreikis daugiau sprendimų priimti nacionaliniame lygmenyje	Neigiamas
Danijos liaudies partija	Kietasis/minkštasis euroskepticizmas	- „Brexitas“ ir Danijos išstojimas iš ES - Sienų apsauga ir imigracijos politika -ES kompetencijos	-Kritika ES sprendimų priėmimo procesui ir pasisakymas prieš ES galių didėjimą -Kritika dėl neįtikrinamos ES išorinių sienų apsaugos	Teigiamas
Alternatyva	Eurooptimizmas	-ES integracija -„Brexitas“ ir ES ateitis -Sprendimų priėmimo proceso skaidrinimas, piliečių įtraukimas ir didesnės galios EP suteikimas	-	Neigiamas

		-Imigracijos politika -Aplinkosauga ir darnus vystimasis		
--	--	--	--	--

Šaltinis: sudaryta autoriaus remiantis Danijos partijų dokumentais

SUMMARY

Over the past ten years, the European Union (EU) has endured a series of crises with 2015 Europe's refugee crisis and ongoing Brexit being the most prominent ones. In addition to the EU's crises, the EU has faced the rise of Euroscepticism. Scientists overwhelmingly agree that Euroscepticism and EU's crises are related, however, the relation between them are analyzed rarely and insufficiently. Taking this into account, this master thesis examines the link between recent EU's crises and party-based Euroscepticism in Denmark. The case of Denmark is extraordinary because of its rich history in case of Euroscepticism. Denmark is well known for its numerous referendums on EU integration, an exclusive right to opt-outs within EU's policy and the rise of Eurosceptic parties, which currently have more than one third seats of the Danish Parliament.

The aim of the thesis is to analyze the Danish parties' electoral and other documents and ascertain the alterations in parties' positions towards EU and their Euroscepticism during the EU's crises. The tasks of thesis are: 1) to overview the studies of Euroscepticism and its shifts during the crises as well as to define hard and soft Euroscepticism; 2) to propose the research design which would be proper to analyze development of stances on EU and Euroscepticism during the crises; 3) to identify political parties positions on EU and its changes during the years 2011-2019; 4) trace the link between the recent crises and the development of party-based Euroscepticism and its content.

The analysis showed that Refugee's crisis and Brexit have a visible yet different impact on parties' stances and Euroscepticism. During the Refugee's crisis parties did not change their stances, however, their stances' argumentation changed with respect to the crisis's themes and its impact is still visible. Meanwhile, Brexit had a strong impact on parties' stances right after the referendum as Eurosceptic parties tightened their stances radically. However, Brexit became a prolonged process and its impact on Euroscepticism decreased noticeably. During the analysis it turned out that the Eurosceptic parties are the only parties which are prone to change their stances, because all pro-European parties kept their pro-European stances during both crises. This could be explained by party's strategic position, because opposition parties are prone to be more Eurosceptic unless they have coalition potential, which could result in becoming pro-European party.